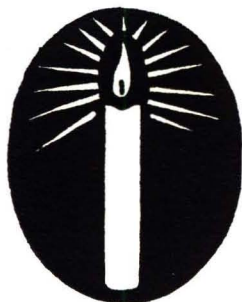

VIGILIA

**IV. ÉVFOLYAM
1938 OKTÓBER**

TARTALOM:

GINO SAVIOTTI: A mai olasz irodalom kis tükre
TRIKÁL JÓZSEF: Természet és szellem

HARSÁNYI LAJOS: A zöld madár

PAUL CLAUDEL: Sötétség

MÉCS LÁSZLÓ: Magdolna

Ismeretlen Mária-legendák

**TÓTH ERVIN: A magyar vallásos
fametsző művészet**

HORVÁTH BÉLA: Versek

JUST BÉLA: Edit a jósnőnél

BARÁTH FERENC: Karinthy tragikuma

G. K. CHESTERTON: A por dicsérete

**ERICH PETERSON: Az öltözet
teológiája**

**KOLOSSVÁRYNÉDARÁNYIELLA:
Olaszországi utam**

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG:

Demény János: Calascens mundus.

RÓNAY GYÖRGY KÖNYVKRITIKÁI:

**Dsida Jenő: Angyalok citeráján. — Eckhardt Sándor: A francia szellem
Földi Mihály: A miniszter.**

SZERKESZTIK:

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

VIGILIA

HARSÁNYI LAJOS, SIK SÁNDOR, MÉCS LÁSZLÓ, ARADI ZSOLT

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL SZERKESZTIK

POSSONYI LÁSZLÓ, HORVÁTH BÉLA, JUST BÉLA

FŐSZERKESZTŐ:

POSSONYI LÁSZLÓ

A magyar katolicizmus szépirodalmi havi folyóirata.

Megjelenik

a nyári hónapok kivételével minden hónapban, évenként kb. 1000 oldalon.

A Vigilia legközelebbi száma november második felében jelenik meg.

Előfizetési ára egy évre belföldön 10 pengő, félévre 5 pengő. Külföldre:
Romániában 400 lei, Csehszlovákiában 60 ck, egyéb külföldön 12 pengő.

Egyes szám ára 1 pengő.

Főbizománys: Cserépfalvi, Budapest, IV. kerület, Váci-utca 10. szám.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VIII., József körút 13. I. emelet.

Telefonszám: 2—952—03. Postatakarékpénztári csekkszám: 20.668.

Minden cikkért szerzője felelős.

Kéziratokat nem adunk vissza.

A VIGILIA példányonként kap-
ható minden könyvesboltban
és az IBUSZ pavillonjaiban

GINO SAVIOTTI:

A MAI OLASZ IRODALOM KIS TÜKRE*

Vannak egy nép irodalomtörténetében pillanatok, amikor a nem hivatásos írók többet számítanak, mint azok, akik egész életüket és erejüket az írás művészetének áldozták. Ma nálunk, olaszoknál, Mussolini beszélt prózája sokkal élőbb, időszerűbb, mint bizonyos regények és irodalmi lapok oldalai. Ugyanez történt Bembo és Firenzuola idején egy Machiavellivel és egy Cellinivel, s még inkább a XVI. században Galilei tudományos prózájával, mely elfeledtette és megbocsájtatta a marinisták örjöngéseit.

Bizonyos, hogy az egész világon, annyi ismeretlen politikai, társadalmi kérdés és gazdasági vajúdás közepette, az irodalom és művészet kevésbé becsült rangon áll. Fájdalmas és hasznos megrázkódtatáson megy át, mely, ha egyszer túl lesz rajta, ismét virágzóvá teheti őket, de aki már most közelebről szemléli, észreveheti, hogy a háborúutáni olasz prózában és költészetben erős vitalitás van, melynek eredményei immár nyilvánvalóak. Az irodalmi iskolák, csoportok, folyóiratokhoz kötött kiadók, szenvedelmes viták, melyek egy kevés ideje alábbhagytak, minden, ami egy távoli vagy avatatlan szemlélőnek csak kikutathatatlan kavargásnak látszik, s még inkább szüntelen kritikai munkának, egyik a másikat segítve, egy új művészi lelkiismeretet segítettek létrejönni, mely mindig megelőzi az új írókat. És ezek az írók ma megvannak Olaszországban.

Az európai konfliktus előestjétől kezdve, ahogy azt egy akkori, később a háborúban meghalt fiatal kritikus mondotta, volt az olasz irodalmi termelésben „valami tagadhatatlan és jelentős javulás a tekintetben, amit irodalmi anyagnak lehetne mondani: nemcsak az írás technikájában és formájában, hanem általában az írói szokásmód-

* *Gino Saviotti*, a kiváló olasz kritikus és író, folyóiratunk régi barátja. Megírta az olasz irodalom kis tükrét. A *Vigilia* örömmel bocsátja közre a jeles szerző művét, annál is inkább, mert magyar nyelven ez az első összefoglalás a mai olasz irodalomról, olasz irodalomtörténeztől.

ban, a kötelezettség-érzés, az eszmék, a mindenkitől valott egyetértés tekintetében.”

Ez igen lényeges; az írói magatartás, az irodalmi-polgári műveltség talán fontosabb, mint az írás-módor. A cinquecento, az olasz aranykor, nagysága mi is volt? Nyilván nem a feltétlen nagy művek kiválósága és száma, melyekből igazán csak néhány van, (míg a trecento legalább hármát tud felmutatni), hanem inkább a magas irodalmi színvonal, a technikai jártasság, a tónus, a dísz, egyszóval: *az irodalmi élet*.

Közvetlen a háború előtt bizonyos mértékig megfeleltek már ennek az eszménynek s ha minden külső rázkódítás elmarad, úgy látszott, a nagy művek megszülettek volna. Ám ekkor a nagy megrendülés elkövetkezett, a háború, mely megakasztotta, visszacsavarta az alig elkezdődött folyamatot. Mikor vége lett, az irodalmi dolgok megint egymás hegyén-hátán állottak. Ama négy évben óriási kereslete volt a könyvnek, otthonokban és lövészárkokban egyaránt; s méginkább a békekötés után, különösen a szerelmi históriáknak. A kiadók jól fizettek, ők maguk vadásztak kéziratokra, s szinte elolvasatlanul adták ki őket. Így omlott a szépirodalom írói nyakába végtelen sok alkalmi elbeszélő; pedig akkor már érdemes sikerrel szerepeltek ők is (mint pl. Deledda, Vivanti, Panzini, Pirandello, Papini). Akkor még a képzett kritikusok, sok dilettáns is, írni kezdtek. Itália az elbeszélők hazája lett, annál is inkább, mert néhány nagy siker született meg akkor, mely különleges nagyság benyomását keltette: Gino Rocca „*Uragano*”-ja, Salvator Gotta, „*Figlio Inquieto*”-ja, Marino Moretti: „*L'Isola dell'amore*”-ja, Virgilio Brocchi: „*Netty*”-je, Guido da Verona: *Mimi Bluet*-je és *Pitigrilli* szellemes maró írásai.

„Az irodalmi anyagkészletnek a javulása” tehát, mely a háborúelőtti olasz irodalmi termelésnek jellegzetes vonása volt, veszendőbe ment; az említett írói magatartás szétoldódott; sőt, ahogy eszméi a dekadens kozmopolitizmus széthúzó, amorális leheletétől érintettek, hovatovább az olasz lélek hagyományos derűjét veszélyeztették. Szükség volt hát valami reakcióra, az irodalmi izlés és belső értékek helyreállítására; szerencsére mindig így történt Olaszországban az ellankadás korszakaiban: mint pl. a fiatal Carducci idején, a romantikus költészet kimerülésekor, aki „pedáns barátai”-val együtt a nyelvi és metrikus irodalom, a szellemi tespedés ellen a klasszikusokra, a külföldi termékek helyett egy Alfieri, egy Foscolo er-

kölcsi komolyságára, Petrarca és Parini művészi öntudatára hivatkozott.

Ez a visszahatás 1919 tavaszán indult el egy csoport fiatal római költő köréből, a „Ronda” alapítótól; soha se lehet eléggé dicsérni kezdeményüket, mégha mindaz, mit írtak és végeztek aztán, nem is volt minden hiba és elfogultság nélkül való, amit egyébként alig lehetett elkerülni.

A „*La Ronda*” (örjárat), mely 1919 áprilisában Riccardo Bacchelli, Antonio Baldini, Bruno Barilli, Vincenzo Cardarelli, Emilio Cecchi, Lorenzo Montano és Aurelio E. Saffi munkáinak közlésével kezdte meg működését, az első füzet prologusában néhány új ötletet közölt az akkori olasz irodalommal. „E folyóirat megjelenése az öt alkotó elemek rokonságában találja önigazolását. Csaknem valamennyi itt közreműködő író régóta ismeri egymást, s azt lehet mondani, együtt nőttek fel: ifjúkori, ha ugyan nem gyermekkori barátok.” Szóval egy kis klikk — mondhatta az olvasó, a vidéki irodalombarát, magányában, s Olaszország minden irodalombarátja, ahol addig ismeretlenek voltak, sőt rossz hírűek e francia-ízű írói egyesülések. Kétségtelen, veszély mindig van az ilyen „chapelle”-kben; de ma már elmondhatjuk, a végeredményt megállapítva, hogy az ötlet helyes volt. Noha meg kell állapítani, hogy voltak előfutáraik, a háború előtt, a „*La Voce*”-ban, melyet Papini és Giuseppe Prezzolini alapítottak, Ardengo Soffici „*Lacerba*”-jában, valamint F. T. Marinetti és a futuristák. Tehát voltaképpen egy kezdemény újrafelvételéről volt szó. Az „irodalmi szokásmód” és méltóság alakulásáról és helyreállításáról volt szó, mely a heterogén könyvek áradata ellen kelt föl. E római írók egyesülése, akikhez később mások is csatlakoztak: Savarese, Carrà, Burzio, Savinio, Fracchia, Fra-teili, így indokolta magát: „Az ízlés, a műveltség, a neveltetés önkéntelen rokonsága természetszerűleg kényszerítette őket egyesülésre e folyóirat körül, melyet ők mint egy feladat elvégzését vállalnak; kötelezettsége s egy-szersmind feltétele is munkájuknak.”

Új szavak voltak ezek akkor. „A klasszikusoktól azt tanultuk, hogy előbb legyünk emberek, mint irodalmárok. A humanitást nemesen, újra latinosan szeretnők írni, ahogy Machiavelli idején írták, hogy világos legyen a szó értelme, mit mi benne értünk.”

Mi volt ez? Értelme még önmaguk előtt se volt akkor világos; de rejtélye izgatta őket, mint a vallás dogmái. Vi-

lágos volt, hogy mélyen szellemi indíték volt, hogy új művészi szabályt, fegyelmet találjanak.

Ugyane füzetben Saffi az igazi nyelvről értekezett, mely „távolról sem a szótár, hanem igenis a stílus kérdése” és A. Baldini az író méltóságáról beszélt, gúnyolódva azokon, „akik a szavaktól elragadtatják magukat, a helyett, hogy ők uralkodnának rajtuk.” Ez a „Ronda” hatékony szerepe: visszaadni az íróknak a méltóságuk tudatát, szemben az uralgó lomposággal.

Az ilyesféle gondolatok hatása a fiatal s még néhány idősebb íróra is igen nagy volt, noha lassan s az olasz közönség nagyobb részének s a kevésbbé érzékeny irodalomárokknak tudta nélkül érvényesültek. Olyan volt, mint valami savcsepp, mely kémiai bomlást idéz elő, szétoldja az elemeket, részint kristályosít, részint leválasztja a formátlan üledéket. Ennek nyomán kiderült az alacsonyabb szellemű regénytermelés tűrhetetlen bágyadtsága; ezért aztán az érdemtelen írók homályba roskadtak, a jobbak pedig napvilágra kerültek.

Alfredo Panzini, az elkanyarodás után, nyugodt tempóval folytatta tovább irodalmi munkásságát, *emunctae naris*, Carducci szintaxisán és szókincsén nevelkedve; Ugo Ojetti felhagyott a regényekkel és novellákkal, s most már azzal foglalkozott, mi sajátja: az élet és az emberek éles szemű megfigyelésével, amiben nagy hasznát vette prózaírói multjának is. Elléptek a süppedékes talajról és csön-des magányukban kezdtek dolgozni *Chiesa*, *Caprin*, *Linati*, *Lipparini*, *Calzini*, *Civinini*, valamennyien kényes ízlésű írók. Egyesek porondra pattantak szabályszerű irodalmi vértzetben s a kitűnés nagy vágyával, mint *Bontempelli*, *Borgese*, *Viani*, avagy komoly alkotásba merültek, mint a szegény *Tozzi*, *Cicognani*, *Puccini*, *Pea*, *Saponaro*, s a „Ronda” jobbjai, különösen *Bacchelli* és *Rosso di San Secondo*. Egyesek, az irodalmi jóízlés helyreállítói közül, munkájuk során mindjobban a régibb fajta íróhoz közeltek, ki mindig is egy kissé akadémikus, toszkanizáló, a szavak ízére ügyelő, a mondatok tudós kanyaraira kényes s egy-egy metafora érzéki újságán mereng: ilyen volt *Baldini*, részben *Cecchi*, *Pancrazi*, *Angelini* s legvégül *Palazzeschi*. Rejtett irány ez, az olvasók alig veszik észre, de folytonos és mély, mely egyre több csoportot és folyóiratot szült, irányzatokat, ahogy szokás mondani; s lassanként sikerült száműznie az árfolyamon lévő irodalmat és éles különbséget tételni az irodalom nevére méltó, s a könyvfaló közönségnek dolgozó irodalom között. Van-

nak ma kitűnő újságíróink, mint pl. Monelli, Vergani, Ramperti, kik mind kiváló stilszták. A lelkiismeret tehát újjászületett, az irodalmi magatartás kialakult. Említet-tem, hogy e mozgalom nem volt minden elfogultság nélkül való; de ez mindannyiszor megesik, midőn komoly szenvedély hevíti a szíveket; s amellet egészséges is, mert ellenhatást, harcot kelt, az eszmék tisztaságát elősegíti. A post-rondisták legnagyobb tévedése az volt, hogy elfeledték az ember elsőbbségét az íróban, az emberi értékeket elhanyagolták túlságos stilisztikai gondjukban, s így terméketlen és veszélyes irodalmiságba és „szépművészet”-be estek. De e tévedésüket hamarosan felfedezték: a rendkívül heves irodalmi csaták, előbb a Ronda utódja: az *Italia letteraria* és e cikk szerzőjétől szerkesztett *Indice* című lap, majd az előbbi és a római *Oggi* között, valamint a többi folyóirat-csatározások 1935-ig, mind a tisztázás és fogalmi finomodás munkáját végezték s ma már el lehet mondani, hogy az egyetértés megszületett a két tábor között, ha szóban nem is, tettben mindenképpen.

A túlzások kifűjták magukat és újraértékelés alá került minden irány írója. Néhány név, mint pl. *Alvaro, Comisso, Betti, Moravia, Angioletti, Tombari, Zavattini, Repaci, Tecchi, Sobrero* az idézettekén kívül széles körben működnek és megállják rövidesen a helyüket. S most soravesszük a regény, a líra, s a színműírás egyes területein őket.

II.

A REGÉNY

Nagy feltűnést keltett körülbelül tíz évvel ezelőtt *Papini*-nek egy cikke firenzei folyóiratában: a *Pégaso*-ban. Címe ez volt: „Ez a mostani irodalom” —; többé-kevésbbé paradox megállapításai közt volt ez a határozott kijelentés (ismeretes, hogy a „Krisztus élete” és az „Élő holt” szerzője minő harapós, bizarr, szabadítéletű szellem): „az olasz tehetség, mely oly szerencsés a kritikában, az emlékiratokban, s általában az irodalmi-akadémikus prózában, a regényre teljességgel képtelen.”

Csaknem valamennyi írónk, már több évtized óta, dicséretreméltó tevékenységet fejt ki, hogy az olasz elbeszélő irodalmat a többi nemzetének rangjára emelje, azt a titkos vágyát táplálva, hogy méltón megküzdjék francia, orosz és angol írókkal. Mármost Papini, minden kerülő nélkül, a lemondást akarta ajánlani s ugyanakkor átérté-

kel egy olyan irodalmi műfajt, melynek az egész irodalmi világban el nem vitatott hitele van . . . El lehet képzelni a botrányt: egyrészt az olasz regényírók méltatlankodását, akik azt hitték már magukról, hogy híresek (vagy azok lesznek) — s másrészt egyetértését azoknak az irodalmároknak — rondistáknak és postrondistáknak — akik végre megszabadultan lélekzettek fel, egy az erejüket meghaladó feladat kényszerétől, mely éppenséggel nem felel meg a bölcs és választékos, de nagyobbszabású és keményen megszerkesztett művek alkotására képtelen stilisztáknak.

Közel egy évtized múltán a felületes vizsgálódás könnyen igazat adhat Papininek, főleg mivel ismertebb s a közönségnél számontartott regényíróink termése meglehetősen megcsappant, sőt egyenesen megszűnt. Azok az írók pedig, akik nem akarták elhatározni magukat az elbeszélők nagy álmának elhagyására, félúton, vagy legalább is kevésbé ismert maradtak.

De sok más súlyosabb körülmény tartja manapság távol az elméket a képzelet játékaitól, sőt magától a nyomtatott papírtól; jellemző néhány év óta a kritikának hallgatása, mely az olasz újságok harmadik oldalán egykor oly tevékeny és éles volt. A túlságos ügybuzgalom szülte volna ezt a természetes jelentkezését a fáradtságnak? Avagy maguk a kritikusok is kitértek az irodalomból a politikai, társadalmi és gazdasági kérdések súlya miatt? Talán mindkét ok megvolt; de ezenkívül még meg kell mondani, hogy jónéhány kritikus szerencsés pillanatban rászánta magát az alkotó munkára, félretéve, egyidőre legalább, a bírálás melancholikus ostorát.

A háború utáni legjobb elbeszélő műveket ők írták, G. A. *Borgese* Rubè c. regényén kezdve.

Bárhogy is van, be kell ismernünk, hogy az olaszok nem születtek olyasféle szépirodalmi művekre, mint amilyenek a XIX. század francia regényei voltak, vagy a mai amerikaiak és angolok: ezeknek tárgya a társadalom tükrözése, azzal a könnyed módszerbeli átalakítással, mely elfogadhatóvá és kellemesekké teszi őket. De nincs sokat sajnálkozni rajta: próbálják meg kinyitani ma Bourget-t Prévost-t . . . És nem szabad elfelejteni, hogy általában a legkelendőbb regényeket a közepesek írják, s az angolszász világban különösen a nők: alkalmazható képességű derék nők, akik a régi és új mesterek jármán szállítanak ügyes pótlékokat. És hogy mert a mi házunk

tája kevésbé világi, egyszerűbbnek, szegényebbnek maradt meg, tehát kevésbé „érdekes” a csípős vagy erotikus vagy valamiképpen színes témák szerelmeseinek. Noha igaz, hogy az ilyenmű regények összeszerkesztéséhez fordulatosság, ügyesség és kecsesség kell; ismerjük ezt el. De az olasz tehetség nem nagyon alkalmas erre. És a latin világosság is húzódozik attól, hogy a Döblin és Céline-féle szellemi betegességet kövesse, melyek irodalmilag nem is eredtek másoktól, mint a nagy oroszoktól, persze meg lehetős távolról már, s az utánpótlók szükségszerű elfajzásával; könnyű fajsúlyú, s alapjában véve egy kissé mindegyütt hitelüket veszített dolgok. Izom- és idegbeli petyhüdt-ségük, mely az architektónikus szerkezet hiányában is megnyilvánul (sok ilyenfajta könyv nem is egyéb leg-többször, mint heterogén anyag-massza, melyben az értékes elemek rejtve maradnak) — az oka, hogy a harmónikus szerkesztés latin értelmének ellentmondanak.

Más az olasz írók törekvése; mégpedig az, hogy a regénnyel a művészet tájait éri el. Ide értek el a XIX. század elején és végén Manzoni a *Promessi Sposi*-val és G. Verga: a *Malavoglia*-val és *Mastro don Gesualdo*-jával, Fogazzaro a *Piccolo mondo antico*-jával s nincs meg az oka, miért ne lehetne tovább is ily módon cselekedni. Manzoni ismét él Itáliában, akár, mert a történeti regény ismét felbukkant (formában és elbeszélő-típusaiban megújodva), akár, mert némely írók a pontos, részletes és nyugodt menetű írásmódhoz térnek vissza. A „*Piccolo mondo antico*” tájnyelvi regény, s mintha kissé hitelesített volna, de valójában nem az: a Manzoni-féle művel való rokonsága rangsorban tartja; s nem szabad elfelejteni, hogy a legtisztább olasz regények, még a kisebbeké is, „vidékiek.” Pirandellótól Deleddáig, (ki sardegnai pátriájának gyöngéd rajzával jutott világhírré, melyet a Nobel-díj is megpecsételt), Marino Moretti-ig és Antonio Beltramelli-ig volt s még mindig is van egy se-reg „vidéki” író: Mario Puccini, Michele Saponaro, Francesco Perri. Leonida Rèpaci, Delfino Cinelli, Bino Sanminiatielli; Paola Drigo tollán minduntalan érzik Fogazzaro. S ami a *Malavoglia*-t illeti: inkább, mint valaha: mester ő, az egész egykorú realiztikus világirodalomnak előfutára, annak a jobbik fajtának, melyen a líra szellője leng át.

E három nagy írón tartva szemünket, a mai olasz írók azon vannak, hogy a keverék műfajt, amilyen kétségtelenül a mai regény, a művészet és költészet tisztos-

ségére emeljék, minden nehézséget legyőzve. Egy oly nagy művész, mint D'Annunzio, ily irányú kísérletének csaknem teljes bukása nem befolyásolja őket. S aki ezt tagadná, vagy akár ennek a lehetőségét, annak, nemcsak az ő családjukbeli három íróval felelnek, avagy Tolsztoj, Dosztojevszkij és Flaubert nevével, hanem azal, hogy az „*Orlando furioso*”-t, s a „*Gerusalemme liberata*”-t szegezik ellen, ezeket a versben írt valódi regényeket, olasz szerzők műveit. Hogy aztán ne is beszéljünk a *Decameron*-ról.

Valóban úgy véljük, hogy a regény költészetté lehet, ha e felé tör, s lírai módon szublimálódik; ez volt az eszménye egy nagyon fiatalon elhunyt írónknak, Federico Tozzi-nak, valamint a finomhangú Fausto Maria Martini-nak is. S a jelenkori olasz irodalmi művekben (ahogy talán az egész világon is) nyilvánvaló ez a törekvés: a lírai elbeszélés. Fiatal novellistáink között ezen az úton vannak: Fabio Tombari, Riccardo Marchi, Marcello Galian, Pierangelo Soldini és idősebb testvéreik: Lorenzo Viani, Guelfo Civinini, Francesco Chiesa, Enrico Pea, Rosso di San Secondo, Corrado Alvaro, Ugo Betti, Giovanni Comisso, Ozio Vergani, Bonaventura Tecchi, G. Titta Rosa, Luigi Bartolini, Vittorio G. Rossi, Massimo Bontempelli is ide tartoznak, s jobb követőik. De sőt a humoristák is, az idősebbek, Achille Campanile-től, Cesare Zavattini-ig, a fiatal követőiknek egész seregével. És ami valóban legjobb Gotta és Saponaro munkáiban. Da Verona sikerültebb novellái és különösen finom *Stella Mattutina*-ja nem is mások, mint prózában írt költemények.

A krónikás köteleességéből folyik, hogy a szerző is ide kell, hogy számítsa magát, azok közé, akik a költői prózával kísérleteznek. Bevallja azt a vágyát, hogy amennyiben erejéből telik, egy kemény ritmustól szabályozott hagyományos prózához kötné magát, amely Boccaccioig nyúlik vissza és néhány év óta elfeledettnek látszik.

*

A regényről szólva nem lehet az említettek közé sorolni néhány igen ízes író nevét, mint amilyen pl. Cecchi, vagy Baldini, akik nem az elbeszélő irodalomnak dolgoznak, de mégis valahogy kollégáink közé tartoznak. A rondisták között csak Riccardo Bacchelli szánta rá magát hosszabb elbeszélésekre, s igen jó prózaírónak bizonyult, jó megfigyelőnek jellemek és táji különösségek dolgában.

A legjelentősebbek közül való ő, s kétségtelen azok a legsikerültebb könyvei, melyekben a legkevesebb „regényszerű” van, mint pl. az *Il diavolo al Pontelungo* és a *Mal d’Africa* c. művei: valami a történet és az erkölcsi parabola között. Mindenképpen: anélkül, hogy prózájában lírikus volna, Bacchelli stilisztikai indítékból ír, vagyis literatus ember ő, aki elbeszél. S ez jellemzi mindazokat, akik, öregek és fiatalok, igenis igazolják Papini tételét: kitűnő prózaírók, akik sokkal jobban érvényesíthetnék készségüket, ha lemondanának a regényről. Némelyike, mint pl. Malaperte, magától lemondott. Aldo Palazzeschi *Sorelle Materassi*-ja kivételnek látszik, noha valójában nem az. Alfredo Panzini és Ugo Ojetti is — az öregek táborából, — még ha régebben kitűnő hírnek is örvendtek, mint elbeszélők, — ma már azzal a táplálékkal elégszenek meg, amely — ahogy Machiavelli mondaná: „solum è suo” egyedül az övék, s hogy mi ez, azt már megmondtam.

Külön helyen kell megemlíteni az elhunyt Italo Svevot, nagyon intelligens regények szerzőjét, melyek közül a lélekelemző „*La coscienza di Zeno*” a legjobb, s a fiatal Alberto Moravia-t, aki a *Gl’indifferenti* c. művével verte fel elsőnek az olasz irodalmi életet — s azóta is bebizonyította, hogy erős elbeszélő tehetsége van.

Befejezésül meg kell állapítanunk egy alapvető hiányt, mely részben igazat ad Papininek. Mi, Róma fiai, akik az antik mesterművekből táplálkozunk elsősorban, vérünkben hordjuk a művészet igazi értelmét, hála a rendkívül virágzó esztétikai studiumoknak; s amikor regényhez fogunk, legfőbb gondunk, hogy művészi munkát alkossunk — és ez elég. (Nagyon kevés tiszteletreméltó kivétel van, mint pl. Angelo Gatti, az *Ilia e Alberto* szerzője); a külföldiek ellenben mindenekelőtt arra gondolnak, hogy eszméket terjesszenek, szociális, politikai és erkölcsi harcukat megvívják. A mi kezdeti indítékunk teljességgel összhangban van a szép filozófiájával, de sajnos, gyakran vezet akadémizmusra és túlságos irodalmiságra . . . De aki művésznek született, a gyakorlati elemekből, az emberi szenvedélyekből vonja el anyagát és formáját, hogy oda érjen el, ahová nem adatott meg a „tisztá irodalmárnak,” bármennyire is kifinomult ízlésű, s mesterségét tudó. Nem ok nélkül várják tehát több felől is az olasz íróktól, hogy erejüket a megújított Olaszország élete erjedésének kifejezésére és megismertetésére fordítsák.

Ami a költészetet illeti, őszintén meg kell mondani, hogy mi olaszok ennél a pontnál tartunk: a régi formák immár tűrhetetleneknek bizonyulnak, az újakról pedig egyáltalán nem vagyunk még meggyőződve. Az utolsó költő, aki szerencsésen alkalmazta a hagyományos versmértéket, Guido Gozzano volt, fiatal költő, aki egy 1907-ben kiadott *La via del rifugio* kis könyvecskéjével és néhány évvel később az *I colloqui* c. művével nagy sikert ért el; hogy úgymondjuk, a pihenés sikerét, amidőn még a nagy triász: Carducci, Pascoli, D'Annunzio, híre még javában morajlott. A pihenésé, abban az értelemben, hogy ez a közönség pihenése volt, amely öntudatlanul is belefáradott a bolognai mester és két tanítványának és követőjének nehéz és gladiátori lírájába; Gozzano egy kissé Pascoli volt, egy kissé D'Annunzio (ebből is a *Poema Paradisiaco*-é), az érzés bizonyos bonyolult finomsága révén; még mindig a hendekaszillabust alkalmazta, de rendkívül lassúvá és prózaivá idomította. Nem félt attól, hogy egy ilyen nemes veretű kincset szerényebb dolgok éneklésére fordítson. Nagy botrányt is keltett a hivatásos lírára féltékeny kritikusok között, akik a stilisztikai hierarchiát tisztelték; néhány ilyesféle hendekaszillabusa valósággal istenkáromlásnak tetszett. *La cartolina della bella Otero*, vagy: *tra mucchi di letame e di vernaccia*. . . Gozzano, hála az ilyen képromboló tevékenységének, rendkívül modernnek és eredetinek tűnt fel, és tetszést is arathatott még a sznobok körében is: annál is inkább, mivel belsőleg rendkívül bonyolult volt, ami a legfrisebb párisi, (s ez szinte azt jelenti, európai), költők, mint amilyen Jules Laforgue és Francis Jammes, ismeretét árulja el. Valóban, ez a dekadentizmus, amely a „*poeti crepuscolari*” elnevezést biztosította Gozzanonak, Sergio Corazzininek, Fausto Maria Martini-nak, Marino Morettinak és más fáradt, únott és beteg költőnek, akik látszólag hanyag, valójában nagyon is körültekintő s irodalmi ízlésű műveikben a nagyon is rossz polgári ízlésű finom dolgokat énekelték, a középszerű élet örömet, a lemondását és a kételkedését; ez a szellemi dekadencia új, modern jegy volt, az idők jele. Pascoliban és d'Annunzióban már rejtve benne volt, de még nem volt bátorsága külsőleg is megnyilvánulni. Utolsó egészséges szelleme irodalmunknak Carducci volt. Egy ember, aki csupa vér és izom; ő zárja be a nemzeti jellegű művészi-

emberi mozgalmat, de a másik kettő, tanítványai, és maga Fogazzaro is, aki korának legjobb regényírója volt, megnyitották az utat a dekadenciának és elvetették a magját a kettős betegségnek (a cerebrálismusnak és a pszichológiai betegességnek), amely majd az új század első negyedében robban ki Pascoli fogalmi költészetével, amely néha az ihlet frissességét homályosítja el és Fogazzaro azzal, hogy a Manzoni-féle verizmus derűjéből az erotikus miszticizmus bonyolultságába hajol át; s végül d'Annunzio a forma iránti retorikus vonzalmával, amelyben sok barokk elem van, nemcsak a színek keverésében, hanem a gyakori érzéki tárgyválasztásban és abban az eltökélt törekvésben, hogy az olvasóban a tizenhetedik század módjára: „a csudálatot” akarja felébreszteni. Minderről tudnunk kell, hogy megmagyarázzuk a crepuscolari-k sikerét és az egész utánakövetkező olasz líra jellegét.

Benedetto Croce új esztétikája közben alapjában rázta meg az irodalmi ízlést, amidőn az utolsó ötven év olasz íróinak munkásságát állandó kritikai szemlélet alá vonta, egészen Carduccitól kezdve. A croce-i esztétika táplálta Giuseppe Prezzolini-t és a többi fiatalt, akik Firenzében a *La Voce* c. folyóiratot alapították meg. Ezek között Giovanni Papini volt az első a *Cento pagine di poesia* c. verseskönyvével, aki a croce-i esztétikát gyakorlattá emelte; ez az elv, mindattól megszabadulva, ami nem tisztá lírai intuíció, az óvatlanokat az úgynevezett „fragmentizmus” tévedésébe hurcolta, mely azt hangoztatta, hogy a költészet nem más, mint a képeknek hirtelen és kötetlen kivetülése az alkotó képzelet szaggatott villámfényénél.

Igy indult el az a szellemi válság, amelyet 1909-ben robbantott ki a futurista bomba; ez szintén az általános ideges szétoldottság következménye volt. Ugyanis ekkor jelent meg az első irodalmi kiáltvány F. T. Marinetti és milánói társainak tollából, mely voltaképpen támadás volt mindaz ellen, ami az olasz költészetben, művészetben és művészi érzékenységben akadémikus, szokványos és hervatag volt. A harc mindenekelőtt szabad vers terén lobbant fel, néhány valóban tehetséges fiatal költeményeinek közzététele nyomán, akik valamennyien elégedetlenek d'Annunzio-tanítványok voltak, de a d'Annunzio-i hatást kosmopolita és párisi újdonságok mögé rejtették, melyeket a félig francia Marinetti nyomán ismertek meg. „*Le ranocchie turchine*” Enrico Cavacchioli-tól és *Revolvera-*

te Paolo Buzzi-tól voltak e mozgalom legértékesebb termékei, amelyek még ma is élvezhetők részben; de a legnagyobb sikere Aldo Palazzeschi *Incendiario*-jának volt: ez a könyv látszólag futurista, vagyis az irodalom „megvetője,” mégis ma, az eltelt idő távlatából és mindazt tekintetbevéve, amit azóta írt, voltaképpen egy igaz írónak munkája, akinek finom hallása és érzékeny ízlése volt az irodalmi dolgokban. Tehát nem is volt olyan távol, mint amennyire szeretett volna lenni, a crepuscolari-költésztől és a hagyománytól. Hiába is; minden ellenkező törekvés ellenére is, az igazi olasz költők mindenekelőtt kiváló mesterei lesznek a technikának.

Dolgozatunk e pontján több részletes vizsgálatot tarthatnánk; de minthogy tovább kell haladnunk az összefoglalás kényszerétől hajtva, figyelmen kívül kell hagynunk a közbeeső fejlődési fokokat, amelyek a futurista mozgalom érdeméből nagyon jótékonyak voltak és — nemcsak Olaszországban.

Összefoglalásul annyit mondhatunk, hogy az irodalmi izlés nagy felfrissítő fürdője volt ez, fürdő, minden irodalmár és kritikus, de sőt a közönség számára is, akiknek erre szükségük volt. Persze, sötét küzdelmek, fájdalmas évek, a lelkiismeret és a szellem nyugtalansága, az elégedetlenség folytonos lázadása kísérte útján ezt a folyamatot, és ez a maga áldozatait megsezdte; a futurizmus azonban ennek nem annyira oka, mint következménye volt. Dino Campana megőrült. Mások, mint Arturo Onofri, egy ezoterikus lirizmusba vesztek el, sötét, kibogozhatatlan értelmű versekben, amelyeknek táplálója az értelem kínos és hasztalan erőfeszítése. Egyébként nyilván elmondhatjuk, hogy az akkori korszaknak és a rákövetkező éveknek művészete Olaszországban éppen úgy, mint egész Európában, beteg volt a raffinált, okoskodó szellemi munka túlkapásaitól, az egészséges és barbár teremtő erő rovására.

De térjünk vissza a futurizmushoz, amely voltaképpen a régi és új formák összecsapásának csatateré volt, míg csak a háborúval nem vált politikaivá és később a nemzeti mozgalomba nem olvadt bele és ezáltal más természetű érdemeket szerzett, abban a kétségtelen meggyőződésben, hogy szavát nyomatékosan hallatta az irodalmi életben is. Miután a béke ideje elkövetkezett, a futurizmus már csak a múlt egy emlékévé vált, még ha Marinetti nagyon is él, és rokonszenves módján tovább énekel. Akár az ő mozgalmának, akár pedig, ahogyan én

inkább hinném, a roppant és mély ellentétnek az eredménye volt, melyet egyébként ő maga teremtett meg, bizonyos, hogy a két generáció között nagy hasadék tátongott; a háborúnak, ennek a viharos közjátéknak, megrázókódtatása, még bizonyos materiális távolságot is közbeiktatott, olyannyira erőset, hogy újrakezdeni lehetetlennek látszott. Az írók megakadályoztattak abban, hogy hazatérve, a közös munkát újra megkezdjék.

Még ma is, ami a költészetet illeti, a nyílt tengeren vannak. Senki sem akart közülük a régi kikötőbe visszatérni, s az új part, mely biztos lehetne, még nem tűnt fel tisztán szemük előtt.

Igy jutunk vissza oda, ahol cikkünk elején voltunk. Valóban nem szabad azt hinni, hogy a fiatal olasz költészet nem volna birtokában új és eleven erőknek, és hogy egy igazán lírai mozgalom hiányozna; de miután a régi-módi rímelés megtagadásából és elméleti leküzdéséből kiemelkedett, ma még inkább a harcvágytól irányított és így inkább negatív értéke van; és nagyon jellemző ma Olaszországban a támadás a verseskönyvek ellen, hogy kissé nevetségessé tegyék őket, ahelyett, hogy megcsodálnák, vagy megértenék őket.

A *Ronda* első számában, 1919-ben, Vincenzo Cardarelli neve tűnt fel, aki már 1913-ban közrebocsájtott egy kötet nagyon jelentős költeményt: d'Annunzio és Pascoli mellett a francia „poètes maudits” is nagyon éreztették hatását művében. Cardarelli új megjelenése nem költői munkásságának folytatása volt; nagyon választékos prózát kezdett írni és főleg az volt a gondja, hogy társait és a fiatalokat a stílus és az irodalmi lelkiismeret útján igazítsa el. Az új olasz költészet, bármilyen is az, sokat köszönhet neki. Ugyanebben az időben tűnt fel Giuseppe Ungaretti, aki valamennyi francia mozgalom eredményét átszármaztatta Olaszországba és Marinettihez hasonlóan egyaránt írt mind a két nyelven. Olasz versei, meggyőző egyenletlenségükben, úgy hatottak, mintha franciából volnának szó szerint fordítva olaszra. Ungarettit ma a legjelentősebb lírai temperamentumnak ítélik a fiatalok és a kényesebb kritikusok, de hogy ő valójában fragmentista, ezt mindnyájan elismerik és ő maga is így határozta meg költészetét: „egy melegágyban érlelt végtelen sok, egymásnak ellentmondó oltványok gyümölcse.” Ez a meghatározás sok másra is érvényes, akik vagy pályatársai, vagy követői, mint például Eugenio Montale.

Tehát jelenleg még a polemikus fokon vagyunk; a

réginek az elpusztításán iparkodunk. Mindazonáltal el kell ismerni, ahogy már említettem, hogy van, tudatosan, vagy öntudatlanul a mai haladó olasz költészetben bizonyos pozitív irány is. Törekvést látunk annak meghódítására, amely mindig is a nagy lírai indíték lényege volt: ez pedig az új forma, egy új költői nyelv. Ime, minden háborúutáni kísérletünknek titkos rugója, amely a futurista eredetű tartalmi, és a hagyományos formai rombolással indult el; és ha az eredmények eddig nem is voltak kielégítőek, tagadhatatlan az erőfeszítés nemessége és szükségessége. A hiba inkább az volt, hogy egy új muzsika keresésében mellőzték az érzelmi bázis tiszta tudatát, vagy pedig megmaradtak a dekadens sznobizmus légkörében és a kísérlet eredménye nem a stílus, hanem a stilizáltság, nem a forma, hanem a „szépművészet” lett. Minden költői reformtörekvés sorsa, hogy az igazi teremttől megelőzik a formai kísérletek, amelyekre ő aztán majd támaszkodik.

Ebből a szempontból kell néznünk az 1909-es, idősebb nemzedék jobb ittmaradottjait; ezek: Ada Negri, Papini, Soffici, Angiolo Silvio Novaro, Giuseppe Lipparini, Piero Jahier, Corrado Govoni, Diego Valeri, Pietro Mastri, Umberto Saba, Camillo Sbarbaro, Nicola Moscardelli, Lionello Fiumi, Federigo de Maria, M.M. Martini és mások: pascoliánusok, dannunziánusok, futuristák, franciások, a „Ronda” és a „La Voce” hívei. Az ami mind-egyikben élő: az a saját hangja, mely többé-kevésbé eredeti. Ugyanez elmondható azokról is, akik a hagyományos verselést iparkodtak restaurálni, mint pl. Vincenzo Gerace, poétai erejével, vagy mint Riccardo Balsamo Crivelli, derűs kedélyével; és azok is, akik az új és a régi mezsgyéjén állanak, mint pl. Giuseppe Villaroel. De természetes, hogy ezek nem jogosultak az újtóknak kijáró rokonszenvre, akik a stilisztikai újdonságot keresik, még ha könnyű is felfedezni forrásukat, amint láttuk, a multszázadvég francia költészetében. Ezeknek mestere Ungaretti. Adriano Grande, Salvatore Quasimodo, Aldo Capasso, Elpidio Jenco, Ernesto Caballo és más fiatalok többé-kevésbé tőle indultak el.

De ne nagyon ítélkezzünk; valamennyiük művében még sok a polemikus elem, amely miatt nem lehet és nem is helyénvaló abszolút mértékkel mérni őket. Más a fontos: az, hogy ha még nem is alakult ki teljesen, az új irodalmi nyelv alakulóban van, helyesebben szólva, elkeveredőben valami ösztönös és modern megérzéssel.

„Az új ritmikus rajz, mondotta valaki, az ösztönök mélyéről fakad,” és ha ez igaz, akkor az új ének közel van. Helyesnek ítélem mindenképen elismerni a fentiekben s néhány még külön említendő költőben, mint pl. Titta Rosa-ban és Sergio Solmi-ban az élénk költői villanásokat. A legerősebb vérmérsékletű közöttük, aki már egy sajátos forma birtokában is van, Ugo Betti. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azokat a prózában író lírikusokat sem, akikről a regénnyel kapcsolatban már szólottunk. Az új igaz költészetnek tehát az „oratio soluta”-ból kell fakadnia? Bizonyos, hogy pl. Zavattini és Luigi Bartolini e kivételes festő-írók akkor is költők, ha nem írnak verseket.

Talán még megérjük; talán nem is várhatunk sokat. Ami nagyon is kíváncsú és már folyamatban is van, az, hogy szakadjunk el végre a polémiáktól és menjünk az igazi teremtés felé. Szükség van az erős és ösztönös egyéniségekre, akik minden iskolás etiketten kívülállanak. A legközelebbi jövő az olasz költészetben, valamint az egész irodalmunkban bizonyosan az önálló egyéniségek ideje lesz, miután a csoportok elvégezték a maguk feladatát és mindent megtettek, amit tőlük várni lehetett, hogy egy új írói öntudat, egy új irodalmi erkölcs alakuljon ki.

IV.

A SZÍNHÁZ

Prózai színházunk újabb története nem egyéb, mint egy sereg heves kísérlet arra, hogy megújítsák azt, s a legújabb — sajnos — bizonyos közöny, szinte a fáradtságnak jelentkezése az írók részéről, akik belenyugodtak, hogy a mai közönségnek, amely kevésbé érzékeny a finomságokra és nem hajlamos a gondolkodás fáradságára, azt a középszerű, szokványos és szórakoztató látványosságot nyújtsák, amit az óhajt.

De menjünk sorba. Az első támadást a verista színház ellen, mely Olaszországban, mint bárhol a világon, a múlt század végén diadalmaskodott, G. D'Annunzio intézte Rómában, megkísérelve, hogy színpadra vigye a költészet, nagy kezdőbetűvel. Első kísérletét, a „Sogno d'un mattino di primavera”-t (Egy tavaszreggeli álom), — ezt a szöveget és egyáltalán nem színpadi munkát — harsányan kifütyülték; de ő nem adta meg magát s harc-ból-harcra indulva, mely talán győzelmes volt, de bizonytalan, végül is 1904-ben diadalmaskodik a „Figlia di

Jorio"-val s ezzel álma is beteljesül. De ez a színmű egyike azon csodáknak, melyek nem ismétlődnek meg sorozatosan, s ugyanannak a szerzőnek is csak egyszer sikerülnek; meg kell itt jegyezni, hogy noha D'Annunzio verses drámáinak, különösen a „Francesca da Rimini”-nek példája elősegítette a „drámai költemények” keletkezését, melyek között nem egy igen lendületes s a néptől is szívesen fogadott volt, (mint pl. Ercole Luigi Morselli „Glauco”-ja és a „La cena delle beffe,” Sem Benelli-től) — mindazáltal a költői dráma aféle műgyümölcs maradt, mely kívül ugyan túlságosan is színes, de belül híján van az életnedveknek. Ma is van folytatása, abban a formában, ahogy Gioacchino Forzano történetivé átdolgozta, különösen Rino Alessi munkáiban, s még néhányában. Már kezdetben is a „Cena” hangos sikerét inkább maró színpadiasságának, mintsem költői kellemének köszönhetette; és ezt látjuk a háború után is: a szerényebb igényű közönség, amely még Benelli munkájának örült, de töviről-hegyire ismerte már, valami új bonyodalomra áhított s hasonló diadalra segítette Nino Berrini: „Beffardo”-ját. E műnek épp oly színpadi értékei voltak, ugyanolyan könnyed és oldott versezete, de bizonyára nem is áhította a parnassusi babérkoszorút . . . Ami Morselli-t illeti, ő kétségtelenül költő, de nem tudott mindig ment maradni a szavak lírizmusától a tartalom rovására; ami egyébként az egész „*teatro di poesia*” jellemző vonása, kezdetétől fogva. Ugyanez érvényes az elhunyt Giuseppe Maria Pellicano és az élő Federico Valerio Ratti-ra.

Egyébként, ami természetes is, tovább érvényesültek a színpadon a verista vígjátékok és drámák, anélkül, hogy megérezték volna F. T. Marinetti és társainak képromboló és újító nyelvöltögetését, ami akkor játéknak tűnt fel, noha igen mulatságos volt. A verista vagy naturalista színdarabok tulajdonképpen francia behozatal voltak inkább, mintsem egy olyan elszánás termékei, mint amilyen Verga kemény és nyers „*Cavalleria rusticana*”-ja, melyet egyfelvonásos drámává dolgozott át: ennek a mesterműnek egy tisztán olasz realista színházi-iskolát kellett volna eredményeznie, ha a főművek nem volnának eleve egyedüllétre ítélve. Ez a színmű egyébként a tájnyelvi színháznak is legfőbb alkotása, mely néhány évtizede diavatban volt Sziciliában és Luigi Capuana-t, Nino Martoglio-t bátorították hasonló kísérletekre. Egyébként az olasz színpadokon a verista dráma francia változata diadalmaszkodott, az a bizonyos kevésbé brutális, polgári környe-

zetű s különösen: női főszereplővel ellátott Becque-típusú színmű. Praga, Giacosa, Rovetta, Bertolazzi, Torelli, Lopez, Testoni, Niccodemi, a két Antona Traversi: ezek voltak az olasz művelt, sőt szerényebb ízlésű közönség kedvencei is. Méltán, mert egyébként ezek a szerzők ügyes színpadi technikusok voltak, egészséges észemberek. Nincs egy jelentős mű sem termékeikben, de jó vígjátékok, igen: kedélyesek, elragadóak, emberiek és az élethez, némelyikük a művészethez is közelálló. Ez különösen érvényes a velencei Giacinto Gallina darabjaira és követőjére, Renato Simoni-ra, ki ma a legnevesebb olasz színikritikus és Giannino Antona-Traversi, Sabatino Lopez, Lucio d'Ambrà s más fiatalabb szerzők társaságában hű maradt a valósághoz ragaszkodó, vidám vagy fájdalmas, de mindenképpen az emberihez kötözködő színházhoz. E téren annyi nevet kellene felsorolni, hogy könnyű elfelejteni közülük néhányat: Adami, Bevilacqua, Biancoli, Calzini, Casella, Colantuoni, Corra, De Benedetti, De Stefani, Donaudi, Falconi, Fraccaroli, Gotta, M. M. Martini, Mazolotti, Possenti, Pugliese, Roma, Ruggi, Tiersi, Tonelli, Valori, Varaldo, Veneziani, Zorzi, stb. stb.

Valóban, a realista polgári színháznak van oka élni és túlélni korát is, még pedig ezen okból: össze tudja egyeztetni a romantikus túlzásoktól megtisztított romantikus drámát a tézisdramával, Augier és Dumas-fils mintájára; sőt, ezentúl, schemáját felajánlhatja igazi és erős alkotók hatásának, mint amilyen Ibsen. S valóban, Olaszországban az Ibsen-dráma minden akadály nélkül tért hódított, még pedig Roberto Bracco realista drámáin keresztül, aki költői szárnyra képes emelkedni s még ma is hat Enrico A. Butti műveiben, igaz ugyan, kevésbé szerencsés módon, mivel sok tézis-elfogultság van bennük. Egyébként ebből is megállapíthatjuk, mint törekedett a verista dráma e két változata megfrissíteni az olasz színpadot, helyesebben a francia eredetű polgári drámát.

Ám az igazi támadások a háború előestjén indultak meg Pirandello első munkáival, s frenetikusakká váltak közvetlen a háború után, abban a korszakban, midőn a szellemi és erkölcsi válság könnyűvé tette a polgári dráma megvetését, amelyben kétségtelenül volt valami szokványos, akár szerkezetében, akár egész felfogásában.

A támadás vezére a „Piacere dell'onestà” szerzője volt és a „Cosi' è, se vi pare”-é; de meg kell említeni néhány kisebb harci fázist, ami ismeretlen egy idegen és a kevésbé művelt olasz előtt is. Sőt azt lehetne mondani,

hogy míg a pirandelloi forradalom véget ért szerzője halálával és nem lesz folytatása (már csak a fennebb említett okból sem, hogy a lángelmék egyedül maradnak), más újító törekvések viszont még képesek erejüket latba vetni az olasz prózai színház felélénkítésére.

Pirandello művéről fölösleges itt hosszasan beszélni, mivel az egész világ ismeri. De tán inkább a hibáit kellene taglalni, ami miatt nem lehet s nem is kíváncsian folytatását remélni. Elég az, hogy korunk színházának ez a kolosszusa az olasz írók példája marad, ösztönzés új utak törésére, bátorság szembeszállni a többséggel és a romlott ízléssel, egyszóval: teremtmény és újjáteremtő lelkeség. Örökös és ritka adományunk marad ő. E szempontból helyezhetjük melléje fiatalabb társait: Massimo Bontempelli-t és Rosso di San Secondo-t: két kivételes tehetséget, akik romboló és újjáalakító tevékenységükkel az új olasz színház megteremtésén fáradoztak.

Bontempelli erősen egyéni és értelemről sziporkázó színpadi munkássága, még ha kivételes is, főleg azért jelentős, mert a túlzott cerebralizmusból fakad, amelyben a bizarr a képzelet helyét foglalja el — noha ez utóbbi nem hal el benne véglegesen s váratlan fényeivel ragyog fel. A különbség Bontempelli és mások, többé-kevésbé követői között (mint pl. Aniante, Massa, Barbaro, Gallian), az hogy míg a római *Teatro degli Indipendenti* (A független színpad), melyet Anton Giulio Bragaglia igazgat, főleg a párisiakkal folytatott színpadi versengés és kísérletek színhelye, — a jóindulatú közönségnek inkább öröme, mint megbotránkoztatására, — Bontempelli elsősorban kitűnő stilisztika és valódi poéta. Ha inkább hallgatna intuiciójára, mintsem annyira az eredetiséghez görcsösen ragaszkodó eszére, bizonyos, hogy mai színházunk, — ahogy már régen irodalmunk is — nagy művet nyerhetne általa.

Próbát tehetünk Rosso di San Secondo esetével, aki így cselekedvén, tartós költői teljesítményekre volt képes. Az „Elegie a Marike” ifjúkori művének kissé felhőző líráját ez a tüzes szicíliai, háború után, néhány drámájába ömlesztette át, amelyek valóban megérdemlik a költői színmű elnevezést: „Marionette che passione” és „La bella addormentata”: egyéni munkák, melyek azonban születésük idejének különleges viszonyai miatt (1919 és 1922) kiszakadtak az ő művéből is. Rosso di San Secondo új utakra lépett, a szellem és a vér kérdései kezdtek érdekelni, sőt végül egyenesen a szenzációs drámára ve-

tette magát, melyben poétai vénája elveszett, Sajnálatos ez elsősorban ránézve, de kevésbé az olasz színházra, amelynek megadta, amit tudott: két-három ma is elavulatlan művet. S nem is baj az se, hogy annyira egyéniék, és hogy másfelé indul kísérletezni szerzőjük.

Igy hát két módja maradt az újtásnak a háború után olasz színházban: a groteszk és az intimista komédia.

Az első inkább erőfeszítés volt, közvetve, saját bálványainak ledöntésére: a polgári erkölcs, a középutas gondolkodás, a köznapiság válság ellen. Kezdődött pedig Luigi Chiarelli „Maschera e il volto” című művével, folytatódott Luigi Antonelli „L'uomo che incontro se stesso”-jával, Enrico Cavacchioli „L'uccello di Paradiso”-jával és Gino Rocca „Gli amanti impossibili” c. művével. De a destruktív elem csakhamar másodrendűvé lett, s ami mindig előtérben maradt: a bizarr eredetieskedés. A közönség, sajátosan éppen a polgári közönség, nagyon jól szórakozott, különösen Chiarelli darabjaiban, s néhány évre úgy tűnt föl, mintha a színház arany napjai tértek volna vissza, ahogy a közönség egyre tódult a színházakba vitatkozni és tapsolni. De persze az ily művek a „trouvaille”-okon alapszanak s ezt nem könnyű tucatjával gyártani, a szatíra kimerül, ha ismétli magát; s a menekülés a valóságtól nem nélkülözheti a magasabb-rangú művészetet, amilyenből pl egy „Szentivánéji álom” keletkezett . . . A groteszk színmű tehát rövid életre volt ítélve, eleve, nagyon is rövid életre. Hiszen talán az a bizarrság, ami Pirandelloban, egyebekben kívül, megvolt, kielégítette a nyugtalan közönséget. Ma már a különösséget megúnták s alig gondol rá író, hogy ilyesmivel foglalkozzék, hacsak nem a maga kedvére, ahogy egykor tették ezt L. Bonelli és A. Campanile, az életet és az emberi szenvedélyeket kiforgatva; sőt maga Chiarelli sem törődhetik már ezzel.

Látszólag vége már a másik újtó törekvésnek is, amely néhány önkéntelen rokonvonása miatt a korabeli francia színházzal, nálunk „teatro intimista”-nak hivatott, vagy másképp „a csönd színházá”-nak. Az első vígjáték, mely ezt a nevet kapta: Cesare V. Lodovici: „La donna di nessuno”-ja volt: három felvonás, csupa rövid mondatok, sok magától értetődő hallgatás, szemérmesség, lelki fájdalom, Csehov légköréhez hasonlóan. Aztán később minden ilyen darabot e névvel illették, amely a lélek táján kutatott s menekült a szokásos színpadi szóbőségtől, pedig csak igen kevés színpadi szerző volt, igazán csak

Fausto Maria Martini, valójában „intimista.” A többenél inkább csak a költőiség iránti vágyról lehetne beszélni, minthogy ez valóban a fiatalok önkénytelen gesztusa volt. Nem sok sikert értek el vele, mert túlságosan is finomak, keresettek lettek, inkább a kényes ízlésűek kis, mint a nagy közönség nagy színpadára alkalmazhatóan. Így mindegyikőjük erőfeszítése hamarosan elenyészett, s művük majd mindig egyedülálló lett. De másrészt ezekből az írókból toborzódott össze egy írói csoport, melyben összesítve voltak ezen törekvések legjobb és legmaradandóbb eredményei; hozzájuk csatlakoztak azok is, akik saját újító törekvésükben megállapodtak, mint pl. Gino Rocca, az első törekvések túlzó szárazságuk és meztelenségük miatt, melyek egyedül nem tudtak eleget tenni egy szemnek való mű egyéb követelményeinek, maguktól megszűntek. Lodovici, Ugo Betti, Cesare Giulio Viola, Gherardo Gherardi, Giuseppe Lanza, Mario Federici megizmosodott intimista vígjátékai kerülnek ma színpadra s ilyenek a fiatalabbak művei is, akik a szokványosságtól irtóznak s életet akarnak színpadra vinni, nem fényképszerűen, hanem a képzelet átalakító tolmácsolásában.

Azt hiszem, a helyes út ez; s hamarosan visszatérnek a színpadra a jóhitelű írók, akik nemes fényt és elevenséget kölcsönözhetnek neki; ma még távol tartják magukat, főleg a közönség ízlésének megvetéseképen, s jobbnak ítélik arisztokratikusabb tevékenység terén belül maradni. Mégis néhányan megkísérelték szolgálni a közönséget. A legtevékenyebbek között voltak: Sem Benelli, ki nagy sikereket ért el szatirikus vígjátékaival és tézisdarabjaival, melyeknek éltető eleme a harapós dialektika. Néhányan pedig vígan visszatérnek a régmúlt és idejétmúlt receptekhez. A helyzet tehát nem a legkedvezőbb, noha a színházi felügyelőség erőteljes s bizonyára eredményes munkát fog végezni a Népi Kultuszminisztérium kebelén belül. Bizonyos azonban, hogy Európa más részén sem igen mennek jobban a dolgok s a legjobb külföldiek is feláldozták magukat többé-kevésbé kereskedelmi termelésnek, melyet a közönség megkíván.

De kétségbeesésre nincs ok, a művészet mindig kész újjászületni. A színházban ugyanúgy, mint a festészetben, a költészetben, a zenében, a kísérletezésnek és dekadenciának vége. Újra hatni kezd a szép és egyszersmind maradandó művek nagy táplálója: az ösztönös emberiség.

Füsi József fordítása.

HARSÁNYI LAJOS:

A ZÖLD MADÁR

A zöld madár: az ifjúságom elrepült.

Még láttam itt-ott, ritkuló, tar fák között,
Majd egy magas jegenye-nyárra költözött.
Onnét tekintgetett utolszor lopva vissza
S egy csendes, tiszta
Halk délutánon végleg szárnyat bontott
S a messzeségbe rontott.

A zöld madár: az ifjúságom elrepült.

Mint gyermek, aki eltűnt madarát siratja
S üres kalitkáját az ablakba kirakja
És szívszorongva lesi, visszavárja:
Én is kiállok néha még a nyárba,
Pendül kaszám az ért mező-porondon,
— Vagyok olyan legény, mint te! — mondom.

De hirtelen belém nyilal a láz,
Fehér hajam pirogat és aláz.
Fehér galambot is hollónak nézek.
Október van. Elárvul minden fészek.
A Bakony-erdőn hullanak a lombok.
(Hül, egyre hül az egykor büszke homlok.)
Maholnap lassan, lassan — összeomlok.

A zöld madár: az ifjúságom elrepült.

TERMÉSZET ÉS SZELLEM

Szentséges Atyánk a kommunizmus ellen írt pásztorlevelében a kommunizmus bölcséleti gyökereit, Marx elgondolása szerint így vázolja: „E tan szerint az egyetlen valóság az anyag a maga vak erőivel. Belőle fejlődik a növény, az állat, az ember. Az emberi társadalom sem egyéb az anyag egyik megelézési formájánál, amely az erők örökös harcában ellenállhatatlan kényszerűséggel fejlődik a végső kifejtet felé. Ilyen elméletben természetesen nincs hely az Isten-eszme számára, nincs különbség szellem és anyag között, sem lélek és test között. Nincsen a léleknek élete a halál után s alaptalan az örök életnek reménye.”

A Szentatya később az ész és a hit világánál kiemeli, hogy az embernek van halhatatlan lelke. Az ember a teremtető által testi és lelki képességekkel csodálatosan felruházott személyiség. Valóságos mikrokozmosz, mint a régiek mondták. Kis világ, mely hasonlíthatatlanul fenségebb az egész lélektelen világnál.”

Előadásomnak e gondolatok kölcsönöznek fényt és időszerűséget. Nem dolgozom nehéz fogalmakkal. Sőt lehetőleg könnyedén és szemléletesen kívánok beszélni.

A Szentatya kiemeli tehát az anyag és az erő, a test és a lélek, a természet és a szellem különbségét.

Az anyag nem egyedül az összes erők, törvények, életformák és szellemi képességek kincsesháza. Az anyag nem tartály, amelyből ösztönösen és vakon szöknek elő a világfejlődés folyamatai alatt a szervetlen képletek és a szerves alakok. A növények, az állatok és az ember. Ez a szemlélet, amilyen egyszerű, épp oly ellentmondó. Ez a szemlélet elhiszi, hogy a többet a kevesebb is magába foglalja. A kisebb nagyobb a többnél. A rész az egésznél. Ez a szemlélet vallja, hogy az élet forrása az élettelen. A szellemi természetű ember szülője pedig az állat. Szóval tagadja az *azonosság elvét* is, hogy minden egyenlő önmagával és csak önmagával. $A = A$.

Ezen egyszerű bevezetés után más nézőpontból fogom meg tételemet.

Kiséreljük meg a világfejlődés folyamatát lelkünkben legöngyöltetni és meglátjuk, hogy az anyag és a szellem két külön lény.

A metafizika azt tanítja, hogy mi mindnyájan Isten gondolataiban öröktől fogva éltünk s földi életünk öröktől fogva meg volt rajzolva. Tudjuk, továbbá, hogy Isten a teremteskor senkit „a maga tanácsába nem hívott.” De mégis tegyük fel, hogy közülünk néhányat a teremtes pillanatában lelkéből előhívott úgy, hogy láthatta a végtelen öléből kigördülő világ születését, alakulását és fejlődését. Tegyük fel végül, hogy ezek a boldogok ép azok voltak, akik később a földi életbe lépve tényleg oly szemléleteket tártak elénk, amilyenben Isten közelében örvendeztek. (Tehát valami plátói visszaemlékezés lebeg előtttem, mondhatná valaki). Az ilyenek ma így írnának.

A tudomány mai állásával az anyag nem rest anyag, hanem dinamikus energia. Az atom is ilyen dinamikus elektronok halmaza. A különböző elemek atomjainak belső szerkezete más dinamikus elektron rendszert mutat. Sőt az elektronok is még subelektronokból, tehát még kisebb energiaalakokból állanak, de ezek sem restek, sőt!!

Volt idő, midőn az egész mindenség ily finom rendszer volt. S ha e pillanatban az Úr lelkéből életre hívja pld. Planchot, Schrödingert, vagy Brogliát, ők akkor a világot, a mindenséget ép úgy látták volna, mint ahogyan napjainkban az elektronok világát és *mechanikáját* megírták.

Ez az őselemi világ még ma is tart. Mert ma is, amidőn a csillagvilág már fölöttünk terebélyesedik, új világok folyton születnek ebből az őselemi mechanikájú finom világból. Viszont a régi világok elpusztulnak, illetőleg föloldódnak ebbe a legfinomabb és legelső állapotú őselemi világlényiségbe.

Az anyag már az energia szilárd alakja. A kihalt bolygók anyaggá keményedtek. De a fényes csillagok, a napok is a végtelen lassú keményedés állapotában ragognak.

Földünk is? Igen. S maradjunk Földünknel. Volt idő, amikor földünk is a keményedés és a lehűlés állapotában izzott. Volt idő, midőn a sarkoknál is roppant forróság honolt. S ha ebben a pillanatban az Úr megint pl. Maninger professzor úr szellemét idézi maga mellé, a tudós tanár és botanikus láthatta volna, hogy az első növények és a nap energiájának első felfogói a zsúrlók voltak. A zsúrlók családfájukat, eredetüket a növények gothai almanachjában kétmillió esztendőre vezetik vissza. Arra az időre, amikor hatvan-hetven fok volt az átlagos hőmérséklet az északi-sarkon. A zsúrlók és rokonaik gyűjtötték össze a

miocén kor előtt a nap melegét, hogy azt később kőszén formájában, a jófajta anthracitban, nekünk a téli hidegben visszaadják.

De a növényvilág megjelenése idejében és az erők tomboló viharában a szervetlen anyag is rendeződik, szerveződik. És megszülettek a merev és folyékony kristályok, amelyek alakszépségeikben époly remekek, mint ahogyan a fiatalon elhunyt Toborffy Zoltán, a kristályok magántanára, vagy a nagy német materialista, de halála előtt köpenyegét megfordító Haeckel Ernő látta. Ez utóbbi ugyan utolsó művében, a Kristályok lelke, még a kristályoknak is lelket adott, s anyagelvűség helyett már egyetemes világot átható lelkeséget tanított.

A világfejlődés folyamatában a kristályok a rest anyag rendeződésének első kísérletei. De a kristályok még nem élnek. Az élet maga teljesen új és elragadó jelenség. A geológiai rétegek között találunk olyanokat, amelyek életnélküliek (azoikusok). Csak ezek után lépnek föl az élethordozó rétegek.

Az élettelen rétegekben a mechanikai, a fizikai és a kémiai erők az alakítók. Az élethordozó rétegekben már fellépnek a fiziológiai erők is.

A geológiai rétegekben később az állapotok maradványait is megeljük.

A faunok és flórák gazdag világában már igen különböző állatfajok nyüzsögnek. A hatalmas növényvilágban hatalmas szervezettű állatok is élnek. Mert Földünk mai alakjának lassú kialakulásával a növény- és állatvilág is lépést tartott. S mennél jobban megszilárdult Földünk mai alakja, annál ismertebbek már a növények és az állatok is. S végül elérkezett az a kor, amidőn Földünkön a ma is élő növény- és állatvilág kiteljesedett. Más szóval, midőn már minden élt, kivéve az embert.

A jó Jendrassik professzor valaha azt mondotta nekem: milyen szép volna a természet, ha ember nem volna! Volt ilyen időszak, mikor még ember nem élt. S Jendrassik professzor bizonyára el is képzelte azt a természetet gazdag és erőteljes szépségeivel. Fáival, virágaival, állataival, egészen a majomig. S a brazilai őserdők ezt a szépséget talán a mai napig is megőrizték. Ebben a természetben minden élő született, élt, szeretett és meghalt. S mi maradt utána? Az egyedek, fajok és nemek láncolata. Élet ez? Mindenesetre! Élet, de nem történelem. Ember előtt nincs történelem, mert nincs szellem. A növényi és az állati életet a növényi és az állati ösztönök igazítják,

vezetik és céljukhoz irányítják. Az ösztönök, a növényi és állati életformák megnyilvánulásai. Az ösztönös élet nem eszes élet, bár sokfélesége és meglepő ügyessége mindenkire meglep. Úgy tűnik fel, mintha az ösztönös lény eszesen cselekednék, pedig csak a *belégondolt* élethivatást morzsolja le. Magasabb értéke nincs. Csak az élet- és a fajfenntartást bonyolítja le. Eszerint nincs célja és ezen túl értékeset és maradandót nem hoz létre. Az ösztön nem szül történelmet! Nem terem értékeket! És ha ma pl. minden majom kihalna, mit vesztené a világ?

Az élet szinpadán utoljára az ember jelenik meg. Az ember valami egészen új!

Az ember *testileg* a természet összes értékes erőit magában hordozza. Már maga szt. Gergely is megírta, hogy az emberben meglegyünk az ásvány, a növény és az állat tökéletességét. Benne is működnek tehát a fizikai, a kémiai és a fiziologiai erők. Az ő cselekedeteit is kezdetben az érzékek és az ösztönök irányítják. De az ember mégis több. És ez a több a szellem. A természet csúcsa az ember és a szellemiség kezdete. Így tanítja szt. Tamás.

Az ember mint a természet csúcsa mikrokozmosz; az egész világ kicsiben. Mint a szellemi világ kezdete Isten gyermeke! Isten képmása! Az ő szellemét Isten lehelte testébe. Ez a szellem Istentől ered és isteni erejű.

Igen, isteni erejű! A természetben millió és millió lény van, él és mozog, de önmagáról és társairól egyik sem ad magának számot. És egyiküknek sincsenek fenségesebb céljaik és eszményeik. A lét, az élet és a mozgás egyedül az ember lelkében jutnak öntudatra. Egyedül az ember lelke az a bűvös tükör, amelyben az egész mindenség visszatükröződik.

Hiszen már eddig is számtalan fogalmat használtam, amelyek csak az ember lelkében tisztulnak meg.

Beszéltem mechanikáról, a természet mechanikus, gépies életéről! De ezt az élet- és mozgási formát csak az ember fedezi fel és ad neki nevet.

Beszéltem fizikáról! De a fizikai jelenségeket is csak a szellem nevezi meg és rögzíti le. Egyedül az ember ismeri!

Beszéltem kémiai folyamatokról. De ezek is csak a szellemben tárnak fel.

Beszéltem élettani jelenségekről. De ezeket is a szellem különíti el a fizikai és kémiai tüneteményektől.

Beszéltem végre a lelki és a szellemi életről. Ezeket

is maga a szellem emeli ki a természet összes egyéb jelenségeiből.

Egyedül a szellem ismeri meg önmagát és a más. Belső világát és a külső világot. Egyedül a szellem ily hatalmas lény. Egyedül ő a történelem szelleme.

És az állati lélek?

Az állat képtelen erre! Azért is nincs történelme az állatnak! Történelme egyedül az embernek van!

Az a szellem, amely megismer asztronomiát, mechanikát, kémiát, fiziológiát és lélektant, az alkot történelmet is. Mert ezen ismeretek nélkül a szellem béna maradna. Ezen tudományok a történelmi fejlődés emeltyűi, a szellemi haladás eszközei. És mikor ezeket a tudományokat lelkében megszüli, tudja, hogy bár az ő testi életében is ezek a jelenségek működő erők, de ő egyúttal több, mint világerők mind! Hisz ő ezeknek a világerőknek nem csak felmérője és hangadója, hanem egyúttal haszonnal élvezője, illetőleg felhasználója saját szelleme működése körében. A szellemben öntudatra hozott világerők a tudományban mechanika, kémia, fizika és fiziológia. De más a tudomány és más az eleven valóság. A természet eleven életében működő fizikai, kémiai, stb. erők és a mi tudományunk között nagy a hasonlóság, de nagy a különbség is. Nagy a hasonlóság! Mert a szellem az, amely magában öntudatra ébreszti *azokat*. De nagy a különbség is! Mert ami a természetben eleven valóság, az az észben csak másolat. Az ész mechanikája, fizikája, kémiája, fiziologiája és lélektana a szellem azon erőfeszítésének gyümölcsei, mellyel a természet és saját életének és eleven működésének jelenségeit megfogni, megérteni és a maga nyelvén egyre tökéletesebben kifejezni igyekszik.

De a szellem ez az erőfeszítése a történelem maga. Az emberi szellem fejlődéstörténete.

Az ember a kőkorszakban, a vaskorszakban, a réz- és bronzkorszakban ép úgy mechanikus, fizikus, mint ahogyan később asztrologus, fiziologus és pszichologus. Évmilliók munkájának gyümölcsei az egyes tudományok. Évmilliók teltek el, amíg az ember a kezdetleges állapotról a mai technika csodáinak világába felemelkedett. Amíg szelleme erőinek öntudatára ébredt.

Miért kellett évmilliók? Mert az ember magára volt hagyatva és a maga igyekezetével kellett kicsinységéből felemelkednie. Tehát nem azért, mert az ember önmagában kicsiny volt. Nem! Az emberi szellem kezdettől fogva hatalmas erőtartály, nagyszerű képességek kincsesháza!

De az embernek lépésről lépésre kellett előre haladnia. Honnan tudom ezt? Miért vallom, hogy az emberi szellem kezdettől fogva hatalmas lényiség, bár előrehaladása lassú? Nézzük az ősember képemását, az afrikai ősembert, aki még ma is él. Vegyük gyermekét bölcsőjétől kezdve magunkhoz. Neveljük otthonunkban, járassuk iskolánkba és ez a gyermek majd a többi gyermekkel egyformán tanul, eszmél és gondolkodik. Évmilliók fejlődését pótolja ma a család és az iskola. Mert a földolog, hogy az ember kezdettől fogva eszes szellemi lény. Oly lény, amely nem kész, mint egy ösztönös állat, hanem folyton készül, mert sohasem kész. Önmagát szakadatlanul felülmúlja. Ilyen a szellem! A szellem halad egyre feljebb s ez a haladás a történelem.

Az állat haladásának nincsenek nyomai, mert nem is halad. Sajátságosul történelme sem. Az ember történelmének a föld őrzi nyomait s e nyomok a szellem törtetésének útjelzői. Ha a majomvilág ma elpusztul, nincs majom s ez az egész. Ha az emberiség elpusztul, vele omlik össze a földművelés, az ipar, a kereskedelem. A tudomány, az erkölcs, a művészet, a jogrend, a társadalmi élet, a technikai berendezések is félbenmaradnak, minden, ami még születésre vár. Az ember alkotó lény! Az állat nem!

A szellemi élet nyomaira az állatoknál nem akadunk. Sem az ember megjelenése előtt a földön, sem az ember társaságában ily képességek nem virágoztak ki náluk. Nem is virágozhatnak ki, mert nincs szellemük. Ily képességek az ő erőrendszerükhöz nem tartoznak. Szellemi életre nincs hivatásuk.

*

Ásvány, növény, állat azonban bizonyos fokú tökéletesedésre képesek, ha az ember szelleme rájuk hat.

Avagy nem képes-e az ember oly öntvényeket létrehozni, amelyeket a természet maga nem termel?

Virágok, cserjék, gyümölcsfák, főzelékfélék nem nemesznek-e az emberi ész hatása alatt?

És az állatvilág nem erősödik-e, nem nyer-e oly minőségeket, amelyek a vadonban nem nőnek, nem keletkeznek.

Nemcsak a szellem tanul a természettől, hanem a természet is a szellemtől, ha engedelmeskedik a szellemnek.

De a szellem is csak a természetbe ojtott, rejtett képességeket robbanthatja ki, ő maga egyedül új erőket a

természetbe nem ültethet. Tehát nemcsak a szellem, hanem a természet is valóság.

*

Volt idő, — mondtam — mikor a szellem a Földön még nem működött. A szellem a Földön csak az emberben jelent meg. De azért az ember nem valami csodaszüött, amelyhez a természetnek semmi köze sincs. Az ember testisége és a természet rokonok. Az állat és az ember teste hasonlók egymáshoz. Hasonló működéseket végeznek. Az ember is táplálkozik, szeret, fajtát fenntartja és meghal. De nem egészen hal meg. Az állat úgy hal meg, hogy semmi érték nem marad utána. Az ember ös-idők óta küzd a halál, az enyészet ellen. Non omnis morior. Miért? Mert szelleme nem hal meg, hanem tovább él. Ez a benső erő ösztönzi arra, hogy életében is már olyat alkosson, ami a halál után is halhatatlan. A vallás, tudomány és művészet örökítik meg az embert. Az ember művében a halál után is él, sőt sokszor halála után kezd csak hatni, élni.

S itt tehetek egy kérdést, amely folyton szőnyegen forog és megoldása késik.

Vajjon mivel az ember állati élete hasonló az állathoz, teste is tényleg oly hasonló az állathoz? S vajjon ez az állatias test adott egykor az ember szellemének lakást?

Ezt a tant én soha el nem hittem!

Nem hittem, hogy az emberi szellem pl. a majom agy- és idegrendszerével szellemi életet volna képes élni. Szerintem minden hasonlóság dacára az állat és az ember teste között metafizikai, lényegbevágó különbség van! Az ember testét az ember szelleme alakítja már a fogamzás első percétől kezdve. De a fogamzás sejtekben megy végbe. A sejt pedig már maga is egy zárt világ. Amilyen a sejt, olyan lesz az élő. Az állati sejtől állat, az emberi sejtől ember ered. Tehát az állati sejt nem alkalmas arra, hogy abból a szellem emberi testet fejlesszen ki.

Az ember sejtjének alkotása is a Teremtő működését dicséri.

*

Marxból indultunk ki a Szentatya idézete alapján és végső következtetésünk: a természet és a szellem két külön valóság.

S ha ezt a gondolatot az újabb fizika világánál szemlélem, akkor is ugyanez eredményhez jutok.

Ma kialakul egy új fizika, amelyben a régi gépies és elvont természeti okság új fényt nyer és a merev gépieséget a szellemiség eszméje hatja át. Másszóval ma azt tanítják, hogy *a gépiesség is szellemiség*. És ez nyilvánvaló. Van-e gép szellem nélkül? Sőt, minden gép, pl. óra, megtestesült szellem. Ha a világ gép, akkor az is a világ-szellem gondolatának a megtestesülése. S ha a gép feltétlenül jól jár, akkor ez nem mechanikus kényszerűség, hanem lelkiismeretes engedelmesség a szellem akarátának. A mechanikai okság régi fogalma ma már a fizikában is megdőlt. S az új természetbölcselet ezt az igazságot így fogalmazza meg: a természet jelenségeiben is a szellem erejének kifejezésére, munkájára ismerünk rá. És ime, így tér vissza a régi görög és keresztény gondolkodás vezérelve; hogy minden logosszal, szellemivel van tele. Ez a gondolat az új szellemiség alaptana. Ez a szellemiség pedig egyre nagyobb tért hódít, mert könnyebb a szellemből levezetni az anyag jelenségeit, mint az anyagból a szellemi élet csodáit. Szinte csodálkozik az ember, hogyan tarthatta és tarthatja magát még ma is a Marx-féle anyagelvű elgondolás? Csak egy lehet ennek a magyarázata: a politika. A kommunista politikának gépek és nem szabad szellemek az ideáljai. Lélektelen gépemberek és gépek az eszközei. A Szentatya ezt a világelméletet támadja. De nem kicsinyli le azért az anyagot. Az anyag értéke igen nagy. Hiszen az anyag is Isten teremtménye, tehát Isten nyomait ragyogtatja. Mert, bár az anyag nem szellem, vágyódik a szellem után. *Materia appetit formas*. S bár a szellem nem anyag, vágyódik a külső anyagba foglalt megjelenés után. Az anyag a szellem hatása alatt tökéletesül. A szellem pedig az anyag révén kiteljesül. A kettő tehát egymás számára lépcső és hágsó felfelé! Az ontologia nyelvén ezt így is kifejezhetem: Az anyag és a szellem szakadatlanul egybeszövődnek és egyre tökéletesebb lényiségeket hoznak létre. Tehát a mindenség sem nem pusztá anyag, ez az anyagelvűség álláspontja, sem nem merő alak, ez a túlzó idealizmus és panpszichizmus tanítása, hanem a kettő együtt. A természet és szellem összetartoznak.

A kettő tehát függ egymástól. Minden függő pedig csak esetleg és nem feltétlenül létezik. Tehát egyikük sem feltétlen!

És most visszatérek a Szentatya körlevelére az isten-

telen kommunizmus ellen. Mivel sem az anyagi, sem a szellem nem feltétlen lényiség, azért:

„Minden valóság fölött első és legfőbb lény Isten, mindennek mindenható teremtője. Isten önmagától létezik és Ő egyedül feltétlen.”

Igen, Isten a gyökere úgy az anyagi, mint a szellemi világnak. S mivel a kettőnek egy az eredete, azért egy a nemessége, egy a benső egymásrautaltsága és egy a fémjelzése. Minden lény homlokán Isten nyoma vagy képe ragyog.

Igy belátjuk a kettő egybevágását, mert eredetük egy. De különbségét is, mert hivatásuk különböző. Ezt tanítja a Szentatya.

Természet és szellem Isten kezének remeke. Ide vezet a hit és az új szellemiség.

Trikál József.

PAUL CLAUDEL:

SÖTÉTSÉG

Én itt vagyok, mások amott, és rettentő a csend.

A Sátán ráz a roston és a vad nyomor mienk.

Én szenvedek, szenved a másik is, de út hozzája nem vezet,

Nem nyújthatok neki sem vigaszt, sem kezet.

Csupán az éj közös, közölni mégis lehetetlen,

Csak fekszünk tétlenül e szörnyű szerelemben.

Hát hallgatok, magam vagyok, a rémület levert.

Hát hallgatom, hogy ordít és mint én, éppúgy felelt.

A szélbe hallgatok, hajam lobog, a lágy szél meglegyintett.

A Bestiától és a rossz haláltól szabadíts meg minket!

Az ínyemet emészti, rágja néha,

Mint émelygés, a halál hányadéka.

A présházamban magam vagyok, a szőlőt megtapostam mámoromban,

Ezen az éjszakán a fal körül vadul nevetve tántorogtam.

Aki a szemet alkotó, szem nélkül nem kereshet?

Aki a fület alkotó, fül nélkül meg se leshet?

Én már tudom, ahol a bűn temérdek, Irgalmadat Te bőven méred.

Hát könyörögjetek, mert itt a perc a világ Hercegének.

Horváth Béla fordítása.

MÉCS LÁSZLÓ:

MAGDOLNA

Kerested magad a tükörben,
kerested magad ékszerekben,
kerested magad a ruhákban
és azt hitted, hogy ez te vagy,
Ő tudta, hogy ez nem te vagy.

Kerested magad férfi-szívben,
kerested magad férfi-ajkon,
tiltott gyönyörben és gyümölcsben,
és azt hitted, hogy ez te vagy,
Ő tudta, hogy ez nem te vagy.

Keresed magad a Gyerekben,
a gyóntatószék gyógyvizében
füröszköd virág-tested ékét,
szép térded templom-kő töri,
Ő tudja, hogy még messze vagy.

Ha nem fog fájni az alázat,
ha nem fog fájni már a férjed,
ha nem fog fájni más szépsége,
ha a ragyogó csillagok
irigylik könnyemosott szemed,

ha ellenséged sárt dobál rád
és mind virággá válik rajtad
s talpa alá dobod: tapossa,
s nem vérez már se gúny, se tör:
örülj, meglelted magadat!

ISMERETLEN MÁRIA-LEGENDÁK

I. IN HORA MORTIS

Egyszer egy nagyon bűnös ember élete végéhez közeledett. Szörnyű zűrzavar dúlt egész életében lelkében, de a Szent Szűzet mindig különösképpen tisztelte, és valahányszor feltámadt lelkiismerete nemesebb érzelmekre ösztönözte, így fordult Máriához: „Ó, Segítő Szűz, gyenge természetem és bűnös szenvedélyeim oly gyakran ragadnak súlyos vétkek elkövetésére és annyszor látogattam már meg Sodomát és Gomorrhát, mégis fordítsd felém, bűnös gyermeked felé irgalmas tekintetedet, Ó, *Bűnösök Menedéke*, járj közbe érettem, ki bűneim súlya alatt nyögök, kérjed isteni Fiadat és ne hagyj el engem halálom óráján.”

Őszinte lélekkel imádkozott így, de néhány órával később már a részegítő gyönyörök valósággal elfújták áhítatos hangulatát.

Bukását mindig nagy szomorúság követte és az űzte újra meg újra a Szent Szűz lába elé.

Végtére is, mint annyi más, ő is csak szegény földi halandó volt, de szíve mélyén ott szikrázott tündöklő a *Hajnali Szép Csillag*.

Egyik reggel megbetegedett és oly hirtelen halt meg, hogy nem kapta meg a pap feloldozását sem. Éppen csak számbavehette, hogy az a világ, mit el kell hagynia és amelyben tengerek bűnt követett el, a csalékony örömök világa és hogy mielőtt a másik világba beléphetne, cselekedetei szerint ítélik meg őt.

Kétségbeesetten tekintett hátra, hátha akad valaki, aki megsegíthetné, de a sötétség vastag fala már elválasztotta őt az élők földjétől: egyedül volt önmagával, szemtől-szembe bűnös és helyrehozhatatlan multjával.

Reszketve ért az Égi Bíró elé. A Törvény lábánál már akkor ott állott a Sátán. Bizakodva, várt zsákmányára; ötven esztendeje várt rá. „Ez a lélek az enyém, — hajtogatta — sem védőszentje, sem őrzőangyala nem védheti: az enyém!”

S felolvasta az ember bűneinek hosszú sorát.

A megszágyenült ember meg hallgatott.

Maga a jó Isten ösztökélte, hogy védje magát.

— Megengedjük, hogy védekezz, — mondta neki.

De a szegény lélek némán állt.

Akkor az Ördög szólt:

— Több mint ötven éve enyém ez a lélek: mint a rab-szolga, úgy követett engem . . . Tagadod-e, bűnös ember, hogy én vagyok az urad?

De az ember erre a kérdésre sem válaszolt és a Sátán folytatta:

— Bizony mondom, valóban, az enyém ő, mert ha tett is volna néha napján valami jót, megszámlálhatatlan rossz cselekedete semmivé teszi azt.

A jó Isten végtelen irgalmasságában nem akarta tüstént elítélni a szorongó lelket. Nyolcnapi haladékat adott neki, hátha mégis tisztázni tudná magát.

Vajjon szükséges-e nyolc nap ahhoz, hogy feltaláljuk azt, ami nincs? A szegény ember is honnan keríthetett volna újabb jócselekedeteket a rosszak ellensúlyozására?

Csak ment csüggedten egy homályos labirintus göröngyös útjain, amerre ködszerű ágai voltak a fáknak.

Akkor látta, amint egy sötétszürke üvegfal mellől szépséges, gyengéd alak közelít feléje. Fényes fehér öltöny van rajta. Az Angyal volt és kifejezhetetlen mosoly vibrált ajkain. Megkérdezte tőle, vajjon miért szomorú. S midőn az ember elmesélte megpróbáltatását, az Angyal így szólt hozzá:

— Ne csüggedj. Mindig vigyáztam rád és a döntő órában sem hagylak magadra.

— De hát ki vagy te? — kérdezte a bűnös ember.

— Én az *Igaz Angyala* vagyok.

Nem sokkal odébb másik angyallal találkozott. S ez szintén megígérte, hogy segítségére lesz és azt is megmondta, hogy hívják. Az *Igazságosság* volt.

A nyolcadik nap is elsőnek érkezett a Sátán Isten Törvényéhez. Alig fejezte be vádbeszédét, midőn az Igaz Angyal átvette a szót:

— Lehet, hogy ez az ember vétkezett, de sohasem egyezett bele a bűnbe.

S ekkor meg a démon hallgatott.

Aztán az Igazságosság Angyala válaszolt a bűnös ember másik vádlójának, aki azzal terhelte meg őt, hogy ötven évet fecsérelt el a tobzódásban és más vétkes szokásokban.

— Nem múlt el egyetlen nap sem, hogy belsejében ez a lélek fel ne lázadt volna méltatlan parancsolója ellen, ki ilyen szolgaságban tartotta.

S a Sátán ezt nem tagadhatta.

De midőn rátértek a harmadik vádpontra, hogy sokkal több és súlyosabb a rossz cselekedete, mint a jó, senki sem akadt, aki megvédte volna a bűnös embert.

Akkor a jó Isten megparancsolta, hogy mérjék meg a jó cselekedeteket és a rosszakat.

S az ember rémülten látta, mint halmozódik a bal serpenyőben a rengeteg bűn és milyen csekélyke marok van a kíváncsiból a jobb serpenyőben. Már az angyalok is csak azt tanácsolhatták, a bűnös embernek, hogy hívja segítségül a Szent Szűzet, az Irgalmasság Anyját.

A veszendő lélek minden erejével imádkozott és áhítatos könyörgése végül is meghatotta Mária szívét.

A Megváltó Anyja rátette akkor kezét a serpenyő szélére, melyen ott fukarkodott az a néhány jó cselekedet és minthogy hatalmasabb volt a csábító démonnál, a megtérő bűnös javára süllyesztette le a mérleget.

Nagy volt a vigalom az Égben és az ördögök szégyenkezve látták, mint foglal helyet az ember a kiválasztottak között.

II. A CHARTRES-I MIASSZONYUNK MINISTRÁNSGYEREKE

Chartres városában október 31-én vecsernye után az volt a szokás, hogy ünnepélyes körmenettel tiszteljék meg a Szűzet, minden szent Királynőjét, akinek másnap ülték meg ünnepét.

A püspök vezetésével az ájtatos menet először a Miaszszonyunk templomának földalatti kápolnájába vonult fel. A rajongó, magábaszállt tömeg az emberi nem Anyjának dicséretét énekelte, a kóruson pedig papok és szerzetesek, kezükben kicsi fáklyával, énekükkel csatlakoztak a hívek dalához. Aztán egyre énekelve a körmenet elhagyta a templomot, kezében pásztorbottal, fején süveggel a püspök minden stációnál megáldotta a híveket; gyertyát tartó ministránsgyerekek veték őt körül.

Volt e gyermekek között egy, akit talán nem figyeltek meg különösképpen, hiszen az emberek nem tudják megkülönböztetni a szív szerény értékeit; pedig ragyogó áhítat ült arcán és ez tette őt szebbé, mint a többi volt.

Az anyja szegény özvegyasszony volt; derekasan viselte el a nehéz megpróbáltatásokat, melyeket az Isteni Gondviselés rámért, elég gazdagnak találván őt arra, minthogy ezt a mindenek között legdrágább kincset szemlélhette, aki neki ez a tízéves kicsi gyermek volt. Azt mondták, hogy a kisfiú három részre osztotta a szívét, az egyik részt Istennek adta, a másikat a Szent Szűznek, a harmadikat pedig szeretett édesanyjának, pedig valójában egész lelkét ajánlotta fel őszinte lelkesedésével szeretete e három tárgyának. Akár ministrált, akár a tömjént nyújtotta át a szentmisén, vagy anyját szolgálta ki, mindenkor mint valami nagyon édes illat áradt szívéből ugyanaz a szelíd szeretet. E szerény gyermeknek egyetlen dicsősége az volt, hogy beállhatott a ministránsgyerekek csapatába, mely a jó püspököt körülvette, hiszen a Mi Urunk maga kérte, hogy engedjék őt hozzá.

S ha történetesen valaki idegen megkérdezte tőle, hogy kicsoda és mit művel, kicsi fejét felemelte és határozottan válaszolt:

„Én a chartresi Miaszszonyunk ministránsgyereke vagyok.”

A körmenetnek háromszor kellett megkerülnie az előre

megjelölt utat és a mi kis ministránsgyerekünk anyja igyekezett jó helyet elfoglalni, ahonnan láthassa, amint fia elhatalad és jól megkülönböztethesse kis pajtásai között.

Nagy volt a meglepetése és hamarosan nyugtalansága, mikor a második fordulónál hiába kereste gyermekét a kíséret sorai között.

A harmadik fordulónál sem került elő.

Mi történhetett vele? Semmi sem indokolhatta ezt a megmagyarázhatatlan távollétet.

A szegény anya aggodalommal várta a körmenet és a szertartások végét, mielőbb meg akart bizonyosodni és kérte a Szent Szűz és a szentek segítségét. „Szűz Mária — könyörgött — légy irgalmas. Te is anya vagy, Te is kerested egykor isteni Fiadat, midőn a tudósok között volt; ugyanazokat a gyötrelmeket szenvedted el, mint én most; ne hagyjál el engem: add vissza gyermekemet!”

Végül is eloltották a lámpákat, a hívek hazatértek és az anya beléphetett a sekrestyébe, ahol mindenkit megkérdezett a fia felől.

Csak akkor vették észre, hogy a kicsi fiú eltávozott. Irgalomból vigasztalták az anyát, hogy gyermeke nem mehetett messzire, hiszen sem a ministráns ruháját, sem a gyertyáját nem tette vissza a helyére.

A sekrestyések kíséretében tért vissza az anya az altemplomba, de ott hiába kutatták át még a legelrejtettebb zugokat is. A többi gyermek, a papok, a szerzetesek, majd maga a jó püspök is lassan-lassan keresni kezdték; valóban mindannyian szerették a kicsi eltűntet.

Vajjon nem állapodott-e meg valamelyik különösen kedvelt szentjének szobra előtt? S nincs-e talán a vértanúk kápolnájában, akiknek ott van a sírjuk is?

De hiába fáradoztak, hiába kerestek és kutattak át minden fülkét és minden zugot, a gyermek sehol sem volt, eltűnt!

Végső kétségbeesésükben már a templomon kívül is keresték, mindenünnen hangosan szölongatták, de kiáltásukra csak hangjuk baljóslatúan megnyúlt, szomorú visszhangja válaszolt.

Akkor egyszerre átvillant a szegény anya agyán az a veszedelmes és mély gödör, egy nagyon régi druida-oltár mögött, amelyett az *Erős Szentek Kútjának* neveztek.

Fáklyát kapott fel, ziháltan odafutott és kezében a fényt a sötét nyílás fölé tartotta.

Még a leghátul állók is egyszerre felfogták a borzalmas valóságot, mely szörnyű kiáltásából felszakadt; az anyai fájdalom kifejezhetetlen kiáltása volt ez, és még a legérzékletlenebb szíveket is megremegettette. A tömeg egyszerre körülvette a tragikus kutat. A fekete vízben, lent a mélyben egy miseinget pillantottak meg.

A püspök akkor leküldte legügyesebb szolgáját, hogy

próbálja meg felhozni a szerencsétlen gyermek testét. Gyötrelmes várakozás után feltűnt a szolga, kezében tartva a szomorú kicsi tetemet, amely már meggémberedett és fagyott volt.

A mozdulatlan anya körül az egész asszisztencia némán állt a fájdalomtól és senki sem merte őt vigasztalni. Nyugtalanító volt, szinte már félelmet is keltett; vajjon megértette-e a szerencsétlen a gyilkos valóságot?

Igen, megértette, de nem hitte el: el nem képzelhette, hogy elragadták tőle a fiát . . .

Alig tette le a püspök szolgálja gyászos terhét, az anya sóváran felkapta és szinte egy ugrással a Miasszonyunk oltára előtt termett, úgy rakta le a Szent Szűz lába elé csuromvizesen gyermekét, térdre vetette magát és ezt a megindító imádságot intézte a *szomorúak Vigasztalójához*:

„Ime, Szent Szűz, ez a szegény gyermek, akit mi most elvesztettünk, — így szólt — ő már nem az enyém. Chartresi Nagyasszony, a tied ő! Neked adtam. S újra neked adom. Te tudod, mennyire szeret Téged és emlékszel, hogy legfelsőbb pártfogásod alá helyeztem őt. Nem engedheted meg, hogy ne keljen fel többé!”

Mint valami másik, nyugtalan és remegő imádság, úgy csatlakoztak az asszisztencia könnyei e hittel teljes könyörgéshez. Mintha mindannyiokat valami fenséges lendület, a szentek igazi egyessége ragadta volna el, úgy kiáltották:

„Irgalmazz, irgalmazz Szűz Mária, ó, Chartres Segítő-asszonya!”

S az agg püspök mély, remegő hangja is megszólalt, sürgetős könyörgéssel és a gyermekek majdnem szeráfi kórusa kísérte őt. A rendületlen hitből fakadó reménység és a tiszta szívekből kibuggyant elragadtatott imádság győzedelmeskedett a Halálon: a gyermek kinyitotta a szemét, csoda történt.

A hívek elbűvölten nézték ezt a nagyszerű csodát. Aztán valósággal rohanva vitték az oltár elé, anyjához, e csodával meglátogatott gyermeket, aki már énekelni is kezdte háladalát. A hatalmas bolthajtások alatt egyetlen ujjongó kiáltás szállt a dicsőséges ég felé.

Az anya akkor még térdelt, imádkozott és magához szorítva fiát úgy hálálkodott.

Mikor a meghatottság már kissé elmúlt, faggatni kezdték a gyermeket, ezer kérdéssel ostromolták. Elmesélte, hogy az egyik stációnál kissé elmaradt és amint párjához akart éppen sietni, a druidák oltára mögött haladt el és minthogy nem gondolt az Erős Szentek Kútjára, beleesett.

Valaki akkor megkérdezte tőle, vajjon teljesen elvesztette-e tudatát ez emlékezetes órában, mit a víz mélyén töltött.

— Valami nagy jólétet — így szólt — éltem át, mint amikor nagy fáradtság után elalszom. Úgy éreztem, hogy álmodom. És gyönyörűséges álmom volt. Pedig jól tudtam, hogy

nem volt ez álom. Körülöttem szeliden sürgő angyalokat láttam. . . Hallottam édes hangjukat. Ó, milyen szép volt. Az Egyház szavaira válaszoltak és a püspök úrnak is válaszoltak, midőn az így szól hozzájuk: *Pax vobis* . . . S a nagyprépost úr *Dominus vobiscum*-ára is feleltek ők.

Ime, így esett meg a chartresi Miasszonyunk ministráns-gyerekének különös kalandja. Geoffroy püspököt annyira megghatotta ez a csoda, hogy meg akarta őrizni emlékét és azt a hagyományt indította el, amelyet talán még ma is őriznek a chartresi székesegyházban, hogy midőn a miséző pap a *Pax vobis*-t énekli, vagy a pap mise közben, vecseryén, a Matutinumon és a órák alatt a *Dominus vobiscum*-ot mondja, a kórus néma marad, tudva, hogy az angyalok felelnek rá és hogy Isten hallja őket.

Dénes Tibor fordítása.

JOHN DONNE:

KERESZTRE-FESZÍTÉS

Halandók fel nem érhatték csudáid
s nőtt a hívő s az üldöző sereg;
gyűlöli a dús, mit a koldus áhít,
gyűlölet s áhítat vonult veled.

Mindig győz a gonosz s kiönti mérgét,
szeplőtelen! veled, jaj, mit műveltek!
A vég urának végzetét kimérték
s végtelen élted nem tett egy hüvelyket.

Leroskadozva, hátadon kereszted
így vánszorogtál bénán, elítélten
és tort ült a halál, hogy fölszegeztek.

De égbe szálltál. Oh, hajolj le értem:
halódom, ám tüstént felocsudok,
ha véred szikkadt lelkemre csurog.

Képes Géza fordítása.

TÓTH ERVIN:

A MAGYAR VALLÁSOS FAMETSZŐ-MŰVÉSZET

A történelmi stílusok kiélése, majd a világegést követően a vallásos világnézet krízise után, szükségszerűen megindult a modern művészet küzdelmes kibontakozása. Az egész vonalon a benső megújódással egyidejűleg az új megnyilvánulási formák keresése a cél. Az új korszak új igényeinek, más akaratának megfelelően feléled, átrendeződik egész sereg elhanyagolt művészeti ág, mert a huszadik század követelményeit tudja szolgálni.

Az utolsó évtizedekben a kollektív igények, a szociális követelmények kerültek előtérbe, s ezzel együtt minden olyan művészeti irány, amely ennek a célnak segített, — különösen a sokszorosítható, de így is egyenlő értéket nyújtó grafikai alkotások. Legjobban a fametszet, amely a kollektív művészeti kíváncsnak legteljesebben eleget téve a mindjobban kiérlelődő vallásos világnézet irányvonalában is, régi hivatásának megfelelő helyet nyert.

Már a könyvnyomtatás feltalálása előtt szolgált a fametszet minden kor emberének legmélyebb érzését, a vallásos áhitatot, amikor még a betű sem szabadult fel, amikor még a fametszetet a szöveggel együtt vették a fatáblára. A fametszet és a vallás szövetkezése tehát egészen ősrégi eredetű. Kezdeti korszakában a szent cselekmények ábrázolása után vágyakozó vallásos érzés állította művészi céllal a szolgálatába, mint a rajz eleinte titkolt sokszorosítási eszközét. A biblia útján a fametszet vitte el legelsőnek a nép közé a művészetet s legelőször segített szemléltetés által megkönnyíteni a vallásos szöveg megértését. A művészetnek a vallásos hitből merített tömegmozgató hatalmát hol ösztönösen, hol tudatosan, minden kor elismerte.

Minden világegést követő világnézeti átalakulás sajátos következménye, hogy a vallásos művészet új értékelést nyer. A huszadik század fametsző-képzőművésze az azonban, ha nem akart visszazökkenni a hagyományok kerékvágásába, át kellett értékelnie a kifejező eszközöket. Át kellett formálnia a századokon át hozzákapcsolódott elemeket, s újra éreznie azt az archaikus formanyelvet, amit a fadúc valójában mindig előírt, mert anyagában rejlő sajátosság. Mindezek mellett, hogy modernné legyen, a közvetlen multtal is számolnia kellett, amikor a xilográfia csaknem kizárólagossággal a reprodukciós cél szolgálatában állott, megfosztva anyagszerűsé-

gétől. De százados sémákkal is fel kellett vennie a küzdelmet, amit nehezített az, hogy mindezt a vallási cél szolgálatában, az egyházművészet kötött tárgykörében kellett véghezvinnie.

A vallásos tárgyú fametszésben a legnehezebb tehát elkerülni azokat az archaizmusokat, amelyeket a mai, egészen más életérzés mellett értelmetlenség volna változtatlanul elővenni. Itt a legkönnyebb visszanyúlni olyan kifejező formákhoz, melyekkel mások az első átéltség élményével és erejével igazabban éltek. A XIV–XV. század mestereinél a fametszés realizmusát, darabos erejét, ösztönös mély vallásos áhítat hevitette. A primitíveknek ez a kifejező lendülete, ha a kezdetleges közügyesség és térismeret mellett, ha fogyatékos formákban is nyilvánult, de teljes elismerésével az anyagnak, amely magán hordta a fával való megküzdésnek nyomait.

Az új kor azonban, ha különös tisztelettel tekintett és tekint is a korai és megelőző századok mestereinek grafikai lapjaira, nem emelheti esztétikai kánonná azok alkotási törvényeit. Már azért sem, mert az erő, amely azokat életre hozta, vagy hiányzik a mai grafikusból, vagy természetszerűen egész más értelmezésben van meg. A modernnek vallásos érzése, ha más síkon is, lehet éppoly mély és őszinte, mégis nyilvánvalóan más szembenállás a vallásos tárgykörrel. A huszadik század xilografusának más a lelki hangulata. A biblia náluk első sorban mint az emberi szellem magasrendű alkotása kerül az illusztráló véső alá, hol a vonalat sokkal inkább az akarat, mint az ösztönös indulat heve hajtja. A modern fametsző inkább értelmileg, mint érzelmileg közelít a szent tárgyhöz, de ez egyben biztosíték arra, hogy a megjelenítési mód lényegében más: időszerűen új legyen.

A magyar fametsző-művészet is kezdettől fogva kapcsolódott a vallással. Alig van nálunk olyan mestere a vésőnek, aki alkotó-idejének legalább egy rövid korszakára célul ne tűzte volna, hogy a művészet e magasrendű ágával foglalkozék. A vallásos jellegű fametszetek a háború utáni években a vallásos irodalmi termékek illusztrálásával és a könyv iránti érdeklődés felébredésével különösen megnövekedtek. Mivel a bibliából merített kép az, ahol legkevésbé van szükség magyarázó szövegre, mert a jelenet vagy a történet általánosan ismert, az egyházi jellegű fametszet, még ha egyedülálló „szabad” lap is, nem tarthat igényt a szabad grafika elnevezésre, mert minden biblikus lap természetszerűleg magában hord bizonyos tárgyi kötöttséget. A vallásos grafika tehát csak illusztráló lehet, függetlenül attól, hogy szöveggel (tehát szöveg képkiséreteként), vagy szöveg nélkül jelenik meg.

A vallásos xilográfia magyar mestereinél a legkülönbözőbb stílusokkal kell számolnunk. Az egyházi fametsző-művészet egész vonalán három irányzat érvényesül: 1. a történelmi stílusok (újszerű) megismétlése, 2. a népies művészet tárából merítés, 3. főképp lengyel modern elemek s techni-

kák felvétele, vegyítése különböző stílusokkal. A fentieknek megfelelően a század elején a régebbi vonalmetszés küzdelmét látjuk a későbbi tónusmetszéssel.

Igy *Conrád Gyula*, mindvégig naturalista látásmódját kezdetben kizárólag vonaltechnikára építette. Nem azzal a nyers erővel és nem azzal a következetességgel, mint *Divéky József*, ki fametszet-gondolatokért gyakrabban hajolt vissza a középkorba és mindvégig kitartott a vonalmetszés szigorúsága mellett, hogy a formákat a körülíró vonal erejével juttassa érvényre. Conrád később fény- és árnytónusokkal oldotta az anyag- és időszerűtlen konturrajz élességét, amit a következő évtizedben *Fáy Dezső* (legteljesebben a Dante-sorozatában) újból eredeti értékeire állított vissza. Ezzel kívánta követni a középkori primitivek alkotó logikáját, Dante idejének fametsző elveit. Fáy ezáltal tudta teljesebben kiemelni a formát és világossá tenni rendkívül zsúfolt lapjainak formai elrendezését.

Az itt említett grafikusok a legkülönbözőbb tárgykörökben véstek. Különösen *Fáy Dezső* ki technikai készségét a feladat szerint hajlította. Archaikus erejét a Divina Commoediához vésett 40 lappal igazolta (1932-ben, mint a magyar nemzet ajándékát nyújtották át Mussolininek.) *Az isteni színjáték* illusztrálását, minden idők egyik legnagyobb képzőművészeti feladatát, eredetiséggel valósította meg. Aszkétikus életrenddel, számtalan fadúcot megsemmisítve és újra kezdve érkezett el a negyvenedik laphoz. Modern, szinte teátrális térelosztásban, nagy átéléssel követte Babits Mihály fordítását. A középkori mesterek stílusát véve alapul, érzelmi magasrendűséggel vállalta a fametszés fáradságos eljárását, a vonalmetszést. Sem Conrádnál, sem Divékynél nem volt a forma és az eszközök keresése ilyen gyötrő probléma. *Divéky* fametsző stílusát a népies tárgykörhöz választotta. A barokkos élénkségét, ötletességét, humorát sokszor durván — rusztikusan fejezte ki, — de formai finomsággal, mélységesen elhelyedő is tudott volna lenni, különösen kőrajzainál. Ez a formai és érzelmi kettőzöttség nem példanélküli grafikánkban. Legjobban kieleződött *Molnár C. Pálnál*, akinél a szent tárgykör és a franciás mondain erotika egyformán meghallgatásra talált.

Conrád idővel tovább alakította stílusát, melyet a rézkarc — hol mindig otthonos volt — igen erősen befolyásolt. Bőbeszédűvé, erőtlenné tette fametszetű lapjait. Jézus életének egyes jeleneteit az első éveiben nagyméretű fákra, lazán vési. Mondanivalói csak akkor nyernek erőt, amikor már nem ragaszkodik félénken a valósághoz, amikor erősebb sraffirozással a fehér-fekete erősebb kiemelésével bátrabban kezdi árkolni a fát. Conrad stílusbeli hajlékonyságának eredménye, hogy sokáig lépést tudott tartani a fiatalokkal, mert az újszerűség elől sohasem zárkózott el mereven.

Csaknem kizárólagosan a biblikus tárgykörnek hódol a

festő-grafikus *Molnár C. Pál* (*1894) a vallásos tárgykör, a szentek legendáinak, az angyali üdvözléseknek legnagyobb magyar művésze. Évekig élt Rómában. Itt kezdett fametsző munkásságához. Eleinte mással véset, de hamar megismeri az acél minden lehetőségét. Oly hamar úrrá lesz rajta, hogy virtuozitása, különösen a párhuzamos vonalak túlzott használatával, több lapján tartalomnélküli játékosághoz vezet. A szigorú párhuzamos vonalkötegek a formát körülírva merevvé tették tárgyainak plasztikáját, stílusát pedig modorossá. De újabb xilografiaiában római ötletekkel szerencsés kifejezőlátáshoz ér el; keretezetlen szélezéssel lengyeles vésőfordulatokkal, átértékelt szlávos beleérzéssel mutatkozott be. (pl. amikor a szétfördelt keretező széleken túl is beleszánt, továbbvezeti játékos vésőskálait a környező térben, hogy ezzel is fokozza elképzeléseinek közvetlen valóságerejét), anélkül, hogy stílusának alapelemeit érintette volna, amely valójában ma is változatlanul ugyanaz. Ma is változatlanul archaikus vággyal árkolja a fát és stilizált formákkal, dekoratív elemekkel szövetkezik.

Lírai hangulatú, romantikus naturálista vallásos szerkezeteiben erősen függ a korai renaissancétól, festményeinél legjobban Fra Angelicotól, akitől formailag rendkívül sokat tanult s annak eszmei tartalommal telített kép gondolatait szubjektivitása, különösen grafikai megoldásaiban egészen egyénivé teszi s az ismert elképzelések új fogalmazást nyernek.

Legújabb lapjain már modern valóságkereső látással közeledik a természethez. A kétsíkú ornamentikával szemben mindjobban hangsúlyozza a háromdimenziós térviszonyokat, (korábbi lapjain a termélységet egymásföle helyezéssel is érzékeltette). Levegőtlen-napfénytelen lapjain a novecento újklasszicizmusának legszigorúbb zártságát, a tér tiszta tagolását érezzük és így formakultuszával, a fametsző-stíl gyökeréig keresztül vitt, következetesen értelmezett vésőfinomságaival egyszeriben modernné is lett. A fent említett manierek bevonásával azonban újabb lapjain a levegőnek is van némi szerepe, de megközelítően sem abban a mértékben, mint G. Szabó Kálmánnál, vagy Buday Györgynél. Formarendszere még víziós-misztikus képlátásoknál sem tűri a testetlen tértöleteket s absztrakt jelenségeknek mereven körülhatárolt teret juttat.

Tárgykörében sokkal változatosabb a debreceni grafikus *Gáborjáni Szabó Kálmán*, akinél minden érzés kifejezést keres. Nála az évekkel ezelőtt vésett *Jézus élete* sorozatban jut legjelentősebb szerephez a vallásérzés.

Első lapjain nyers, darabos erővel plasztikai életet adott a fénynek. Lendülete s mozgalmassága ekkor, olaszországi éveiben, a legemberibb. Fanatikus hittel áll már kezdetben a fametszés szolgálatába. Magacsinálta kezdetleges szerszámaival ugyanúgy megküzdött a fával, mint Gauguin s ösztönözi, hogy ellenállásra talál. Kezdetben kevés vonallal, in-

kább fénnnyel alakított s a fényt hozta összhangba a tárgyi formákkal. Újabb lapjaiból már eltűntek a véső váratlan torpanásai, mai lendületének menete kiszámított, nem egyszer merev és gépies.

G. Szabó évekig élt Itáliában, Molnár C. Pál társaságában, ahová a magyar állam küldte ösztöndíjjal. Vallási világfelfogása is olasz földön mélyült el, a renaissance mesterek tanulmányozása közben, míg hazájában mindinkább szociális hangot üt meg, bár egyetlen lapjától sem lehet elvitatni a biblikus szemléletet, ami átfonja legkülönbözőbb méreteken vésott fametszeteit is. (Bizonyosság erre legutóbbi sorozata, a Paraszatok is, hol a föld népének életét, vallását, szerelmét, robotját és örömeit éneкли meg vallásos világnézetének átfogó erejével). Útjának későbbi állomásain mindinkább rábízta mondanivalóit a vonatra és foltra s mindjobban kerülí az átmeneti tónusokat, hogy ne tompítsa az éles ellentéteket. Vannak lapjai, hol folthatásaival már a plakátstílushoz közelít, a rajzot nagy, felületi ellentétekben fekteti le és egészen elhagyja a középtónust.

A fametszet eredendő vonalas jellege *Dallos Hanna* biblikus képeiben és legendáiban is megnyilvánult. Első vallásos metszeteit még a vonalmetszés ősi lényegének megfelelő síkmegoldással véste, azzal az értelmezéssel, amivel csak a korai mestereknél találkozunk. Bár elvitathatatlan beleérző képessége, ezeket az első időben készített lapokat mégsem tekinthetjük többre archaikus újraélesztéseknél. Munkáiba akkor került szubjektivitás, mikor a mereven-darabos vonalmetszés helyett fehér-fekete klaviatúrával, fény árnyékolásokkal kezd dolgozni és korszerű érzéssel, modern vésőhatásokkal alakítja anyagát, hogy tereinek mélységet s alakjainak testiséget biztosítson. Rendkívüli rajzkészsége, amiről különösképen reklámgrafikája és számos fametszet-portraitja ad számot, átsegíti a legnehezebb térproblémákon, rálátásos rövidüléssel szerkesztetekben is.

A szeged-alsóvárosi nép évszázados, mély vallásos érzése vált képzőművészeti alkotássá az erdélyi grafikusnál, *Buday Györgynél*. Már pályája egy biblikus fametszet-regénnyel, a *Boldogasszony búcsújával* indult. A vallásos lélek összetartó erejét, a hangulati egység dinamikáját újszerű, erőt, tradíciót és bensőséges hangulatot ébresztő előadással, s darabos erővel fejezte ki. Küzdött a fával, nyers volt a kifejező forma, — ami jól harmonizált a képregényben bemutatott egyszerű alakok darabos mozdulataival, hallgatagságával. Balladás rövidségű, primitív méltósággal fejezte ki magát, s primitív térszemlélettel. Hogy mégis modern hangon szólalt meg, azt az új és más, Európának egészen idegen életérzés biztosította amit csak az erdélyi föld adhat grafikusainak. A fiatal szegedi xilografus, (ki 1937—38-ban a római magyar akadémia ösztöndíjasa), ha erőt is merített a novecento művészetéből, motívumai változatlanok, s egyre formálódó technikai kész-

sége sohasem fogja elveszíteni lapjainak transsilvánikus jellegét.

Mauriac *Jézus életét* kísérő illusztrációkhoz már teljes technikai vértettséggel áll ki. A mély lelki válságokat, élményeket, a kísértés és az akaraterő küzdelmét már lényegileg új, más technikai elemekkel egészen a XX. század grafikusának szemszögéből oldja meg. Használja a párhuzamos-vésők vonalaait, amiket még meg sem kísérelt a Boldogasszony búcsújának neoprimitív képeiben. Vannak fadúcai, ahol pontokra bont fel egyes részeket, hogy vibráló fényhatásokat érjen el. Számptalan változatban ismétlődik a kézmotívum, a vallásos megnyilvánulás szolgálatába állítva, amiből nem volna nehéz tulajdonosuk külső és belső habitusát felépíteni.

A biblikus tárgykör a fiatal szegedi orvos-grafikusnál, Bordás Ferencnél legteljesebben Berczelli Anzelm szabadtéri misztériumdramájához, a *Fekete Máriához* vésett 24 fametszettel jut szerephez. Őt is megragadta a szeged-alsóvárosi nép mélységes vallásos áhítata, ami Buday Györgyöt a Boldogasszony búcsújában vésésre lelkesítette. A költő szándékosan archaizált vesszorait kifejező látással, helyenként kubizmusra hajló formabontással és rálátásos felépítéssel illusztrálta, nagy átéléssel foglalva keretté kisméretű grafikáin a paraszti alföldi-népi vallásos elképzeléseket.*

Bordás Ferenc a legkülönbözőbb utakrai megtérve érkezett el mai stílusához. A formaalakítás éveiben az atmosféra keresése nagyban hozzásegíti mai kifejező nyelvéhez. Sajátos előtérben álló felnagyított figuráival (akiken groteskségig túlozza az érzelmi megnyilvánulásokat) jellegzetesen expresszív stílt alakított ki: telve ez virtuóz vésőkanyarokkal, lendületesen ívelő vonalakkal és párhuzamos, barokkos apró vonalfodorokkal, grafikai fintorokkal, átmeneti érzékeny skálákkal. Grafikai iskolázottság kellett ahhoz, hogy ne alakuljon mindez öncélú virtuózkodássá, hogy sokhangúan kezelje a kényes kifejező eszközöket, hogy a rendkívül jellegzetes megnyilvánulások modorosságba ne csaphassanak át. Így Bordás Ferenc grafikai látását nemcsak ösztönével alakította. Korán megvilant előtte, hogy a xilográfia anyagszerűségét nem kizárólag az eddigi, legtöbbszor önkényes-thesis megállapítások irányítása mellett kell értelmezni. „... a fa rendkívül gazdag anyag, rendkívüli lehetőségeket rejt” — írja néhány soros ön-életrajzában — és anyagszerűsége éppúgy diadalát üli a lengyel Kulisiewicz munkáiban (ki még a fa rostjait is hangsúlyozza), mint az oroszoknál, kik tépik a fát, vagy a japánok munkáiban, hol majd minden vonalra és a nagy színtelületekre van alapítva. Ez vési, amaz idegesen hasítja a fát, de anyagszerűen ...” s Bordás finomkodó stílusa, raffinált inyenc ar-

Időben legközelebb álló biblikus tárgyi illusztrációi: fametszet-sorozat Bálint Sándor: „Az egyházi év vallásos népszokásai” és Berczelli Anzelm: „Uram irgalmazz” drámájához.

tisztikuma, fátyolfinom átmeneti valeurjai is csak fán gondolhatók el, csak fában valósíthatók meg, — tehát anyagszerűek.

A legkülönbözőbb technikákon, stílus- és témakörön át vezet *Bánszky Tamás* útja is a fametszéshez, a könnyed vonalvezetésű rézkarctól, a mozgalmas világi tárgyaktól, az erőteljes, összefoglaló formanyelvű, biblikus fametszetekhez. Tónusa még kialakítatlan, a tömegek egyensúlyára, a fény és árny helyes elosztására fordított küzdelemben ma még bizonytalanul tükröződik rajzkultúrája. Küzd az alakok testiségevel és térbehelyezésével, bár azt is igazolta, hogy a fametszés hagyományainak megfelelően a technika mindig csak másodlagos fára szerkesztett képgondolatok mellett.

A magyar grafika az itt említett művészekkel kapcsolódott be a vallásos fametszet és a század vallásos művészetének fejlődésvonalába. Mindvégig korának általános kérdéseire kereste a feleletet s hozzá is járult a vallásos művészet időszaki feladatainak megoldásához.

Tóth Ervin

J O H N D O N N E :

SZENT SZONETT

Zendüljete meg, kürtök, a kerek föld
képzelt sarkain és ébredjete,
lelkek: beláthatatlan ezredek,
kiken a sírnek jégbilincse megtört!

Öltsetek új testet, kiket sebes
víz ölt meg, vagy tűz; kor, vagy zsarnok önkény,
törvény, kétség, vagy gyilkos kór — s örök fény
szítál rátok, hogy szívetek repes!

De várjatok még s én is töredelmes
gyászt öltök, mert ha így megjelenek fenn,
tetézve bűnnel: az Úr nem kegyelmez.

Add Isten, hogy rút bűneim levessem
s akkor, tudom, hogy megpecsételéd
még itt a földön üdvösségemet.

Képes Géza fordítása.

HORVÁTH BÉLA :

A BOLDOGSÁG BALLADÁJA

A herceg jókedvű és gondol egyet,
Hát megalakul a Komondor-Egylet.
A költő belenéz a borba, bizony ecetet nyel,
Pipázik és iszik a hercegekkel.
A bölcs urak tenyésztének komondort,
A szolga szomorú és issza a bolond bort,
És úgy üvölt, hogy csak a herceg értse,
De nem lett boldog mégse.

Pepinka, szép kisasszony, táncol nyugtalan,
A lába röpköd, a ruhája rút arany.
A gyűrű meghal ujjain, de minden íze reszket,
A mozdulatnál semmi se lehet szebb,
Ó, jaj, micsoda illatokkal pezsegett a bőre,
Ez volt a költő kedves szeretője,
Hallgatta benne, legbelül, hogy' kapkodott a vér
kettős ütése,
De nem lett boldog mégse.

És integetni jobbkezével ügyesen tudott,
Akár a méltóságos Politikusok.
Egy népgyűlésen látta, hogy a miniszter irígy, mert
Lágyabban hordani nem is lehet cilindert.
Ez volt a század legnagyobb kalandora,
Mindenhová bement és nem maradt soha,
Magasnak indult, mélybe fúlt, így futkosott föl és le!
De nem lett boldog mégse.

ÉS AKKOR IGY SZÓLT HOZZÁ AZ ÉDES JÉZUS :

Látod fiam, a por a porba nyom,
Próbáltad a világot minden oldalon,
Most hallgass Engem, szólogat a Szívem sürgetése:
Nem voltam boldog Én se.

HORVÁTH BÉLA :

UTOLSÓ KÖNYÖRGÉS

Ti boldog vértanúk, nem élek én se,
Kihűlt az én szívem tüzes verése,
Szájam fehér, a csontom is csikordul,
Barátaim, csillag-szemem kicsordul.

Csillag-szemem kifolyt a másvilágba,
Szemgödrömet a fájdalom kívájtja,
De nem jajongtam, bátran verekedtem,
Fogadatok be, többet nem tehettem.

Halottaim, a síri seregekbe,
Kérlek nagyon, már engem vegyetek be,
Ne hagyjatok itt vesztegelni holtan,
De éljek én is lázadó síromban.

Mert akinek a szívét kiszakasztják
A szolga-földön érted, szent szabadság,
Azt meg nem ölte sem bitó, sem ínség,
A föld alatt is csöngeti bilincset.

A föld alatt s a forró csillagokban
A holtak forró zendülése dobban,
A föld alatt is szabadságot zengek
A meggyalázott szolga-nemzeteknek.

A bordám lesz a szüntelen tanúság,
Hogy aki bátran tékozolta húsát
És haldokolva bátor volt a dalra,
Nem lobban el a költő forradalma.

Az ütközetben láttatok, halottak,
Hogy ordítottam itt a magyaroknak,
De élni már az élet nem elég jó,
Az élhet már csak, aki halni méltó.

A földi tájon hasztalan hörögnék,
Hát küzdj velem te kétszeres öröklét,
Az életem már hasztalan emitten,
A szabadságért mindent végbe vittem.

Te vértanúság jőjj el végre, jőjj el,
A csillagokban hadd legyek örök jel,
Hadd küzdjek már a síri seregekben
S a szabadságért holtan verekedjem!

Ajánlás

Édes barátom, érted is könyörgök,
Hogy meg ne nyissa melledet az ördög,
Mert kénköve a szíveden emészt el,
Tehozzád sírok, meg ne halj te kétszer,

Jaj, meg ne halj te kétszer kárhozottan,
A vértanúk közt véredért zokogtam,
Mert láttalak a gyönyörű gyehennán,
A két szemed oly szikkadtan meredt rám,

Jaj, kelj föl, készülj, meg ne halj halottan,
Jaj, meg ne halj a kétszeres pokolban!

JUST BÉLA:

EDIT A JÓSNŐNÉL

Negyedőráig tartott, amíg Edit megtalálta a Keleti pályaudvar mögött az utcát, ahol a röntgenszemű asszony lakott, és a hiányos adatok alapján a lakásra is csak úgy bukkant rá, hogy kissé zavartan megkérdezte a lépcsőházban egy fiútól, melyik a jósnő ajtaja. Moncsi csak annyit mondott, hogy a házzal szemben, esetleg egy kissé oldalt, kávé mérés van, s az asszony a negyedik vagy ötödik emeleten lakik, a második udvarban, a folyósó végén. Csak este fogad, hogy a házbelieknek fel ne tűnjék, mert valaki feljelengetheti, s akkor esetleg megbüntetik. „Fiam, ha egy órát kell is keresned, míg rátalálsz, megéri a fáradságot, mert mindent pontosan megjövendő, megmondja, milyen napon kezd el érzelmi ügyeidet, melyik számokban bízatsz és mikor mégy férjhez. Annyit adhatsz neki, amennyit akarsz, két pengő elég. Én kétszer voltam nála, s eddig minden szava teljesedésbe ment. De ha nem akarsz egyedül menni, szívesen elkísérlek, s megvárlak a ház előtt,” mondta tavasszal Moncsi, aki zsebpénzének felét jósnőkre költötte s még a vidéki hírességeket is ismerte. Edit akkor nem akart elmenni, de este feljegyezte az utca nevét és a helyrajzi adatokat, sohasem lehet tudni, mikor lesz szükség rájuk.

Amikor a nyaralásból megjöttek, noteszében a különböző teendők mellett ott szerepelt két felkiáltójel kíséretében a jósnő is. Vasárnap három Miatyánkot mondott el azért, hogy Bardon Péter nyilatkozzék, akár így, akár úgy, s legyen vége a bizonytalan állapotnak, mely mindennél jobban idegesítette; a rákövetkező hétfőn pedig elhatározta, hogy este valamilyen ürüggyel elmegy hazulról és felkeresi a röntgenszemű asszonyt, aki barát-nője szerint tényleg látja a multat s jövőt. „Szívesen adok neki akár tíz pengőt is, ha érdekes és megtörténhető dolgokat mond,” gondolta magában, amikor harmadszor ment végig a negyedik emelet minden ajtaja előtt, s a sötétben azt igyekezett megállapítani, melyiken van belül függöny helyett barna pakkolópapír. Mert ez volt a megkülönböztető jel. A második lépcső mellett úgy látta mint-ha valóban papírral bélelték volna ki az ajtót, de itt a lakás fekvése nem egyezett. Mégegyszer elővette noteszét és

a gyéren világított lépcsőházban megnézte a feljegyzést: semmi kétség, a jósnő a folyósó legvégén lakik. Ott azonban függöny lóg az ajtón. Ebben a pillanatban jött le fölülről egy apacsinges fiú, s Edit zavartan mosolyogva, megkérdezte tőle, melyik a röntgenszemű asszony lakása. Moncsi rosszul emlékezett, két emelettel lejjebb lakott.

A kopogásra mintha ijedt szem jelent volna meg a csomagolópapír kivágott körében, majd kissé kinyitották az ajtót. Egy idősebb férfi nézett ki s megkérdezte:

— Kit tetszik kérem keresni?

— A röntgenszemű asszonyt. Itt lakik?

— Ki küldte a kisasszonyt? — kérdezte a férfi, de még nem nyitotta ki egészen az ajtót, mintha attól félne, hogy ez a zavart, elegáns lány ki akarná rabolni lakásukat. Mert a jósnőhöz is ajánlás kell, idegennek nem mondja meg jövőt.

— Egy barátnőm, aki már kétszer volt itt, utoljára tavasszal.

Majd hozzátette, mint biztos ismertető jelet:

— Kék szeme van és gyorsan beszél.

A férfi nem emlékezett kékszemű és gyorsan beszélő lányra, aki tavasszal itt járt volna, de miután így meggyőződött a látogató jóhiszeműségéről és komoly szándékáról, körülnézett, nem kémkedik-e valaki a folyósón, majd suttogva:

— Tessék gyorsan bejönni. Ha véletlenül detektív jönne, csak azt kell mondani, hogy látogatóba jár nálunk a kisasszony.

A petróleumlámpával világított helyiség, ahová Szent-Királyi főorvos lánya belépett, (utána gyorsan elrekesztették az ajtót) egy négytagú család lakása volt, vagyis háló, ebédlő, konyha, sőt mosókonyha is egyben, mert arcát csaknem súrolta a kifeszített kötelekről lelógó nyirkos fehérmű, s később, jóslás közben is észrevette, hogy a röntgenszemű asszony könyvébe időnkint víz-csepp hull egy ing ujjából. A hálósobát az egyik sarokban megvetett ágy jelentette, amelyben két kócos gyerek hancúrozott, rá se nézve a belépőre. Megszokták, hogy esténként megjelenik egy idegen nő vagy férfi, s tudták, ez mindig jót jelent és egyben rosszat is. Jót, mert apjuk lement a látogató távozása után, s nemsokára a sarki kocsmából meleg ételt hoztak számukra; rosszat, mert apjuk csak késő éjjel jött haza, részegen, s ilyenkor mindig kidobta a meleg ágyból mindhármukat, de ha valamiért elégedetlen volt, még meg is verte őket. Itt nem használt

a röntgenszemű asszony átkozódása és állandóan megismétlődő jóslata: „Meglátod, egyszer majd nagyon megverte az Isten,” mert a részeg úgy érezte, ez már akkor megtörtént, amikor a púpos feleségét megismerte.

Az ebédlőt piros abrosszal letakart asztal mutatta, melyen két piszkos tányér állt, főzeléknyomokkal és agyonrágott szenes kenyérhéjakkal. S Edit abból következtette, hogy a konyha is itt van, hogy a kályhának is használt tűzhelyen szalonnát olvasztottak. Zsír és hagymaszag úszott a levegőben, de a száradó alsóruhák is hozzáadták illatukat, s az ágy felől is hullámokban áradt az ajtó felé a dunyhák és takarók párlottsága. Már bánta, hogy kíváncsi volt a jövőjére, s legszívesebben jóslás nélkül is adott volna két pengőt, csak engedjék kimenni, de nem akarta megsérteni a férfit, aki székkal kínálta meg, és félt a röntgenszemű asszony tekintetétől is, aki háttal állott neki és a szalonnára vigyázott, oda ne éjjen.

— Majd én vigyázok a lábosra, te csak foglalkozz a kisasszonnyal — mondta a férfi és kinyitotta a tűzhely ajtaját, hogy szemet rakjon rá. A rávetődő vörös fényben a jósnő e pillanatban valóban jobban hasonlított középkori boszorkányra, mint egy pesti proterház nyomorult lakójára. Alacsony, sötétarcú, púpos asszony volt, haja mélyen az arcába lógott s teljesen eltakarta homlokát. De ami még púpjánál és rövid kezénél is jobban feltűnt rajta, az betegesen erős, szinte felpuffadt mellkasa volt, mint ha bordáit alulról felnyomták volna. S mintegy ellentétképpen, az állatiasan csunya arcból értelmes, nagy barna szemek néztek a melegtől és izgalomtól kipirult lányra. A gnóm kis asztalt rakott Edit elé, majd leült vele szemben s kirakta a jóvendómondáshoz szükséges szerszámokat: csomag piszkos kártyát, szürke füzetet, mely asztrológiai feljegyzéseket és összefüggéseket tartalmazott, s egy üres fehér lapot. Azután gépiesen, de ellentmondást nem tűrő hangon:

— Tessék felírni a nevét, születési évét, hónapot, napot, s ha tudja, melyik órában született.

Edit felírta a kért adatokat s a röntgenszemű asszony elé tette a papírlapot. Az közben nyugtalanul tekintgetett a tűzhely felé, úgylátszik nem bízott férje zsír-olvasztó képességeiben.

— Szent-Királyi Edit (*királli*-nak ejtette.) Szép neve van a kisasszonynak. Vigyázz, mert a szalonna könnyen kicsúszik a lábosból. Szóval 1912 január tizenötödikén született, kora reggel. Tessék jól megjegyezni, — lapoz-

gatott a füzetben, majd rászólt a gyerekekre, akik civódni kezdtek: — Pisti, pofonütlek, ha nem hagyod békén a Sanyit! Szerencsés száma egy, öt, hét; a tizenhárom se rossz. Minden szívbeli dolgát hétfőn kezdje el, a többbit pénteken, de szombaton is lehet. Operálták már? Valami betegséget látok a jövőjében, kisasszony, csak nagyon tessék vigyázni az egészségére.

A petróleumlámpa időnkint lobbant egyet, mintha léghuzat csapta volna meg. Ilyenkor a szoba egy pillanatra elsötétedett, s a tűzhely karikáin kisugárzó nyugtalan fénycsík csak a hamuszínű arcokat világította meg. A lábosban a zsír most erősebben kezdett fortyogni, Edit kissé elhúzta a széket a fal felé, nehogy ráfröcscsenjen valami a kabátjára. A lámpa éppen lobbant egyet, amikor valaki kopogott az ajtón. Szent-Királyi Jenő lánya sápadtabb lett a falnál. A kártyacsomag és a szürke füzet eltűnt a gnóm szoknyájában, a férfi csak a szemével intett Edit felé: „Nem kell félni, nincs semmi baj,” óvatosan az ajtóhoz ment s kinézett a kémlelőnyíláson. Azután kinyitotta egy kissé az ajtót. A beáramló tiszta levegő megcsapta a lány arcát.

— Kít tetszik keresni? — kérdezte a férfi, s a kezével intett a szobában levőknek, hogy minden rendben van.

— A jósnővel szeretnék beszélni. Már voltam maguknál, — felelt egy női hang.

— Tessék egy kicsit várni a lépcsőházban, de egy emelettel lejjebb. Most éppen dolgozik. Tíz perc múlva már lehet kétszer kopogni.

Az Edit után következő páciens eltávozott, a férfi megint elreteszelte az ajtót és visszament a tűzhelyhez. A helyiségben most az égett zsír szaga elnyomott minden más illatot. A röntgenszemű asszony kihúzta szoknyája alól a kellékeket, de a fehér lap, melyen a személyi adatok voltak, elkallódott. Amikor lehajolt s a félhomályban keresgélni kezdett a földön, ahol a különböző hulladékok valóságos réteget képeztek a cement felett, a púpja nyugtalan vakondoktúrásra emlékeztetett. A papírlap nem került elő, s Edit, aki nem merte levenni arcáról a zsebkendőt, mert félt, hogy undorában elokádja magát, most kénytelen volt újból mindent leírni. „Ezt nem hagyom itt, mert még felhasználhatják ellenem,” gondolta magában, s ebben a pillanatban ellenséget látott a vele szemben ülő nyomorékban és a férfiban, aki a tűzhely fölé hajolva szinte élvezettel szívta magába az olvadó szalonna és az izzó lapra hullt kövér cseppek keserű szagát. De

eszébe jutott, hogy hiába semmisíti meg az előtte fekvő lapot, a másik, mely állítólag elveszett, bizonyíték lehet ellene. Nem tudta volna megmondani, hogyan és miért árthatnak neki; ha nyugodtan gondolkodik, rájön, hogy ittjártával még nem követett el semmi bűnt, ez a nyomortanya végeredményben nem bűnbarlang, — de a környezet ijesztő varázsa: a lámpa kétségbeesett lobbanása, mintha valaki segítségért sikoltozna, az előtűnő, majd megint homályba hulló arcok, a szörnyekre emlékeztető alsóruhák a feje fölött, és a vastag, szinte megmarkolható szag teljesen megbénították önruralmát. Már detektíveket látott lakásukban, újsághíreket, botrányt, apja szemrehányó tekintetét. „A papírlapot elrejtették, hogy felhasználják ellenem vagy megszaroljanak,” gondolta magában. De az asszony folytatta tovább a jövendölést:

— Csillaga, kisasszonykám, elég szerencsés. Sok pénzt mutat, lesz mit a tejbe aprítani, szép ruhákban sem lesz hiány; de több kitartásra lenne szükség, mert minden könnyen kihull a kezéből.

Edit összeborzadt, amikor a gnóm megfogta kezét, s a lámpa felé tartva, vizsgálni kezdte tenyerét, majd vastag ujjával kitapogatta a domborulatokat és hajlásokat. De mintha akarata teljesen megbénult volna, nem ellenkezett.

— Tessék csak idenézni, ezek a hegyes ujjak is azt jelentik, hogy minden könnyen kicsúszik a kezéből. Életvonalát nem látom tisztán, mert ez a nyomorult lámpa nem ad elég fényt. Majd egyszer eljön délelőtt, s akkor jobban megvizsgálom tenyerén a vonalakat. Most tessék a kártyát maga felé kétszer leemelni.

Majd hátra, a gyerekekhez, akik percek óta mozdulatlanul feküdtek, mintha a fojtott levegőben elkábultak volna:

— Pisti, nem merjetez még elaludni. Éjjel majd nyugtalanok lesztek, s megrúgjátok a hasamat. Játsszatok szépen. Elolvadt már a szalonna?

Ez utóbbi kérdés a férfinek szólt, aki ügylászik megúnta a kavargatást, mert leült a tűzhely mellé, s tenyerébe hajtva a fejét, aludni készült. Nem is válaszolt az asszonynak, aki nagyot nyögve feltápáskodott és megnézte a lábában forttyogó zsírt, Azután morogva:

— Majd te eszed meg, ha leégett. Öt kiló szalonna...

Visszacsozogott az asztalhoz, kirakta a kártyákat, félhangosan számolni kezdett, majd a lányra, nézve:

— Aki a szívében van, sokat gondol magára és örül,

ha látja a kisasszonykát. (Szünet, megint számol.) Pénze is van, szép állása, sok munkája, nem úgy, mint az én uramnak, aki két éve nem dolgozik. (Szünet.) Piros ász, házasságot látok, még ebben az évben vagy jövő tavasszal. (Szünet, most összerakja a kártyákat s hármat kihúz a csomagból.) Valami hírt fog hallani, ami bánatot okoz. S kisebb betegséget is mutat a kártya.

A gnóm most összerakta a lapokat, mintegy jelezve, hogy vége a szeánsznak. Edit nagyjából meg volt elégedve a jóslással, mely — úgy érezte — nem valószínűtlen, igyekezett jól fejébe vésni szerencseszámait és a jó napokat, de közben állandóan a papírlapra gondolt. Mit mondjon, miért kell neki ez a lap? De hát a röntgenszemű asszony úgy is a szívébe lát. Felállt, három pengőt tett az asztalra, s közömbös hangon:

— Nem került elő az első papírlap? El szeretném tenni azt is emlékke.

A jósnő rácsapott a pénzre, nehogy férje megtudja, mennyit kapott, s örült volna, ha látogatója eltávozik, mert a másik minden percben kopoghat.

— Itt lehet valahol az asztal alatt, majd ha legközelebb eljön a kisasszony, odaadom. Most nehéz lenne megtalálni.

— Majd én megkeresem — mondta elszántan Edit. Felhúzta kesztyűjét, lehajolt, majd amikor látta, hogy így kényelmetlen s nem tud mozogni, hátralökte székét és letérdelt. Az asszony nem örült a késedelemnek, de mint-ha teste elzsibbadt volna, továbbra is mozdulatlanul ült alacsony székén. A férfi úgylátszik elaludt.

A homályban tapogatózó lánynak különféle tárgyak kerültek a kezébe, de meg sem nézte őket, s tovább keresgélt. A meleg olyan tűrhetetlen volt, hogy legszívesebben levetette volna kabátját, de ez csak újabb idővesztést jelentene. Kesztyűjét azonban lehúzta, mert a rengeteg szemét között csak csupasz kézzel lehetett jól megkülönböztetni a rongyot, dinnyehéjat, újságot a rejtélyesen eltűnt laptól. Itt, az alacsonyabb rétegekben, eddig még nem érzett szagok keringtek. Visszafojtotta lélekzetét, azután igyekezett csak a száján át beszívni a levegőt, de érezte, nem bírja már sokáig. Ebben a pillanatban mentő ötlete támadt. Feltápáskodott, s a két mozdulatlan ember felé:

— Aki megtalálja a papírt, kap még két pengőt. Akkor is odaadom, ha én találom meg. Segítsenek keresni! Mintha villám csapott volna melléjük, felugrottak,

és ellódítva az asztalt, négykézlábra ereszkedtek. S a két gyerek is kiugrott az ágyból, és félig meztelenül lehasaltak anyjuk mellé. Ebben a pillanatban kétszer kopogtak. A férfi kikémlelt, majd beengedte az új vendéget, egy idősebb gyászruhás asszonyt, aki annyira meglepődött az eléje táruló látványon, hogy hátrahőkölt. Mögötte már becsapódott az ajtó, de olyan hevesen, hogy a szélroham kioltotta a lámpát.

— A fene egye meg ezt a dögöt, — mondta a férfi — ennek is most kell kialudnia.

Az egyik gyerek kinyitotta a tűzhely ajtaját, s most az izzó parázs fényében keresték a lapot. Edit a nyakán érezte a férfi leheletét, mintha valami állat hajolna rá. keze időnkint a gyerekek meztelen lábába ütközött. A gyászruhás nő dermedten nézte a látványt, ki sem merte nyitni a száját, mintha attól félne, hogy mindnyájan rátámadnak. És volt egy pillanat, amikor ellenállhatatlan kényszerből is négykézláb akart ereszkedni, csak az öntudat fékező ereje tartotta vissza. Időnkint a forrásban levő zsírból egy-egy csepp kifröccsent és sziszegő hangot adott a tűzhely lapján, de ezt nem hallotta senki.

Néhány perc telt el így. A gnóm mintha kígyó csípte volna, felpattant, s a rőt fényben diadalmasan meglobogtatta az előkerült papírlapot. Edit kikapta a kezéből, oda-vetett neki két pengőt, s rendbe sem hozva magát, feltépte az ajtót. Lépte felverte a ház esti csendjét, az egyik konyhaablakból valaki kihajolt, de ő nem látott s hallott semmit. Kettesével rohant le a lépcsőn, s még az utcán is addig szaladt, amíg meg nem pillantotta a Keleti kivilágított homlokzatát. „Biztosan razzia elől menekül a kicsike,” mondta egy kövér nő a mellette álló férfinak s hangosan felnevetett. Szent-Királyi Jenő lánya magához intette az első taxit, ajka még remegett, amikor megadta a címet, s csak a Rákóczi-úton vette észre, hogy a jósnőnél felejtette új esernyőjét. De a kezében tartott két papírlap megvigasztalta.

Just Béla.

KARINTHY
TRAGIKUMA

Különös ötletei voltak. Azt akarta például, hogy temetésén grammfonlemezen visszaválaszol a szertartást végző papnak. Később módosította ezt az ötletét: a hangosfilm feltalálása csodálatba ejtette, s képen szeretett volna megjelenni, teljes nagyságban.

Nem nevetetni szándékozott ezzel s nem is riadalmat kelteni a gyászolók tömegében; természetes ösztöne, a kötelesség és udvariasság legyőzhetetlen kényszere vezette: felelni óhajtott annak, aki őt megszólította. Mert semmit sem szeretett befejezetlenné tudni, nem elégedett meg a részletekkel, hanem az egésznek egyöntetű, áttekinthető képét igyekezett adni. Nem riadt vissza attól sem, ha groteszkségig, döbbenetekig megy az ötletekben, mert számára nem a forma volt a lényeg, ellenkezőleg: a formák felbontását várta, gátatalan felszabadulást a Kovács urak merev szokványai elől. Nem a külsőségekben élt, hanem gyermekes, kutatókodó kíváncsisággal fürkészte a dolgok lényegét, velőig elemezte az elemezhetetlennek látszó, megállapodott normákat. Az általánosan elfogadott fogalmak új, korszerű tisztázásában látta hivatását. Nevető bölcs volt, amint nevezni szerették. Nem az volt. Nevettető-könnyeztető és elmélyedésre készítő bölcs volt, bölcs, a szónak legigazabb és legértékesebb értelmében; és költő volt, a lírikusok meleg őszinteségével és lágy bensőségességével. Benne látták a magyar cinikus és szatirikus irodalom történeti rendben és művészi értékben vett első képviselőjét, s általánosan vallották és vallják, hogy humorista volt, humorista és semmi más. Hitték róla ezt főként azok, akiknek szemében pályája egy lefelé tartó görbe volt, diadalmas kezdet után fokozatos kimerülés és írói képességének teljes lehanyatlása.

Tisztázni kell a fogalmakat és tisztázni kell az értékelést is, mert „minden másképp van,” másképp kell lennie és Karinthy írói hagyatékát, munkái teljességét is más szempontok szerint, újabb átértékelésben kell vizsgálnunk; igazságot kell szolgáltatni neki, mert az élet igazságtalan volt vele szemben, aki maga volt az igazság és meleg jószág.

* * *

Kiegyensúlyozatlan volt, ötletszerű, a kitartó munka iránt nem tudott lelkesedni, szerette a pillanatok, a tűnékeny hangulatok hatását, a szípkázást, a megdöbbenést; kereste a társaságokat és gyűlölte a magányt, mert nem akart és nem tudott csak magának élni, bele akarta olvasztani magát a szel-

lemi tömegekbe, amelyekből mégis diadalmasan emelkedett ki. A kávéházakban élt, melyektől undorodott, szabadságra, exotikumra, titokzatosságra vágyott, de a sors nem adta meg az áhított életformát. Voltak mélyreható, életreszóló élményei. Tizennégyéves korában, az egyik akkori lap, elfogadta közlésre egy fantasztikus, Verne-szerű regényét. A rövidnadrágos diák jelentkezett a honoráriumért s a szerkesztő ámulva tekintett magashomlokú, koraérett-arcú, kékszemű kollégájára. Mit tehetett, — elfogadta a regényt, de ezt írta alá: Irta: Karinthy Frigyes és X. Y.

Ellentmondásokkal, állandó félresikerült élményekkel kellett megküzdnie. Tengerész szeretett volna lenni, mert a tenger felé vonzotta a végtelen távlatokban s a korlátlan lehetőségekben rejlő varázserő. Tizennégyéves korában fel is vették a Tengerészeti Akadémiára, miután sikeresen letette a szükséges vizsgálatokat. Később matematikusnak készült, bár erős hajlamot érzett az orvostudományok iránt is, és megdöbbenő tájékozottságot árult el a természettudományok terén. Mindenben a titok és a végtelenség érdekelte, a fölfedezhetőben rejlő kellemes izgalom, az ismert felszínek mögött rejtőző titokvalóság. S minden vizsgálódásból ugyanaz a refrén csendült ki: micsoda tökéletlen organizmus az ember, a „teremtés koronája,” mennyire nincs meg benne a továbbfedezhetőre való tökéletesbülés reménye. Ellenkezőleg: az emberi szervezetet dekadens és romlatag felépítésűnek látta, amelyet tökéletességben és tartósságban legyőz egy sáska is, egy közönséges rovar, melynek finom csápja, műszerszerű ugrószervezete a legprecízebb gépek és emberi organizmusok felett áll. Attól tartott, hogy az ember uralmát le fogja győzni a sáska, vagy bármelyik rovar, mert az ember törekeny és véges képességű, roskatag fizikumú lény.

Ez volt legnagyobb és legkeserűbb tapasztalata. Minden másképp van, állapíthatta meg jogosan: látszólag az ember a legtökéletesebb élőlény, s mégis: a szellemtelen állat is legyőzi őt fizikumban. Az emberi szervezet korlátoltságának a felismerése mellett igen súlyos csapást jelentett számára tengerészálmainak megsemmisülése is. Tekintetét a végtelenbe irányította, s egész életére rabjává kellett lennie a kávéházak négy falának, közszemlére kellett magát kitergetnie a kíváncsiskodók tömegének. És megannyi teljesületlen vágya: festő is szeretett volna lenni, kitűnően rajzolt s kézügyességét bámulni lehetett. Kézügyességét őseitől származtatta, akiknek általában kitűnő érzékük volt a „manualitás” iránt: egyik őse Amszterdamban gyémántkőszőrűléssel foglalkozott, egy másik hentes és mészáros volt. Minő ellentétek, mennyi olyan körülmény, mely mind alkalmas lett volna arra, hogy az irodalomtól elforduljon, illetve: hogy bele se kezdjen.

Mégis belekezdett. Hasztalan lenne kutatni, hogy kiegyensúlyozott életkörülmények, a kezdeti ellentmondások és rendszertelenségek sikeres és eredményes legyőzése esetén is azzá

lett volna-e, amivé lett. Az élet megannyi humorát, játékát élte át már gyerekségétől fogva, úgyhogy szinte automatikusan, végzetyszerűen kellett humoristává lennie. Gyakran emlegette, hogy az *Igy írtok ti* jóformán tudta és akarata ellenére született meg, legalábbis nem tudatos számításából. „Írt és az lett belőle, ami lett,” — mondogatta. Tehát a tudományos ambíciókat felváltották az írói célok.

* * *

Ez is csodálatos véletlenség, magyarázhatatlan szeszélye a sorsnak: humoristává kellett lennie, végzet-kiszabta, parancsolóerejű kényszerből. Kétségtelen, hogy született hajlandósága volt a humor iránt, de magasabbfokú igényekkel tekintett jövőjébe. Az íróársaságokban már ismerték a fiatal Karinthy kifogyhatatlan ötlettárát, újszerű mókáit, barátai átnevezték, a hajnalokba nyúló humoros kávéházi estéket, a Nyugat születése körüli időknél már jellegzetes bohémalakja volt. Írói pályájának elején, mikor első sikerei után kezdett bele-nyugodni abba, hogy a végzet humoristává jelölte ki, kamasz-ifjúsága bizarr élményei foglalkoztatták, de magábavonult óráiban érezte, hogy válaszüton van: választania kellett a halhatatlanság útja s a tűnő népszerűség között; kitartó, befolyásolhatatlan munkával beledolgozza-e magát a nagy klasszikusok sorába, vagy áruba bocsássza-e zseniális humorkészségét; megvárja-e a zsenijéhez méltó fokozatos kifejeződést, vagy megelégedjek a robbanó rakétasikerekkel.

Kényes kérdés, alig lehet rá tényeket fedő magyarázatot adni. Mert ha csak olcsó népszerűséget kereső műveknek tartjuk humoreszkjeit, merev, egyszempontú ítéletünk következtében egyet jelentene azzal, hogy humoreszkjeit nem tartjuk értékálló, művészi teljesítménynek. Másrészt viszont kétségtelen, hogy humoreszkjei nem maradéktalanul és kizárólagosan jellemzik, s Karinthy nemcsak a humoreszkek szerzője volt. Az *Igy írtok ti* nem kizárólag *csak* neveltet, s nem egyszerű utánzata két francia kortársának, hanem egy új, legalábbis zseniális műfaj legmagasabb fokú művészettel megírt példája. Kortársai — ha nagyritkán írtak is róla — nem mertek szembenézni ezzel a problémával, mert haboztak Karinthy különállósága, rendszerbe iktathatatlansága előtt. Ma, amikor a Karinthy-renaissance időszakában s egyelőre alig várható ábránd csak, különösen fontos megkeresni „első” (valójában nem az) és legprezentatívabbnak tartott műve igazi helyét.

Mindenekelőtt csodálatos intelligencia, hajlékonyság, hatalmas stílári és nyelvi készség szükséges egy ilyen mű megírásához. A legkülönb íróegyénségek tökéletes megértése, műveik jellegzetességeinek kielemezése: nem kisigényű írói feladat. A túlzáson, a végletezésen keresztül akarta bemutatni az egyes írók sablonossá váló sajátosságait, bízva a humor ható- és nevelőerejében. Nem tanítani akart, s nem is pontos

másolásra törekedett, csak vázlatokat készített, nyelvi eszközökkel akarta dimenziós jellegűvé tenni a szőlőművészetet, kevés, de határozott vonallal akarta megrajzolni a különböző íróegyeniségek lelki profilját. Ez a karikatúra-gyűjtemény nevetető hatása ellenére is elegáns, diszkrét, síma és tapintatos, mint általában minden Karinthy-írás. Nincs benne semmi sértő; tárgyak és dolgok felett álló jószágos szellem játékos időtöltésének tűnik fel az egész, ha *csak* a humort vizsgáljuk benne.

De: kiindulópontja ez egy új fordulatokban gazdag, a formabontó és mégis szabályos Karinthy-stílusnak. Stílusművész volt és nyelvmester. Raffinált pongyolaságokat, köznapiságnak látszó fordulatokat kevert írásaiba, gyakran végeláthatatlan mondatlabirintusokban bújkáltatta gondolatait: már-már elvesz a szemünk elől s újra előcsillan. Egy-egy mondaton belül valóságos hullámvölgyeken és hullámhegyeken csapong nyelve és képzelete, s végül egy megpihentető gondolatjel után, rendszerezi, találó-tömören összefoglalja szeszélyes elkalandozásait. Ezek a gondolat- és mondatkalandok izgalmasak, ösztönösek, a fogalmak és gondolatok villámgyors asszociálásából születtek. Alig van író, aki a lényegi vagy a látszati kapcsolatokat olyan boszorkányos gyorsasággal fedezte volna fel, mint ő; ezért hitte, hogy zseniális feltaláló lett volna belőle. Asszociációs játékaiban a legbizarrabb kapcsolatokat találja térben és időben, méginkább lényegben az egymástól legtávolabb álló tények és dolgok között. Humorának egyik jellegzetessége, a fantasztikum is, ebből a lélektani háttérből született: függetlenítette magát a szokványos asszociációs rendszerktől s épen újszerű kapcsolatai hatnak humorosan, szokatlanságuknál fogva. Azonban nem mindig elégszik meg külsőséges kapcsolatokkal, hanem a legjelentéktelenebb tényeket is metafizikai síkra vetíti fel, innen van írásai bölcselmi jellege. Mert nemcsak humorista volt, hanem író is és nemcsak író, hanem filozófus is.

Filozófiája nem merült ki a száraz, okoskodó, rendszerbetorló elmék adat- és ténykereső pozitivizmusában. A tények és adatok nem is voltak normák az ő számára, a valóságnak nem volt előtte meggyőző ereje. Novelláiban, regényeiben a képzeleti valóságot teszi meg az események hátterül, hiszen meséi legtöbbször nem is illenének bele a szokványos köznapok kereteibe. Ebben a tekintetben hasonlít kedvenc írójához, Chestertonhoz, akinek hatását itt-ott ki lehet mutatni művészetében. A képzelt lehetőségekkel akrobata-mutatványokat végzett, fantáziavilágában a dolgokat fejtetőre állította s elhittető művészetének maradandó értékét jelzi, hogy meséit, képzelete játékait az adott környezetben valószerűnek, sőt megtörténhetőnek, legalábbis elképzelhetőnek fogadjuk el a valóság világára vonatkozólag is. *Holnap reggel* c. novellájában például egy alakkal kapcsolatban olyan élményekről írt, ame-

lyeknek nagy része jóval később, csodálatosan, éppen vele történt meg stockholmi agyműtétje idején.

Sajátmagát mint humoristát tartotta számon, de a gondolkodó elmét, az egyetemes műveltségű stílusművészt, a leleményes és tömör aforizmák mesterét is szerette önmagában. Mindamellett szerény volt, elfogulatlanul igazságos és őszinte kritikusa önmagának, bár tudott zsenialitásáról, intelligenciájáról és műveltségéről s nem tartotta különös merészségnek vagy szerénytelen önreklámozásnak, ha erről tréfás beszélgetések közben nyilatkozott. A ma írónemzedékével nem volt megelégedve, mert hiányzik szerinte a fiatal író- és költőgenerációból az általános érdeklődés és az eklektikus műveltség, a sokoldalúság, ami Karinthynek minden írókortársával szemben kivételes előnye volt. Egyetemes érdeklődése közben nevelte magát tudatos stílusművésszé, kereste a lényegét jelentő disztelenséget és még verseit is valami finom tárgyilagosság, szerény cicomátlanság jellemzi. És ezzel szemben érdekes paradoxon: legelvontabb fejtegetéseiből is ki-kicsendül a lírikus érzelmessége, valami simogató lágyság, amivel olyan kevesen számolnak Karinthy műveiben. Ilyesmire lehet gondolni:

„*Mese az eltévedt villamosról.* Edes kicsi villamoska volt, egészen zöld volt még, vékony hangon csilingelt. Papája egy öreg tizenkilences volt, mamája egy negyvenhatos. Áramot szopott és embergázolástant. De egyszer megszökött hazulról és eltévedt a városban, — és jaj, a kis villamos szerencsétlenül járt — elütötte egy mázolósegéd.” (Notesz).

Sohasem állt meg, mert nyugtalan szellemét kielégíthetetlenül izgatta az újdonság s a benne rejlő lehetőségek varázsa. Ezt úgy szokták mondani, hogy bizonyos mértékben számolt a haladó kor megváltozott irodalmi igényeivel, igyekezett beilleszkedni, — amennyiben művészi törekvései veszélyeztetése nélkül megtehetette — egy újszempontú és újigényű, nagy mértékben megváltozott ízlésű olvasóközönség világába. A háború utáni évek új irodalmi igényeket teremtettek. Megint harcot kellett vívnia ifjúkora dilemmájával: íróvá legyen-e, magasabb művészi vágyai fölládozása árán, vagy fokozatosan elnépszerűtlenedjék kezdeti nagy sikerei után. Mert fontos momentum: Karinthyt nem az *Igy írtok ti* jellemzi legpontosabban, hanem az utána következő művek változatos sokasága, az elmélyedő filozófia, a gondolatiság, a rendszeralkotás vágya. Megromlottak és elferdítettnek találta a fogalmak értelmezését s egy új *Encyclopédia* megvalósításáról álmodozott. Olvasói csak humorista-céljairól vettek tudomást. Ha nevét említik, ma is mindenkinek az *Igy írtok ti* jut eszébe, ebből is az, ami majdnem mellékes, az ingerlő humor s a parodizáló készség, s kevesen vesznek tudomást a mű stílusának fölényes sokoldalúságáról.

Mindennek ellenére megmaradt a köztudatban az *Igy írtok ti* írójának. Országos hírnévnek örvendett, de a magyar

írók nagy részének keserves sorsából neki is kijutott: nevét megalapozó kötetét elkótyavetyélte s keserű lélekkel nézte, hogy egyre több kiadásban megjelenő karikatúra-kötetén nem ő gazdagodik meg. Ritka eset, amikor ezt kell mondani: neki *csak* az elismerés és *csak* a hírnév jutott. Ráeszmélt arra, hogy nem jól kezdte: a közönség humoreszkeket várt tőle, önmaga pedig többet akart adni: önmagát, a felszíni hatáskeltő eszközök nélkül, lényegét, tartalmát és gondolatot. Kétféle, értékben és jellegben ellentétes igény számára kellett volna dolgoznia, s nem bírta ezt. Míg a humoreszkjeiért rajongó tábor „elerőtlenedéséről, önisméltléséről, kimerültségéről” beszélt, az igazi énjét — filozófusíró énjét — gyarapodni, dagadni és sokszínűsödni látták az értők: írók, művészek, komolyabb igényű olvasók. Humoreszkjeinek utánczóik akadtak s a mester lassankint kezdett kiszorulni. Tragikus, szomorú, sorvadásszerű hanyatlás volt ez a „humorpártiak” részéről s látszólagos ívelés a komoly követelményű párt részéről.

És egyik tendencia sem jutott uralomra: csendes nivellálódás következett, anyagi helyzete s az általános korszellem következtében. Olvasóinak tömege kezdett belenyugodni ebbe az eseménytelen pangásba s nem vette észre egymásután megjelenő kötetei felújult érdemeit. *Gyilkosok, Esik a hó, Harun al Rasid* pompás novellái tűnő hatást gyakoroltak, *Krisztus vagy Barabás, Nevető betegek, Mennyei riport, Utazás a koponyám körül* c. kötetek már gáncsolással is találkoztak. Látták olvasói elidegenedését s megpróbált előttük megjelenni a film *Igy írtok ti-jével (Amiről a vászon mesél)*.

* * *

Súlyos anyagi gondjai elől már korán az újságírás robotjának vállalásával akart menekülni. A háború előtti idők liberális szelleme meg tudott barátkozni azzal, ha egy ró a mai értelemben vett baloldali lapnak volt a munkatársa, sőt épen Karinthy szerint, nem is volt meg az akkori lapok szelleme között az a merev elkülönülés, ami ma tapasztalható. A szakadás végleg 1918-ban történt meg az újságok szelleme között. Azóta nagyot változott a világ: ráolvasták az ő fejére is, hogy destruktív baloldali és nemzetközi. A támadás ellen nem védekezett, de hallgatása nem jelentett egyet a beismeréssel; belefáradt a megpróbáltatásokba, beteg volt és különben is méltatlannak tartotta magához az ellenszenvből, vagy a koráramlatokból fakadó áskálódások ellen való védekezést. Túrte a sorsát és várt és váratott az elkészülő „nagy mű”-re, amelyről mostanában olyan sokat beszélnek. Teljes anyagi függetlenséget várt s néhány hónapig tartó zavartalan magányt. Mindenki látta benne a nagy lehetőségeket s nem azt értékelték, amit már megírt, hanem a reprezentatív nagy művet sürgették tőle. Keserű tusa volt ez; kényszeredett egykedvű-

séggel írta cikkeit, melyeket idegenkedve, fanyalogva vettek tudomásul, s nem talált módot arra, hogy a lehetőségeket ki-robantssa magából. Kegyetlen helyzet: azt hitte, hogy megírt műveit nem becsülik eléggé, s hogy jobban tisztelik benne azt az író, aki *majd* alkot valami nagyot, amin keresztül bekerülhet nagy kortársai közé.

Jött a betegsége, operáció, Stockholm, újabb anyagi nehézségek. Az Encyclopédia-terv, aminek megvalósulásában nem hitt, sem a kitartás hiánya, sem az idő rövidsége miatt, megmaradt tervnek. A humoristát kezdték elfeledni, a gondolkodó-Karinthy műve pedig torzó maradt, befejezetlen vázlatokat tudott csak följegyezni, sietve, hogy ki ne fogyjon az időből, befejezhesse a holnapi cikkét is és ki tudja elégiteni humorleső publikumát.

Utolsó munkái tele vannak riadt aggodalommal, valami félénk feszengéssel, nem tud olyan tisztán feltörni, mint fiatalkori műveiben. A Karinthyt jellemző rendszeres zárttság is kezdett kivészni írásaiból. Mondanivalója nem tudott mindig eléggé érdekes lenni, annak a foknak megfelelően, amint néhány műve alapján várták tőle. Olvasói sem tudtak ebbe belemenyugodni s „kimerültségét, elszintelenedését” agytumorjával hozták kapcsolatba. Lehetetlen volt elhinni, hogy ez a ropant fantáziájú zseni minden külső ok nélkül lankadt volna le tehetségében. Erdektelenségében, lanyhuló mesekészségében a közvélemény gondolkodás nélkül az operáció utóhatását kereste.

Miből következett írásainak színtelen idegenszerűsége, Karinthyt egyáltalán nem jellemző feszélyező lomhasága? Leiki erejének teljes felörlődése, az unalom átkos gyengítő hatása, a sikertelenség és mellőzöttség letörő fájdalma nagyban hozzájárult írói ereje hanyatlásához. Húszéves korában felolvasóestekre hívták meg s az állomásra polgármesterek mentek elé díszhintóval s feszes, hivatalos beszédekben üdvözölték. És mikor kirobbanó erejű első sikereit újabb műveivel akarta gazdagítani, látnia kellett lassú elfénytelenedését. A hivatalos irodalmi fórumok és tudományos társaságok egyetemesen nem mertek kiállni mellette, bár egyénenként becsülték: de mintha tilos lett volna hivatalosan kifejezésre juttatni „érdemei elismerését” — nem választották meg egyetlen komoly írói társaságunkba sem.

Az ifjú Karinthy, az ember, fiatalkori tréfamester, a szé-
dületes ötletekkel előhozakodó komikus, egyre nagyobb szerepet kezdett játszani: a valóság határai felbomlottak, megszűntek, ötletté, tréfává és lehetőséggé változtatta a világot a maga dolgaival, berendezésével együtt. Az író végképen szakított az emberrel, az az együttélés, egymásbakarolás, ami fiatal korában az író és az ember között fennállt, megszakadt. Hányszor elő nem fordult, hogy beszélgetés közben született meg egy-egy tréfája, vagy novella-ötlete; az ember, a társalgó (csodálatos társalgó volt) fel-feljegyzett valamit, amit az író

felhasznált, kidolgozott. Erről a régi szokásáról barátai, ismerősei egyaránt tudnak. Az utóbbi időben azonban nem mint író nézte a világot s nem akart minden emberi élményből irodalmat alkotni. Csak addig volt író — mondogatta, — ameddig írt, aztán, munka végeztével ember lett, éppen úgy ember, mint mások.

Ez volt az öregedő, a fáradó Karinthy, a keserű bölcs, telve lefojtott fájdalommal, fel-nem-törő szomorúsággal. Folyton hullámozó s talán egyik legmélyebb lelkiéletem élő, gyötrődő viaskodásokat átszenvedő írónk volt. Nagyon sokan ismerték, s ha végigment az utcán, sajátos, bizonytalanul imbolygó lépéseivel, csoportokban fordultak meg utána az emberek: nézd, Karinthy, Karinthy Frigyes. . . Keserű, lehajló, fáradt arcvonásairól senki sem hitte volna, hogy ő alkotta a komikus karcolatok, neveltető helyzetek, elmés aperszük tömegét. Ideges vonásainak egymásba futó szövevénye mély fájdalmat zárt le. Diadalai mellett nagyon sok csapás is érte. Első feleségét, akinek a *Gyilkosok* c. novelláskötetét akarta ajánlani, elvesztette: „Ezt a könyvemet — írja — feleségemnek akartam ajánlani, aki a boldogság, a szépség, a jóság, az élet és az öröm volt e Földön és akit 1818 októberében megragadott és a Föld alá tiport a gyűlölet és a téboly mocskos magzatja: a dögvész. Most, hogy immár nem ő olvassa többé, ő, a szeretet és a megértés, mint a többi, átadom könyvemet a hideg közönynek és unalomnak, mely semmit meg nem ért, semmiben nem hisz és mindent eltemet.” Végéig sújtotta legjobb barátjának, Kosztolányinak embertelen szenvedése és halála is. „Aztán mások, sok más ok” — mondta egy alkalommal.

* * *

A halállal sokat foglalkozott, de saját halálára nem gondolt. Jóízűt nevetett, mikor életveszélyes stockholmi operációja után olvasta előre elkészített nekrológjait. Nevetett, de elkomorult s szinte magának mondta: „Azért mégis jobb, hogy én olvasom ezeket a szép sorokat.”

Azokat a szép sorokat még olvasta, de hogyan is gondolt volna arra, hogy éppen legnagyobb tervei előtt kell megírni róla az utolsó, végérvényes nekrológot.

Baráth Ferenc.

AZ ÖLTÖZET TEOLÓGIÁJA

Az ember és az öltözet közötti kapcsolattal rendszert az Egyházon kívül foglalkoznak, mint valami közömbös dologgal. Az a mód, ahogyan az ember öltözködik, és levetkezésének mikéntje, közömbös dolog, *adiaphoron*. Az Egyházon belül pedig a probléma leggyakrabban, mint tisztán morális kérdés vetődik fel. Kárhoztatják az elégtelen öltözéket, főleg a nőnél. De az ember és az öltözet között megállapítandó összefüggés elsősorban nem morális, hanem metafizikai és teológiai probléma. A hit centrális igazságait érinti, s ezért már eleve hiábavaló kísérlet megoldani tisztára erkölcsi érvekkel egy jellegzetesen metafizikai és teológiai kérdést. Ha csak az erkölccsel ellenkező ruházat ellen hadakozunk, nem látjuk a kérdést a maga teljes jelentőségében; de mihelyt távolabb tekintünk és általánosságban felvetjük a meztelenség kérdését, a különböző metafizikai és teológiai problémák egymásután elénksorakoznak. Jellemző, — igaz, hogy a dolgok természetéből folyik — hogy mindazok a körök, melyek a meztelenség mellett harcolnak, az Egyház által hirdetett tanítással szöges ellentétben álló ideológiai és vallási indokokra hivatkoznak. Ezeknek az eszméknek hívei így mindmeganyi akaratlan védőtanui a kereszténységnek, amidőn ez hangsúlyozza az ember és az öltözet között lévő kapcsolat nemcsak erkölcsi, hanem metafizikai jellegét.

Az ember és az öltözet közötti kapcsolatok teológiai vizsgálatának kiindulópontja a bűnbeesés bibliai elbeszélésében keresendő. Ennek az elbeszélésnek az a jellemző vonása, hogy a meztelenség követi a bukást. A

* Erich Peterson, a nemrégén katolizált protestáns német egyetemi tanár neve még ismeretlen a magyar közönség előtt. Exegetikai munkái történeti, filológiai és költői szempontból egyaránt jelentőségesek. (*Az apokalipsziszról, A zsidók és pogányok misztériuma az Egyházban* stb.) Maritain szerint „ennek a teológiai tanárnak antennái az igazság után kutató lélekre vallanak. A szívbeli gyermekség mindig egyensúlyban tartja benne az igazi intellektuális szeretetét, a spekulatív tisztaságot és a problémák megújításának képességét.” Az itt közölt tanulmány szép bizonyítéka ennek a megállapításnak.

bukás előtt már megvolt a ruhátlanság, de ez a ruhátlanság nem volt meztelenség; mert a meztelenség feltételezi a ruhátlanságot, de nem egyenlő vele. A meztelenség tudatosulása kapcsolatban áll azzal a lelki aktsussal, amelyet az Irás „a szemek kinyílásának” nevez; a meztelenség olyasvalami, amire „felfigyelünk,” míg a ruhátlanság észrevétlen maradt. Így a meztelenség, a bűnbeesés után, csak úgy vált észrevehetővé, hogy valami változás történt az első ember létében. Ez a változás Ádám és Éva természetét a maga teljességében érintette; másszóval: metafizikai jellegű változásnak kellett bekövetkeznie, mely az ember létmódját érintette, s nemcsak morális változásnak. Enélkül nem lehetne megérteni azt, hogy az ember a lélek szemével is észrevette a létmódjában bekövetkezett változást, és hogy ez a változás éppen ott lett észrevehető, ahol az ember személyét érintő esemény a szem közvetítésével állapítható meg: a testen. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy Ádám és Éva máshogy „birtokolta” az emberi testet a bukás után, mint előtte, mert időközben szemük „felnylott.” Ekkor jelent meg először láthatóan a test egész testiségében, egész „meztelenségében.” Csak akkor lehet beszélni egy test meztelenségéről, mely látható lett, mert valaki „szeme felnylt,” ha feltételezünk egy előzetes levetkőzést. A testnek ez a „felfedezése,” mely láthatóvá teszi a „csupasz testiséget,” feltételezi, hogy ami most „felfedett,” a bukás előtt „fedett” volt, hogy ami most csupasz és levetkezett, azelőtt leplezett volt és felöltöztetett.

A test a bűnbeesés előtt egészen más módon létezett az ember számára, mert az ember egészen más módon létezett az Isten számára. A bukás „megzavarja” az emberi természetet, s ennek a következménye, hogy a test „felfedődik,” a „meztelenség” tudatossá válik. A bűnbeesés előtt az ember olymódon létezett Isten számára, hogy a test nem volt „meztelen,” bár emberi kézzel szőtt ruha nem fedte be. A testnek ez a „nem-mezítlen” állapota a külső ruha hiánya ellenére azzal a ténnyel magyarázható, hogy a természetfeletti kegyelem úgy borította be az emberi személyt, mint valami öltözet. Az embert az isteni dicsőség körüljárta, felékesítette. De a bűn következtében elvesztette az isteni dicsőséget, és ami most látható, az az isteni dicsőség nélküli test: a *testi* meztelensége, egy test, mely nemesség híján van, mert a test legmagasabb méltóságát a most már elvesztett isteni dicsőség adta meg.

A paradicsomban az ember nem hordott semilyen földi öltözéket; ruhája a természetfeletti igazságosság volt, a természetfeletti ártatlanság és megronthatatlanság. Ezért a testi meztelenség minden megnyilatkozása egyúttal a hiányzó igazságosság, az elvesztett ártatlanság és megronthatatlanság megnyilvánulása.

A test „meztelenségét” azért kell betakarni a ruhával, mert előzőleg a bűnbeesés „lemeztelenítette” az embert. A „felfedett” test láthatóvá teszi a „szégyent” s ezért a „szégyenérzés” azt parancsolja, hogy fedjük be testünket. A test többé már nem ártatlan és megromolhatatlan, s ezért kell elfátyolozni. A romlást elrejtjük, és lepellet leborítjuk az oszladozó testet. (Igy tehát metafizikai értelme van annak is, hogy a holttestet letakarják.)

A gyakran hangoztatott mondás: „Ruha teszi az embert,” mély teológiai értelmet rejt magában. Az ember önmagában tökéletlen, mert természete, „saját lényege szerint” alá van vetve annak a beteljesülésnek, melyet kegyelemnek nevezünk. Így Ádámon (a bűnbeesés előtt) természetfeletti romolhatatlanság, ártatlanság és igazság „öltözte” van, mert a ruha első szerepe az, hogy felismerhetővé és nyilvánvalóvá tegye azt a méltóságot, melyre Isten szánta az embert, amikor kegyelmet és dicsőséget adományozott neki.

A paradicsomi öltözet még mást is jelent számunkra: amint a ruha elfedi a testet, a természetfeletti kegyelem is eltakarja Ádámban az Isten által elhagyott természet lehetőségeit, vagyis az emberi természet tökéletlenségét, azt, amit a Szentírás „test”-nek nevez, az ember romlottságát és romolhatóságát. Így tehát a katolikus hagyomány mély értelemben nevezi *öltözetnek* a természetfeletti kegyelmet, mely az ember sajátja volt a paradicsomban.

Bármennyire „külsőségesnek” is látszik az első pillanatban Ádám és Éva viselkedése a bűnbeesés után, amikor fügefalevelekkel akarják betakarni meztelenségüket — amennyire „külsőséges” és szánalmas az a tény, hogy az ember, a leggonoszabb cselekedet után, amire csak képes volt az: Isten ellen elkövetett bűn után, nem tudott találni más választ, mint azt, hogy öltözetet készítsen magának! — ennek a visszahatásnak „külsőségében” az a tudat jut kifejezésre, hogy az ember, első állapotában úgy viselte a dicsőséget, mely birtokrésze volt, mint valami ruhát.

Igy a kegyelem előre feltételezi a természetet, melyet dicsőségessé kell tökéletesítenie, éppúgy, mint az öl-

tőzet feltételezi a testet, melyet beburkol: ezért mondhatjuk, hogy a természetfeletti kegyelem úgy adatott meg az embernek a paradicsomban, mint valami öltözet. *Kétségtelen: Isten az embert nem-felöltözöttnek teremtette, de azért, hogy megkapja a dicsőség természetfeletti ruháját; azonban a bűn „levetkőztette” az embert, s most nemcsak dicsőség-ruháját veszítette el s ezzel együtt természetfeletti öltözkét, hanem Isten által teremtetett természetének nem-felöltöztettségét is, mely azóta hozzá van kötve a bűn által „levetkőztetett” természet „meztelenségéhez.”* Így, amikor különösnek látszik, hogy a természetfeletti kegyelmet az ember csak úgy kapta, mint valami öltözetet, amikor nevetséges aránytalanságot látunk abban, hogy az ember, a bűnbeesés pillanatában nem tesz mást, csak egyszerűen befedi testének szégyenét; a látszólagos különösség mögött, a bibliai elbeszélés látszólagos aránytalansága mögött, valójában a következő jut kifejezésre: épúgy, amint a kegyelem előre feltételezi a természetet, a kegyelem elvesztése feltárja a természet csupaszságát az emberi lény egészében, s ilymódon az, aki nemrégén úgy tündökölt az isteni dicsőség öltözetében, mint egy angyal, most kénytelen betakarni testének csupaszságát a fügefafa leveleivel.

A bukott ember öltözete „állapoti öltözet,” mert kifejezi a megromlott természet állapotát, *status*-át. Ezt a ruhát annak a fügefának a levelei alkotják, amelyekhez közeledett az Isten Fia, amikor éhséget érzett, de a fügefát terméketlennek találta és leveleit száraznak. Ez a ruha a bűnbánat ruhája, döglött állatok bőréből készült (*Genes.*, III, 24). Ez az öltözet már nem ragyog, de mégis szeretné a hiúság sokszínű ruháival pótolni az elvesztett dicsőség öltözetének fényét. Öltözet, mely be tudja ugyan fedni és fátyolozni a testet, de amely — mert a metafizikai rendben nem takarja el a bukott természet szégyenét, csupaszságát és meztelenségét — egyszerre felfedi azt, amit beborít és levetkőzteti azt, amit felöltöztet; olymódon, hogy a földi öltözet az érzékiségnek és kísértésnek lett eszköze. „Polgári” öltözet, mely esetleg ki tudja fejezni a tiszteletreméltóságot, de nem az ártatlanságot, a tisztességet, de nem az igazságosságot. Öltözet, mely szolgálhat halotti lepelként és elfátyolozhatja a mulandót, de amely végül — mint halotti öltözet — csak fel tudja fedni megromlott természetünk meztelenségét és megromthatóságát. Röviden: az az öltözet, melyet a bukott ember hord, emléke annak az elvesztett öltözetnek, me-

lyet az édenkertben viselt. Olyan élő emlék, hogy minden változás és újítság, melyet a divat a ruha területén előidézik (s amihez mi szívesen alkalmazkodunk, mert számunkra új kísérlet ígéretét jelenti, hogy megismertessük magunkat önmagunkkal) csak felébreszti a reménységet, mely az elvesztett öltözet felé visz bennünket, az egyetlen öltözet felé, mely igazán kifejezett minket és megmutatta „méltóságunkat.”

Ezt az öltözetet, melyet valamikor a magunkénak mondhattunk, majd elvesztettük, s amelyet nem szűnünk meg keresni a földi ruhákban, megkaptuk a szent keresztségben. A „halhatatlanság öltözete ez, melyet a keresztség sző testünkre.” A római katekizmus megmondja nekünk, mit jelent a fehér ruha, melyet az újonnan kereszteszteltnek adnak. A pap fehér öltözetet ad a megkereszteltnek (fehér főkötőt a csecsemőre) s így szól: „Vedd ezt a fehér ruhát, és folt nélkül mutasd majd fel, amikor a mi Urunk Jézus Krisztus ítélete elkövetkezik, hogy elnyerd az örök életet.” „Ez a szibólum — mondja a katekizmus — a Szentatyák szerint jelenti épúgy a feltámasztás ragyogását, melyre a keresztség méltóvá tesz bennünket, mint a fényt és szépséget, amellyel a lélek fel van ékesítve a szent keresztség által, a bűn szeplőjének eltüntetése után; végül, jelenti az ártatlanságot és teljességet is, melyet a megkereszteltnek egész életében meg kell őriznie” (Cat. rom., II. part. 2, § 74.). A keresztség fehér ruhája arra a dicsőségre vonatkozik, melyet Ádám a bűnbeesés előtt ismert. És amikor Krisztus eljegyzí magát az Egyházzal, keresztségének napján, ez azt jelenti, hogy egy „megfosztottat és megbecstelenítettet” vesz jegyesül és hogy „betakarta gyalázatát saját nagyszerűségének dicsőséges öltözetével.” Ez az a ruha, melyet a tékozló fiú kap, amikor visszatér atyjához. Ez a nászi öltözet” (Mat., XXII. 11), mely méltóvá tesz bennünket arra, hogy az isteni nász lakomáján résztvegyünk.

Aki felveszi a keresztség öltözetét, lehúzza magáról azt a másik ruhát, melyet a bűnbeesés óta hordott: a terméketlen fügefa leveleiből készült öltözetet, elhullt állapotok bőrének öltözetét, melyek érzékelhetően mutatják halandóságunkat, a hiúság rikító színeinek ruháját, a kísértés és érzékiség ruháját, a „divatos” ruhát és a „polgári” öltözetet — mindezeket a „piszkos” ruhákat ledobjuk magunkról, amikor a keresztséghez járulunk. Minden től megfosztva és csupaszon, épúgy mint a megromlott természet, „mely csupaszon születik és csupaszon hal

meg,” azért lépünk a keresztkúthoz, hogy megkapjuk a keresztség „misztikus” halála után a fehér keresztségi öltözetet, „a dicsőség, ártatlanság és meg nem romolhatóság ragyogó ruháját.”

Amit a keresztség „jelekben” előlegez és megszerez a Szentlélekben, az „eszkatológiában” teljessé lesz, mert a „misztérium” az Egyházban: „eszkatológiai” misztérium. Ezért kell megőrizni keresztségünk öltözetét, hogy „megmutathassuk folt nélkül, amikor a mi Urunk Jézus Krisztus eljön ítélkezni” (Catech. rom.), mert „a feltámasztás ragyogását jelenti” (Ibid.). Minthogy a keresztség még „halálmisztérium,” Krisztus halálának megfelelően, (Rom., VI. 3 ss.), a mi testi halálunkban is befejeződik. A halál „levetkőzésében,” az ítéletre való előkészítő lemeztelenítésben teljessé tesszük a keresztségi mozdulatot, amint letesszük ruháinkat. De amikor majd felöltöztetjük a feltámasztott testet, „ezt az öltözetet, mely sohasem fog megromlani,” akkor meglátjuk annak a beteljesedését, amit a keresztségi fehér ruha már most ígér számunkra. Amidőn a keresztség által résztveszünk Krisztus halálában, egyúttal annak a halálában is résztveszünk, aki a bukott ember ruháját viselte, abban az időben, amikor „test” lett, és aki — ami állapotát (*status*) illeti — „embernek találtatott” (Phil., II, 7). Így résztveszünk Annak a lemeztelenítésében, akit mindenétől megfosztottak, hogy megkorbácsolják, akiről leszakították ruháit, hogy keresztre feszítsék, aki meztelenül jött a Házdeszbe, az „ellenségeskedés országába,” azért, hogy „felöltöztesse” testét és megdicsőítse azt feltámadott testében. Ha a keresztségben „magunkra öltjük” Krisztust (Gal., III, 27); ha a keresztségben résztveszünk szenvedéseiben, halálában, poklokra szállásában, feltámadásában és még mennybemenetelében is, — mindezért nyerjük el a dicsőség öltözkét, melyre az embernek szüksége van, ismervén „csupaszágát,” halálát, és minden dologban, a kozmikus erők kérlelhetetlen kényszerét. Bűne által az ember az angyalok alá zuhant s dicsőség-ruhája helyett kénytelen volt levelekkel és bőrökkel befedni magát; a megváltott és Krisztussal együtt testében feltámasztott ember az angyalok fölé emelkedik. Öltözete dicsőségesebb lesz az angyalokénál, és ruhája ragyogóbb, mint Ádám ruhája a paradicsomban; mert a keresztségben elnyert öltözet, és amely a feltámadáskor majd az ég kincseskamrájából adatik nekik (Cf. II. Cor. V, 1), Szent Bazil szerint „eltörölte a test halálát; ami halandó, szét-

foszlott a halhatatlanság öltözetében" (*Ep. ad Palladium*).
Ezt a ruhát sohasem veszítjük el, mert ez nem az a dicsőség, amely az első Ádám „nem-felöltözött” természetét takarta be, hanem a második Ádám dicsősége, aki isteni személyében „szétfoszlotta a halandót a halhatatlanság öltözetében.”

Just Béla fordítása.

G. K. CHESTERTON:

A POR DICSÉRETE

„Mi hát a por?” — kiált a prédikátor.
„A föld megéled, mozog, porzik ám,
A talpad alatt fölserken a holt kő
És ezt susogja minden porcikám:

„Te balga, már a földet is levernéd
És eltipornád itt a drága port,
De fölnevelt e béketűrő bolygó
S a széles úrben széles háta hord.

„Hát bujj ki végre már a rossz oduból,
Figyeld a buzgón mozgó anyagot,
Beszélj a kőnek, bámuló virágnak
S a porszem benne, meglátod ragyog.

„A szekfű és a lilium, a szikla,
A mályvarózsa és a gyöngye fű,
A csillogó nap, hold ezüstje, kék fény
A szürke porból ilyen gyönyörű.

„Csak menj tovább, a város kapuin túl
És megtalálod te is azt a fát,
Akit ragyogva öntöz a dicső fény
S az égi fényeket fakasztja rád,

„Mert üstöködre ömlik a mennyország!
S te is, te is, te dermedő agyag,
Ki lassan mállasz, gondold boldogan rá,
Hogy egykoron fölharsogott a nap,

„Midőn az Úr megesküdtött Magára,
Hogy szolgáinak szebb arcot varázsol,
A lángoló egeknél gyönyörűbbet,
Csak porból, semmi másból.”

Horváth Béla fordítása.

KOLOSSVÁRYNÉ DARÁNYI ELLA:

OLASZORSZÁGI UTAM (1927)

Túlzás nélkül mondhatni, hogy a föld a szerelem minden pazarságával, változatosságával és szépségével együtt csak igen gyöngye és az emberektől gyakran eltorzított visszfénye annak a Mennyei Szerelemnek, mely a lelket Istenhez fűzi és amelynek lényege nem a mulandóság, hanem az örökkévalóság. Az Örök Szeretet karjai közt haldokló szent Teréziát ugyanaz az isteni tűz emésztette, mely lantot adott egykor a zsoltáros Dávid kezébe és az édes kint hordozó Szeráf testvére annak a keresztre feszített Krisztus képét viselő Szeráfnak, mely Assisi Szent Ferenc tagjaira előrölhetetlenül rányomta az Üdvözítő öt sebhelyét.

Bernini angyala, mely éppen megsebezni készül a Szentanya istenszeretettől lángoló szívét, nem mythológiai szimbólum, de nem is vallásos rajongók képzeletálma, hanem tényleges valóság. Szent Terézia szívét halála után hiteles szakértők megvizsgálták és a dárdaokozta sebhelyeket mindkét oldalon ma is mindenki láthatja. Teljes épségben őrzik a szívet kristály ereklyetartóban a spanyolországi albai kolostorban. Bizonyos, hogy ilyen rendkívül misztikus események megértését Isten még a buzgó hívek közül is csak néhány kiválasztottnak tartja fenn, akik külön elhivatottsággal lépik át a misztikus lelkiélet kapuját, melyet a kíváncsi, a profán, az elbizakodott és hitetlen soha nem talál. Egyes szentek tapasztalat útján is különösen mély bepillantást nyertek ezekbe az égi fenoménekbe, amelyek teljes világossággal csak a földi élet után fognak fölragyogni az igazak szeme előtt. Ezek közé tartozott a Kármel nagy reformátora is, az előkelő nemesi család sarja, Avilai Terézia. Bernini márványcsoportja a nagy alapítónőt, akinek élete, működése és irodalmi hagyatéka az Istentől ihletett génusz legcsodálatosabb és legtökéletesebb produktuma, felhőkoszorún lebegve mutatja be, ezzel is jelezve, hogy témája a természetfölötti, az ima erejével magasan a föld fölé emelkedő transcendentális kategóriába tartozik. A felülről merev súllyal lezuhanó fénysávok a kegyelemsugarak erejét jelképezik; az archaikus masszív háttérben pedig vibráló eleveenséggel bontakozik ki pazar drapériában a főalak fehér karrarai márványból.

Éppen elkészültünk az előírt öltözködéssel, amikor követünk értünk küldte autóját és inasát, hogy a *Vatikán*ba vigyenek bennünket. Előzékenysége folytán külön megtisztelő fogadtatásban volt részünk, a követségbeliek ugyanis autójukkal az udvaron át a nagy feljáró lépcsőig hajtathatnak. A svájci őrség parádés tisztelgése mellett vonultunk fel a díszes fogadótermekbe, hol a római etikett szerint, selyemharisnyás lakájok sürgölődése közt, a szolgálattevő kamarás, az adjutáns és az Őszentségéhez beosztott papok készülnek az audienciára s fogadják a Vatikánba érkezőket. Bemutatkozás után egy szomszédos nagy terembe vezetnek bennünket. Itt gyülekeznek a félig magán audienciákra előjegyzett előkelőségek, akik között angol, német, spanyol, mexikói s más fajta nemzet van képviselve. Beosztottak hozzánk még két máltai kármelita apácát, akik egy új alapítási engedély megszerzése végett hagyták el örökös klauzulájukat. Végül egy csoport lengyel katonatiszt jön, akik tábornokuk vezetésével óhajtanak tisztelegni a pápánál, ki egykor lengyel nuncius volt. Nagy örömünkre szolgál, hogy az egyházi személyekkel együtt minket is elkülönítenek a többi világi előkelőségtől és mind belsőbb termekbe vezetnek be egyre közelebb a Szentatya lakosztályához. Elhagytuk a lengyel tiszteket is, akik a szomszédos teremben sorakoztak és végül egy kis külön teremben, közvetlenül a dolgozószoba mellett egyedül maradtunk a jó kármelita nővérekkel. Már több, mint két órája lehettünk a Vatikánban, midőn a tapéta ajtó mögül hirtelen megszólal a csengő a Szentatya szobájából és a kinn sürgő-forgó, piros taláros, lilaöves vatikáni méltóságok még a katonai fegyelmet is megszégyenítő gyorsasággal, és alázatos igyekezettel szaladnak be a pápához . . .

Lenn a palota udvarán éppen vált a díszőrség. Szemem az ablakból egy gyönyörű email órára téved (Napoleon ajándéka) és elgondolom, hogy dacára a politikai hatalmak egykori erőfeszítéseinek, itt egy uralkodó él, akinek tekintélye ma is csorbíthatatlan. A római pápa még udvartartásán sem változtatott semmit, kivéve azt, amit saját belátása szerint is alkalmasnak vagy időszerrűbbnek tartott. A trónok összeroppantak, a koronák sárba gurultak, de tört fényüknél csak annál ígézetesebben ragyog a százados tiara. És ha a megsebzett nemzetek nem is akarnának többé az őket abroncsként összetartó hármas koronához fordulni, mégis örökké áll a krisztusi szó, mint szikla a viharban. „*Tu es Petrus . . .*”

A tökéletes szegénységben élő és az erényeket legnagyobb fokban gyakorló kármelita apácákat a Szentatya egészen bizalmasan dolgozószobájában fogadta. Most már egyedül várakoztunk; szent meghatottság járt át bennünket, azt kérdeztem magamtól, vajjon merem-e majd előhozni azt, amit kérni akarok Őszentségétől. A csengő ismét megszólalt, az egyik selyemtaláros pap besietett és gyors kézmozdulattal jelezte, hogy le kell térdelnünk és a gyűrűt meg kell csókolnunk, azután eltűnt. Néhány pillanat telt el, sietve térdre ereszkedtünk és már ott állt előttünk XI. Pius, őszbecsavarodott hajjal, fehér selyemben. Egész megjelenése leírhatatlan nyugodt, a tudós nemes egyszerűségét a Főpásztor méltóságával egyesíti. Áldást ad és elmondja a szokásos latin szavakat, melyekben bennfoglaltatnak rokonaink, jóbarátaink és mindazok, akikre az áldást kiterjeszteni kívánjuk. Amikor megcsókoltuk gyűrűjét, olasz nyelven kezdett velünk beszélni, majd felém fordult. „Szentatya — mondtam ekkor minden bátorságomat összeszedve, — méltóztassék nekünk megadni egészen különleges áldását minden magyar katolikus házasságra.” Az utolsó két szóra a Szentatya ki egyenesedett, egész lényét valami szemmel látható ragyogás töltötte be és sas tekintete, mint acélkék penge járta át lelkemet. „Oh. igen” — mondta élénken, és látszott, egy szívét közletről érdeklő kérdést érintettem. Majd higgadtan folytatta: „Igen a család . . . az én atyai szívem ott van minden újonnan kigyúló tűzhelynél.” Én attól tartva, hogy félreért, hiszen a családi élet tisztaságáért eddig sokat tett az Egyház, bátran és nyomatékosan azt mondtam: „nem, nemcsak a család, — a házasság” — magát a szentséget kívánva hangsúlyozni. A pápa egy ideig gondolkodott, azután szelíden azt mondta: „Jól van, hát megadom maguknak.” Ünnepestes áhítattal keresztet vetett ránk és hosszú latin szöveg kíséretében ránk adta különleges áldását.

Leírhatatlan hálával csókoltam meg a Szentatya gyűrűjét. Ő szóttanul búcsúzott, és már a szomszéd terem kijáratánál tartott, amikor nagy meglepetésünkre még egyszer visszafordult és finom reverenciával meghajtotta magát felénk. Audienciánk véget ért, az ajtónál előbukkant a pápa kísérete, amely most már állandóan körülveszi őt az egymást követő termekben egészen a nyilvános audiencia teremig, amely a legutolsó állomás.

Az igazi műértő számára utolérhetetlen jelentőségű két templom: a *Santa Cecilia* és a kis *Santa Maria in*

Cosmedin. Az előbbi kriptájában Arnulfo di Combio ol-tára alatt Szent Cecilia pihen és itt van Maderna híres csodaszép szobra, amely a III. században lefejezett vértanú szűzet elvágott nyakkal, fekve ábrázolja. A templom a szentnek lakóházából alakult ki; a századok folyamán többször átépítették, legutóbb 1899—1901-ben restaurálták Rampolla bíboros költségén. Az épület egy része alatt antik építkezés maradványait találni. A tribunában ócska mozaikok vannak, a jobboldali hajóból pedig bejárat nyílik a Szent fürdőszobájába, hol a pogányoknak nem sikerült öt forró gőzzel kivégezni. Átsiettünk a Santa Maria in Cosmedin-be, útközben elhaladtunk a gyönyörű kis kerek Vesta templom mellett, mely harminc karcsú korinthusi oszlopával olyan, mint valami csodálatosan finom empire doboz.

A Santa Maria in Cosmedin egy Herkules templom fundamentumain épült. Előcsarnokában áll a nevezetes *Bocca della Verità*, egy hatalmas kerek márványtömb, amelyen egy félelmetesen nagy nyitott száj, egy orr és két szemüreg van primitíven kifaragva. Középkori felfogás szerint, a rómaiak eskütételnél ebbe a kőszájba tették bele kezüket, amely valóban olyan szuggesztív, hogy a hamisan esküdő ember könnyen elhihette, hogy a *Bocca della Verità* menten leharapja kezét. A többszörösen átépített és restaurált templom lapos fateteje húsz, különböző helyről előkerült más-más antik oszlopon nyugszik.

A *Villa Borghese* gyönyörű, tágas, igazi római palota, melynek belsejében van a Museo Borghese, a világ legnevezetesebb műremekeivel, mint például Tizian híres festménye: „Az égi és földi szerelem.” Ennél az anyai száz példányban közkézen forgó alkotásnál nyilvánul meg legjobban a másolatok és reprodukciók tehetetlensége: a kép úgy tűnik fel a szemlélőnek, mintha most látná először, mert a legsikerültebb kópiák is mérhetetlen távolságban maradnak az eredetitől.

A földszintet fehér szobrok sokasága népesíti be, az első *Canova* Vénusza, Borghese Paulina hercegnő, Napoleon nővére, odébb Borghese V. Pál pápa szakállas szobra Berninitől. S amerre csak nézünk, Lorenzo Bernini vésője alatt barokk eleganciával és elevenséggel támad fel az antik Hellas klasszikus művészete. Itt az alvilág istene, mint diadalmas öreg kéjenc magasra emeli Proserpinát, amott az acélos izmú ifjú Dávid harapja össze ajkát az elszánt akarat arkifejezésével. De a *Museo Borghese* legszébb szobrászati remeke mégis csak az *Apollo és Daphne*

marad. Az Apollo üldözései elől menekvő nympa babérfává változik és ez a mythologiai téma kitűnő alkalmat ad arra, hogy Bernini bemutassa mesteri plasztikai tudását. Mint változik át a sietéstől még vibráló gyönyörű női test élettelen fatörzssé s mint hajt ki a kétségbeesetten fölemelt karok végén a friss lombozat, az külön tanulmányozást érdemel. Apollo költői alakját üde férfiasság jellemzi, graciozitása inkább barokk angyalra, mint görög istenre emlékeztet.

A *Forumhoz* mégegyszer visszamegyünk, százados kövei között túl gyorsan múlik az utazó ideje és joggal irigyelheti azokat a főpapokat és mecénásokat, akik az alkonyat idején napi délutáni sétájuk után megállhatnak itt kocsijukkal és régiségszeretüket újabbnál újabb felfedezésekkel táplálhatják. Mi is elmerengtünk a zsidók feletti diadalt ábrázoló Tituskapun, a gyönyörű Konstantin diadalíven és az egész Fórumon átvonuló, most már teljesen kiszabadított Via Sacrán, az egykori nagy ünnepek főutcaján, melyen előkerült a Nero császár korából való kövezet. Jobb- és baloldalán több antik kutat találtak. Az érdekes *Konstantin Bazilikán* kívül figyelmünket legjobban a Vesta papnők palotája ragadja meg: ez majdnem teljesen épségben maradt, bár az udvaron a ciszternákat restaurálni kellett. A papnők, akik az ősi rítus szerint csak esővízzel mosakodhattak, ezekben fogták fel a vizet. Hiába szerettük volna megállítani az időt az örök városban, . . . búcsúzni kellett. Valahol messze megszólalt Angelusra az estharang; a nap lehanyatlott, és a távolban égbemeredő sötét ciprusok fölé s a kőormok oldalára rózsaszínű árnyakat festett. Megcsillant a sok arany a palotákön és a modern Róma felett a napsugárban, egy repkénnyel befutott kerítés mögött a magasban felragyogott az imperiumi arany, a háttérben pedig sötét fekete kereszt bontakozott ki . . . Ó, Szeretet! Te arany, ki a kereszténység véréből táplálkozol, miért nem vagy található a földön másképen, csak keresztre szegezetten? Talán azért, hogy annál szabadabban szárnyalhass a mennyei égbolt alkonyt nem ismerő azúrján!

Kolossváryné Darányi Ella.

Folytatjuk.

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

CALESCENS MUNDUS. Prohászka naplót vezetett. Nem szánta közlésre. Az utókor azonban már bepillant a „Soliloquia” titokzatos világába s olvashatja ezeket a feljegyzéseket, melyeknek egyes sora mögött másutt nem közölt, nem olvasható prohászka gondolatok húzódnak meg.

Prohászka naplójában egy nagy lélek egyedülvalósága él, ki az ő jötte végső nagy értelmének ösztönös sejtését s később döbbenetes megtudását nem közölhette egy teremtet lélekkel sem. A lélek, mely tele van: csordulni kénytelen; Prohászka önmagához beszélt, mikor végső nagy látomások feszítették lelkét.

A keresztény kultúra ama kora, melybe Prohászka beleszületett: se kultúra nem volt, se keresztény. A legreménytelenebb kor volt. Nem mert sátáni volt, hanem mert semilyen; nem mert glóriátlan mítoszú, hanem mert mítosztalan. Mindazonáltal ebben a korban is akadtak keresztények, de elszigetelten élve alig foghatták egymás kezét: egy-egy eltévedt kénszorítás a sötétben: nem adoít felvilágosítást a szív tisztaságáról. A keresztény lelkek az újjászületés fényében s a felvilágosodás hajnalában szálltak alá egy új katakombakorszak reménytelen poklába, hol nincsen lámpa-láng s hol az utolsó középkori győtörthomlokú lélek: Pascal a király.

A ma génuszai, kik a holnapot munkálják, irdatlan őserdőben járnak; minden lépésük előtt számtalan fejszecsapás, minden csapás nyomán újabb bozót. — De néha ösvény tárul előttük: a keresett út, vagy út a keresett út felé... Például gondoljunk Berdjajevre, a modern orosz bölcselőre. Jó ideig a bozót éjszakájában ropog lassú lépte. De egyszer csak az

„új középkor” csillagmiriádos mennyboltja szakad fel a feje fölött. Egyszerre a legtöbbet mondja, amit géniusz egy új világ örök, de az örök örökségben új kereszténysége számára mondhat. De azután újra sötétségbe süllyed szelleme, már csak a bolsevizmus tompafényű szelleme süt át ezen az éjszakán s a vaksötétben fénybogárként kápráznak lelkének eón fényei.

Prohászka is éjszakába születt; a katakombalélek kietlenségébe. Nem lát, de sejt. „Látni keveset látok, de a homályt tapogatom.” Denevérszárnyakon járja a világot s tudja, hogy az éj nemsokára foszladozni kezd, felkel a nap s ekkor: „a világ színei kigyúlnak, alakjai meglevenülnek, a lélek lehelete reszket át a tájon.”

Prohászka életútja állandó napkelet jegyében halad, de az élet alkonyodik s fehérül a haj. „Illés szekere” — miként Adyért — érte is eljön s elragadja tőlünk, mielőtt életművét befejezhette volna. — Egész élete egy végrendelet a nyomán felnövő új magyar generációnak. De én hadd keressem az ő legbizalmasabb s legutoljára kimondott szavát! Mert ezt önmagán túl egy jobb s boldogabb nemzedéknek küldte, amely az élő vizek forrásából kíván inni.

Négy hónappal a halála előtt írt utolsó naplófeljegyzése így hangzik:

„S ezt most egy év múlva folytatam. Ezt az itt említett nagy tettet átélnie lehet mindenkinek. Ez a tett s annak átélése a kereszténység. Előbb én is ahhoz a nézethez hajoltam, hogy a vallás nem lehet tömegmozgalom, mert hogy műveltséget, bensőséget, finomságot föltételez; de azután a meditációban észrevettem, hogy szó sincs róla, mert a pásztorok s a szegények hivatalosak...”

Ki nem érzi e sorokból, hogy az ideák elefántcsontklastromából miképp száll alá egy lélek a népi humuszra s miként válik az egyedülvalóság individualizmusa szociális közösséggé . . . az Evangélium szavait találva meg: „Nem jöttem békét hozni, hanem kardot”; „mert nem beszédben áll az Istennek országa, hanem erőben.”

Már a pilisi erdőn keresztül vonult szelleme a kereszténység teremő munkára képes szentbernáti irányára talál, mely „az ősi testvériséget a röggel s állattal, fával, fűvel s bokorral valotta.” S félévvel halála előtt látja, hogy a „frigeszens mundus” (hűlő világ) Assisi Szent Ferenc lelkének kiáradó áhítatát várja, hogy izzó parázssá gyűljön. Ezt írja Szent Ferencről: „A 700 évek távlatában nem látjuk kisebbnek — s ami még különösebb, nem esik tőlünk messzebb, sőt egyre közelebb.”

Chesterton Szent Ferencről írt könyvében van egy fejezet: „Krisztus tükre,” melyben méltó fényében tündöklék a szent nagy jelentősége. Olvassuk, hogy Szent Ferenc Krisztus legfenségesebb megközelítésének mondható az emberek sorában. Úgy viszonylik Krisztushoz, mint alkotás az alkotóhoz, mint hold a naphoz; de a holdba beletekinthetünk, szemünk könnyen elviseli. Krisztus szükségkép a pogány világhoz is tartozott, Szent Ferenc a mi kultúrkörünkben élt, hangja a mi hangunk, a föld, hol járt, közel a miénkhez. Hogy testén kiverődött a szent stigma, Krisztus öt sebe: jelenti, hogy a jobbra-balra leváló s alámerülő gnózisok között az Egyház szent Grálként viszi tova titkait az Időben. Hogy egy koporsó, melyet Palesztinában zártak le, ezer év múltán Umbriában felnyílt: bizonyosság, hogy az Egyház a kulcsok őrizője. S eme Egyház „Rite expiatis” kezdetű enciklikája is mondja: egyetlen egy szent sincs, aki oly élénken tükrözné vissza Krisztus vonása-

it, mint Assisi Szent Ferenc. Szóval Szent Ferencben tükröződik Krisztus. Vagy ahogy Prohászka írta, benne „Krisztus urunk földön elszórt szeretetének szikrái álltak össze és gyúltak lángra.”

Nos: Szent Ferenc épp ide, a vezérlő keleteurópai népre tükrözte az evangélium összegyűjtött sugarainak hevét. Az egyetlen szent, akinek szelleme a magyar népet Hunyadi János és Kapisztrán János nándorfehérvári diadalához vezette. Egyedül ez a szent tudta a magyarságot Keleteurópa élén történelmi küldetésre mozdítani a Kereszt nevében. Érthető. Szent Ferenc a „nép szentje” . . .

Már mikor Szent Ferenc nagy útjára indul: dicsősége teljében virágzik ki III. Béla nyomán a magyar keleteurópai birodalom. Egy század során azonban az Árpád-ház lejtőre jut; egy Kún Lászlóban a Róma ellen vonuló Attila dübe él, Attila méltósága nélkül. S mikor a török óriás előreveti iszonyú árnyát: nem akadt egy Hunyadink . . . De akadtak az Anjouk, kik miközben a délszláv nép lelkében a törökverő Kraljevic Márko legendája szövődik, — távoli álmokat szőnek.

A birodalomidea mellett álló ferences lelkű Dante kortársának: Dubois Péternek művében már kibontakozik egy nemzetközi államszövetség gondolata, melyet az Anjou-ház igyekezett a maga javára kiaknázni, épp úgy, ahogy ma a világháború után a Nemzetek Szövetségét a Brit-Frank imperium. — Amíg a magyar közvélemény mit sem akart tudni az országot — hír szerint — pápai hűbérül felajánló Anjoukról, addig a szentszék — első ízben! — kilépett semlegeségéből. De az a pápa, aki ekkor Szent Péter széken ült (VIII. Bonifác), Dante poklának bugyrában kuksol „fővő talpakkal, s lefelé a fejfel.” — S Magyarország felé száll Dante aggódó sóhaja: „Óh boldog Ma-

gyarország! csak ne hagyja magát félre vezetni már“ . . .

Az első Anjou első dolga: elveszti a déli tengerpartot s Erdélyt, s kárpótlásul magyar-cseh-lengyel szövetségben dolgozik. A Bazarába vajda esete a magyarság keleteurópai egyensúlyának első megbillenése; egy keleteurópai rügyfakadás kezd malomkövek alá őrlődni. Az Anjouk új tervű szándékaiknak új nemességet nevelnek és emelnek fel magukhoz. Innen, hogy a csak Hunyadi személyes zsemlítésével s a ferences hit (Kapisztrán!) izzó erejével összeforrasztott keleteurópai népek nagy nándorfehérvári győzelme után az egymásnak omló keleteurópai „tejtestvér“ népek mellett a Dózsa forradalomban egymásnak zúdul a tudathasadt magyarság is.

A ferences hitben sugárzó Buda mitoszára pernye száll, a prédikátorok szava még egy ideig harsog Istent és Sorsot kutatva, de kérielhetetlenül ereszkedik alá az éjszaka.

S Mohács óta Mohácsban élünk; az azótai fények nem ennek az immár alluviális magyarságnak fényei voltak, csak gélérthegyi tüzijáték hol Pozsonyban, hol Pest-Budán.

*

De ma: él Prohászka szelleme! S írásait roppant életfejlődésében életünk ké téve: vannak ideáljaink! „Még a Templomot sem építettük fel!“ — kiált fel Ady egy mai próféta átkában. A mi feladatunk: egy holnapi prófétának áldásában felépíteni a Templomot.

Demény János.

K Ö N Y V E K

ROVATVEZETŐ RÓNAY GYÖRGY

D S I D A J E N Ő

(Angyalok citeráján, Versek. Erdélyi Szépmíves Céh, Kolozsvár, 1938.)

Dsida Jenőnek három verseskönyve jelent meg. Kettő életében: az ifjúkori *Leselkedő magány*, majd 1933-ban a *Nagycsütörtök*. A harmadik most a halott költő hagyatékát gyűjti össze. Hagyatékát, utolsó üzenetét és első, meglepő kísérleteit egy új irányban.

„Angyalok citeráján” játszott ez a költő és néha valóban éreztetni tudta azt a tiszta, illékony angyali szépséget, azt a szomorkás bájt, amelynek kifejezését a költő legszebb és legfőbb föladatának tartotta. „Tarka-barka” strófaiban Ady hatásának tulajdonította a magyar líra komolyságát s hogy „a játszi hangulat megvetve bujdosik a magyar ének berkeiben” és panasszal, de öntudattal vallotta a maga másfajtságát, eredetiségét:

*Lantunk nyögesztő, félmázsás teher, mely
úgy zeng, mint jégzajláskor a folyam
s nem zengi ki a habzó, fürge csermely
ezüstkövek közt zirrenő nesztét.
Pedig be szép a könnyű, halk beszéd!*

*Ne zengj hát, vers, csak gyöngyöző beszéddel
csobogj, mint árnyas, tisztavízű kút.
Mint aki meghitt asztalnál ebédel
és közben elcseveg derűt-borút
nyájas családdal, hűséges cseléddel . . .“*

Abban a megható, bájos és friss „lírai riportban” pedig, amelyen délutáni kóborlásait beszéli el Tinti kutyájával, így ír a szépségről, a költőről és a költészetről:

*tisztafehér, pamacsos cica, hirtelen ugrik, elillan,
olykor szembe lapul, köpködve, sziszegve nyivákol
s újra futásnak ered. — Nincs, kiskutya, más hivatásunk
mint macskára vadászni, vidáman inálni utána,
meg-megfogni, eresztetni, játszani véle, magasra
tartani felnevetőn, komor emberek arca elébe
villogtatni: kacagjon a lelkük, látva, milyen szép,
mily kecses állat a Szépség, hó-cica, furcsa bohó Vers.*

Ez a játékos elmélet költői természetének igazolása, de ha nem is ilyen határozott fogalmazásban, egy egész kortárs erdélyi nemzedék vallomása lehetne. Azok a fiatal költők, akik ma lassan átveszik az első generáció helyét, egy időben szinte valamennyien, talán Babits és Kosztolányi hatása alatt, valami furcsa, csillámló, üvegházi költészet ígézetébe kerültek, valami vértelen és elvonult „neoparnassz” kábulatába. Remek formaiskola volt ez, leküzdhetetlennek látszó nyelvi nehézségek és verselési bravúrok versengő iskolája. Erdély mai „második nemzedékének” jelentős költői a Sturm und Drang világhódító életkorában fényes kis filigrán-munkákon dolgoztak a kis-művészet fontoskodó mestereinek áhítatával, talán az egy *Szemlér Ferenc* kivételével, akinek első kötetében, az *Éjszakai kiáltásban* ott lüktetnek és harsognak a kozmoszt fölfelező, elragadtatott ifjú lázas érzései és bátor kiáltásai.

Dsida Jenő *Leselkedő magánya* egy lépéssel még ez előtt a formaiskola előtt áll, de már benne a sterilitás hangulatában. Az utolsó évtizedek irodalmában aligha találni még egy ilyen tökéletesen reménytelen és végzetesen szomorú verseskönyvet. De van ebben a szomorúságban valami megkapó: a költő a világban nem ürügyet lát a maga bánatának elmondására, hanem magát a világot tudja és érzi szomorúnak, inkább a költő azonosul a világ szomorúságával, mint a világot azonosítja a maga bánatával. Fák, árnyak, kutyák, szelek, hegyek, virágok: mind valami mély, orvosolhatatlan, tehetetlen kozmikus bánat hordozói és hirdetői; olyan ez a kötet, mint egy hosszú út koraósszel, ködben, elhagyott és ismeretlen vidéken át, alacsony, fantasztikus felhők alatt. S valahol a köd mögött és a felhők között valaki sír, maga a világ sír talán, mert mi egyebet tehet az, ami létezik, mint hogy sír? Dsida Jenő nem volt szentimentális és nem volt világfájdalmas. Ez a csön-des, kozmikus bánat már szinte filozófia a fiatal költőnél, a

megszületett és eszmélni kénytelen ember egyetlen lehetséges magatartása, egyetlen elképzelhető válasza a rideg mindenségnek.

De lehet-e költő számára sterilebb, végzetesebb hangulat és állásfoglalás? A fejlődés következő állomása: vagy a teljes elnémulás, vagy a menekülés az ellenpólusra. S ez az ellenpólus, épen mert ellenpólus, nyilván nem lesz más, mint a bánat fordítottja: ugyanolyan passzív, akciótlan szépségkultusz, céltalan és virgonc játék.

A bánat szép volt, lágy és elomló, és irracionális, oktalan bánat volt, egy „bánatra született” lélek természetes szava. Dsida Jenő az ifjúságnak ebből a fátyolos, párás és homályos világából hozta magával azoknak a bánat mély pillanataiban fölremlő paradox és illogikus kapcsolatoknak, fénylő látomásoknak az emlékét, amelyek későbbi versei lebegő formajátékában, váratlan képeiben és asszociációiban úgy villannak föl s zendülnek meg, mint egy valóság fölötti valóság, spirituális lét híradásai. S innét hozta azokat a mágikus szavakat, fényesen suhanó ritmusokat is, amelyekben a lélek örök nosztalgiaja szólal meg az elveszített Éden után, talán a ködös ifjúság értő, fáradt „leselkedő magánya” után. A „rezedailatú csillagok,” a purgatórium víziója, a „piros vadszőlőlevelek közé akadó szerelmes gondolat,” a szomorú, hétszer szomorú pásztor és a „fényes, szárnyas ifjú,” aki „mosolyogva viszi előre fehér ujjával az óra mutatóját”: mind az ifjúság világából följáró kísértetek, s egy látomásos, hallomásos, messi és irracionális lét szelíd, szótlan hírnökei.

Az ellenpólus, ahova följárnak: az erdélyi „neoparnassz” formakultusza, kínrímekig tekergő virtuózkodása, az érzelmek aktivítása helyett a mesterség akciója, s közben kísérletek a férfias hangra: a *Nagycsütörtök* hosszú szünet után megjelenő kötete. A menekülő megalkuszik száműzetésével: a lényeg helyett sokszor meglegszik a forma vállalásával, a valóság fölötti pillanat helyett a valóság negyedóráival. A magányból elmenekült a vidám költő vígabb világába, a kedves kicsinységek, bohó érzések közé: — kanárik, ibolyák, hamvasüde gyümölcsök, zsenge zöldön csüngő harmat, gyűrűk, almavirágok és számócák, Csokonai számócái! „Ki boldogabb Vitéznél?” — kérdezhetné a nagy előképpel ebben a mintájára alkotott, kicsit modernebb, dekadensebb, lebegőbb és kultúraltabb „ideálpóétai világban.” Ki boldogabb? Boldog a költő, aki a *Nagycsütörtök* lompos soraiban egyszerre oly kísértetiesen idézi a leselkedő magányt, az élet örök leselkedő magányát? Már „angyalok citeráján” enyeleg a lét komoran intó árnyékaival, a kísérlet egyszerre menedék lesz, a fejlődés egy állomása önigazoló költői elmélet. Aki tehette, hamar hátat fordított ennek a steril világnak, mint *Kiss Jenő*, aki valami friss, fanyar modern népiesség úttörőjévé vált; Dsida Jenő, úgy látszott, megrekedt benne. Irt ódákat és elégiákat, de mindig kényszerűen

ugyanazt írta, ugyanazt az örömet és szomorúságot a forma tiszta csengésében, az apróságoknak ugyanazt a kultuszát, vallotta, egy kicsit Kosztolányira emlékeztetve, s egyre több nosztalgiával a „lacrimorum vallis” világossága, a katolicizmus felé. De ez a hitvalló katolicizmus is a játék álcáiba öltözött, parafrázisokba és stílusátzatokba, gyermekieskedő gagyogásokba. S ami katolikus, nem ezekben a félresikerült, mesterkelt, rossz versekben nyilatkozik meg, hanem egész lírája „irracionalitásában,” a forma fényes, vörösmartyas, de lányosabb lejtésében és párás „emanációjában,” amelyben a szavakkal el nem mondhatót közli a zene áramlásával. Ha vallásáról vallott, bohóckodott az őszinteség olcsó pózában. Ha nem akart vallani, alkatánál fogva és kedves hédonizmusa ellenére is katolikus volt, franciskánus hajlamokkal és olykor talán kicsit pogányul is, botladozva és mosolyogva, de soha nem tagadva.

E rossz és hamis „vallomások” már az „*Angyalok citerája*” versei és köztük csak az elsőt, az Órangyalhoz szóló chansont lehet elviselni. Annál felejthetlenebb a két ciklus: a kutyás lírai riport és a nyári alkonyat csodálatos története, amely elmondja, miért borultak le Viola előtt az angyalok. Annyi báj van bennük és annyi mélység, emberi megihatottság és szépség, annyi tiszta, nemes humor: a költő, aki itt kísértetezik, legsajátabb új hangját lelta meg! Ciklusok, bőven omló sorok és strófák, játékok és bukfencek (a magányból menekülő költő arlekinnak is öltözik néha, hogy önmagát mulattassa) nem köteleznek fegyelemre. De már a nagyobb igényű „kisebb költemények” idegesítően terjengősek, választóton mutatják a költőt, aki méltó tudott lenni a bánat passzív pillanataihoz, de nem tud méltó lenni még a férfias, nagyzenésű ódához; a versek megtörnek, ellaposulnak, céltalanul tekeregnek; a későbbi elmélet igazolja őket, de ebben az esetben téves az elmélet, mert a versek nem jók. Dsida Jenő a Nagycsütörtök óta, ki tudja miért, hanyatlott kisebb költeményeiben, nem került az olcsó megoldásokat, néha még giccses is. A *Tükör előtt* terjedelmes ciklusa stancáinak mély zengésével azonban egyszerre a férfit mutatja, aki az ifjúság emlékeit bogozva bolyong az élet tűnékeny ábrái között, a „minden csak jelenség” goethei igéjével ajkán, „félálom-emlékek” kódében, s a hagyományos forma keretében, valami csodálatos és finom reminiscenciával a *Bolond Istókra*, a modern álomhangulat és emlékezés oly meglepő, nagyszabású, izgalmas és apró remeklésekkel tündöklő költői művét teremtette meg, amely az alkotót túlemelte önmagán s amelyen egész pályája új fényt és új, jelentős értelmet kap. A *Tükör előtt* a modern erdélyi költészet egyik legmélyebb, legsajátabb, legszebb terméke.

Jó költő volt? Nagy költő volt? Szándékosan kerültem minden hozzámérést és minden halottnak járó meghatottságot. A költő annyit ér, amennyit megragad az örökkévalóból, a

költő filozófus is, fölfedező, revelátor, mágus és varázsló: olvassátok műveit, kövessétek a felfedezőt, engedjétek, hogy elvarázsoljon a varázsló!

Mennyit ért? Feleljen műve rá és az idő. Ki volt? Felelő rá, a Nagycsütörtök egy csodálatos, nagyszerű, monumentális versében, a *Költő feltámadásában*. Már áll a halotti szertartás, sírnak a gyászolók, füstöl a tömjén,

*És akkor
lám, fölemelkedik
ő.
Ajtóhoz tántorog
és kimegy ő.
A tártólú fenyves alatt
mellébe özőnlík*

*a hűs levegő,
meghajlik a szirti fenyő,
a sok suhogó
fa-tilán.
S ő
elrohan alkonyi fényben
egy lángszíni lepke után.*

Rónay György.

MAGYAR KÖNYV A FRANCIÁKRÓL. Megrajzolni egy nemzet szellemi képét, „nemzetképét”, ahogy a modern tudomány mondja, mindenesetre olyan föladat, amelyet csak a legalapabb tájékozottságú és amellett finom érzékű, intuitív képességű tudós oldhat meg. Ezek a nemzetkép-kutatások újabban igen divatosak lettek, de az eredmények sok esetben ha nem is kétes, de mindenesetre vitatható értékűek és igazságúak. Megtalálni a tárgyi adatokból kielemezhető valóság és az adatokat értelmező szinte lírai magatartás közt a helyes egyensúlyt, kivételes önfegyelmet és tényiszteletet követelő, de elengedhetetlen föltétele minden ilyen vállalkozásnak. A kutató előtt mindig ott van az általánosítás veszélye, és ha enged a csábításnak, könnyen nevezi uralkodó jegynek, sőt egész szintézise alapelvének, azt az egy vonást, amely a tágabb szemlélet számára nem egyéb a teljes képet csak kiegészítő mozzanatnál. Emlékezzünk vissza arra a szintézisre, amely a történet-filozófia magasságaiban járva a germán-magyar ellentétből magyarázta egész alkatunkat és történelmünk alakulását, a germán „vándor” és a magyar „bujdosó”

viszonyából szellemünknek szinte minden nagyszabású megnyilatkozását. Az elmélet oly szép és lírai bevétel annyira lenyűgöző volt, annyira elfojtott minden racionális okokból fakadó tiltakozást, hogy e ragyogó kép varázsától valósággal megbénítva a nemzet költőiben és tudósokban élő tudata csak későn emelt ellene szót s csak későn, mikor a „szintézis” szép, de fölületes eredményei már szinte közhellyé váltak, szögezte le vele szemben a „nem vagyunk bujdosók” méltó és önrzetes álláspontját. „Vándor” germán, „bujdosó” magyar, „stilizátor” francia: egyszempontú nemzetképek, hiteles nemzetkép pedig aligha lehet egyszempontú. Nem már azért sem, mert a nemzeti tudatban ellenőrzött jellemvonások és e vonások értékelése korok szerint változik, s így ami áll például a romantikára, nem áll a racionalista korszakokra, amit a humanizmus hangoztat, megtagadhatja az új nacionalizmus, és előfordul, hogy nemzetek egy-egy nagy szellemtörténeti fordulhatban egész multjukról elfordulnak, egy még régebbi mult, vagy esetleg egy történeti fikció kedvéért. A „stilizátor” franciával szemben állhat a romantikus-misztikus francia, és bizo-

nyos, hogy a „franciaság“ lényegéről hitelesebben vallanak a nyilatkozatok és mozgalmak, a nemzeti jellemvonások értéke körül keletkezett viták, mint a filozófus fogyatékos és egyoldalú szövegismereten alapuló általánosításai és elvonatkoztatásai. Ez utóbbiak inkább széljegyzetek szép idézetekhez, mint érvényes igazságok, inkább elemzései megkapó verseknek, mint a nemzeti léleknek. Vörösmarty vagy Ady költeményei, sőt, egy-egy verse, versszaka alapján megfejteni a magyar küldetés és magatartás „lényegét“ lehet bravur, irodalmilag szép teljesítmény, de nem lehet minden részletében alapos és hiteles kép. Minden ilyen vállalkozás, amely a lényegét *egy* megnyilatkozásban keresi, — legyen az a magyarban Ady, a németben Schiller, a franciában Voltaire vallomása, — alapvető módszer-tani tévedésben leledzik: az egyet azonosnak veszi a közösséggel, a költőt a nemzettel, és vég-eredményben a közösség, a különféle műveltségi fokon álló és temperamentumú egyesek különféle időkből származó nyilatkozatai helyett a nemzet egyetemére döntő következtetéseket von egy-egy hangulataból, amelynek cáfolatára ugyanabból a költői életműből lehetne számtalan szakaszt idézni. Itt nyilván előbb van a szép, de fiktív elmélet s keres utólagos igazolást a szövegekben, holott a helyes módszer a szövegek, minél több szöveg, alapos elemzése után von csak le eredményeket és alkot óvatos elméletet.

A helyes módszer, nagy tudás, okos intuíció kevés ilyen irányú munkában nyilatkozik meg oly harmóniában, mint abban az új magyar műben, amely a francia szellem uralkodó jegyeit elemzi és a francia szellem képét rajzolja meg, első igazi példaként a magyar irodalomban a helyes „nemzetkép“-nek.¹ Eckhardt Sándor nem általánosít és nem ele-

ve elgondolt típusokból indul ki, számára „a francia“ nem Valéry vagy Voltaire vagy Racine; a történeti fejlődés menetében vizsgálja mindazokat a jellemvonásokat, amelyeket a francia önismeret önmagára legjellemzőbbnek tart. A nemzeti öntudat, a társas szellem és a híres racionalizmus fejlődését és tudatosodását követi nyomon, s így nemzetképe nemcsak a jelenre érvényes, hanem elöttünk alakul ki; mintegy az evolúció örök mozgásában ragadja meg a francia szellemet. Dinamikusnak nevezhetnők ezt a nemzetképet, melyet ép ez a dinamikája tesz páratlanul hitelessé. De hitelességét a szerző tárgylagossága is biztosítja. Nem optimista és nem szkeptikus, hanem a távoli szemlélő józanságával s ugyanakkor tárgyának példátlanul gazdag ismeretében józan kritikával választja szét az illúziót és a valóságot. „Milyennek látta magát a francia nemzet öntudata, amióta írásban eszmélkedik és mi kapcsolata van ezzel az öntudattal annak a szellemnek, mely a francia irodalomból felénk áramlik?“ — erre a két kérdésre ad feleletet, s már ebben az alapvető két kérdésben benne rejlik az irodalmi illúzió és a gyakorlati valóság oly pontos fölmérése, amely a pozitív alapokra épülő letisztult szellemtörténet módszereivel egyedül képes ki-elégítő eredményekre.

„A francia szellem“ a higgadt magyar gondolkodás remeklése és a roppant tájékozottságú, de részletekben el nem vesző tudós elme tiszteletreméltó szintézise. „Magyar tanulságai“ különösen érdekesek számunkra, és fölvetik a kérdést: bár ily avatott kézből kaphatnók meg a *magyar szellem* hasonlóan hiteles és megnyugtató képét. Oly képét, amely a történeti és iro-

¹) Eckhardt Sándor: A francia szellem. Magyar Szemle Társaság kiadása, Budapest, 1938.

dalmi adatokon alapul és nem a filozófiai szép, de problémátikus általánosításain. Eckhardt Sándor könyve nemcsak nemzeti műveltségünk megbecsülhetetlen értéke: kíváncsok lennének, ha a franciák is minél előbb olvashatnák.

Rónay György.

FÖLDI MIHÁLY: A MINISZTER. A miniszter halálos ágyánál kerül először szembe a két barát, a professor és a prelátus. A beteg menthetetlen, az orvos mégsem engedi hozzá a papot. Aztán a miniszter meghal, a prelátus szemrehányásokat tesz magának, mert nem vitte erőlyesen keresztül hivatása parancsát, szemrehányásokat tesz a professzornak, mert túllépte hatáskörét és eredménytelen, meddő „lélektani“ gyógyításával, kegyes hazugságával „kicsempészte“ ezt a lelket a világból. Két ember, két meggyőződés, két hivatás összeütközése egy halott fölött: ezzel az alapkérdéssel indul a regény. S egy izgalmas, meglepő és nagyvonalú kísérettel: hogyan él tovább, vagy hogyan „éli vissza“ életét ez a halott a két ember két, másfajta, össze nem egyeztethető világában. Sajnos, a továbbiak folyamán az író földadja a kezdet hatalmas vállalkozását. A professor alakja mellett föltűnik a miniszter feleségéé, kiderül, hogy a higgadt, racionalista tudós szerelmes a grófnőbe, „lélektani“ gyógyítás „ürügyén“ igyekszik kiábrándítani az urának még az emlékéből is, s aki azelőtt az autonóm ember méltóságát hirdette, most méltatlan és aljas praktikákkal törekszik alantas céljait elérni. S a miniszter? Végeredményben itt is róla van szó, multjáról, szokásairól, szerelméről, pályájáról, de az érdeklődés középpontjában már nem ő áll, s mintha az író is fontosabbnak tartaná a professor „fölbomlásának“ mint a miniszter különös „utóéletének“

regényét. A prelátus szinte teljesen eltűnik, s az a feszültség, amely a mű elején oly páratlan érdeket és hitelt adott a halott szereplőnek, szinte főszereplővé avatva őt, most fokozatosan megszűnik; a miniszterről már csak beszélnek, a miniszter már nem él. Azután a professor rádöbben, hogy a grófnőt nem érdekli, hogy furcsa és megalázó csalódás áldozata. Még kapaszkodik a rögeszmébe: a miniszter megcsalta a feleségét egy Hajdú Mancsi nevű manikűröslyánnyal. De a lányról bebizonyosodik, hogy ártatlan; a professorban ekkor végleg elhatalmasodik a szörnyeteg, letiporja a szerencsétlen teremtetést, néhány kába napot töltenek együtt egy budai villában, aztán az orvos összeroppan, öngyilkosságot kísérel meg, de megmentik, s a prelátus vezetésével lassan újra vizsgatapogatódzik az életbe, bizonyára egy más, alázatosabb, de nyugodtabb, hívőbb életbe.

A regény első negyede után az író kezéből fokozatosan kicsúszik a roppant igényű téma. A halott helyét elfoglalja a professor. Démoni és megdőbbenítő figura, akiben Földi Mihály szinte az Isten országa felé Sátánját formálta emberré, valósággá, elhihető alakká. De kárpótól-e ez a kitűnő alak a miniszter elsikkadásáért, kárpótól-e ennek a paradox szerelemnek a története azért a drámáért, amelynek csak remek nyitányát láttuk? És kárpótól-e az a sok szép, bölcs és emberi beszélgetés, nemes elv és komoly állásfoglalás, amelyben a ma égető kérdéseire ad választ az író alakjai útján, azért a belső cselekményért, amelyben végül a miniszter élete és a professor s prelátus lelkiismerete is megtalálja a megnyugvást?

A professor szerelme nyilván a racionalista tudományos gondolkodás csődjét példázza s azt mutatja, hogy ez az önhitt tudomány milyen nevetségesen és szánalmasan tehetetlen az embe-

ri természet „szörnyeteg“ erőivel szemben, ha nem hisz a természetfölötti valóságokban és az erkölcs isteni törvényeiben. Azok a hosszú monológok azonban, amelyekben a professzor érzelmeit boncolja, kissé szétnyomják a regényt, megakasztják és ki-zökkentik eredeti irányából: a drámát nyomott állóképpé rögzítik. Nem az „akciót“ kérjük számon, nem a hagyományos regényelméletek babonáit, hanem azt a légkört, amelyben ezek az önvizsgálások dinamikájukkal minden cselekményt helyettesíthetnek. S ez a légkör itt nagyrészt hiányzik.

És hiányzik a Mauriac-i feszültség azokból a részletekből is, amelyekben a professzor ismét szembekerül a halott miniszterrel. A monológot az író itt dialógussá oldja: a professzor párbeszédet folytat a halott miniszterrel. Bizonyos, hogy ez a könnyebbik megoldás, s egyben a fölszínesebb is: az író közbeiktat valamit, — egy hangot, egy módszert, valamit, ami zavar, — a professzor itt megszűnik élő ember lenni, két tézis vitatkozik egymással s az eredmény előre logikusan kiszámítható. Mennyivel hitelesebb lenne mindez a „fogás“ nélkül, a dialóg nélkül, ha csupán a professzor érzéseit és gondolatait állítaná elénk! Az utolsó lépés itt is hiányzik, itt is zavaró „externe“ mozzanatok állnak az igazi emberi dráma útjába. Mintha a misztikus vonásokat is egy még mindig habozó intellektus rakná föl a képre.

A tétel már tökéletes, az érdeklődés már pusztán a lényegre szorítkozik, de az író még néhol tétovázik, még nem meri vállalni teljesen és egymagában a föltett tételt. Az igazság tisztán áll előtte, érti, bizonyosan érzi is, lelkes és bölcs szavakat mond róla, de ha az igazság *életéről* van szó, ingadozik vagy egysíkúvá válik, mint a prelátus különben nagyon rokonszenves és sokszor igen életszerű alak-

jában. Még hajlik a „közbeiktatások“ és „dokumentálások“ felé, és a megoldást is szívesen bizza ilyen „közvetítőkre“, amilyen Hajdú Mancsi a professzor bukásában; a lánytól azután nem látjuk a professzort, az ábrázolt élettől az élet mély lelki valóságát. Egy megdöbbenően és monumentálisan modern témában Földi Mihály mintha nem merete, vagy nem akarta volna vállalni a modern regény forradalmát, amely egy másfajta, „metafizikai“ érdeklődés és valóság kedvéért szakított a hagyományos szerkesztési formákkal. „Megragadni“ azt a szavakkal pontosan körül nem írható „valamit“, megállítani s megörökíteni a mondatok ritmusában az élet mulandóságát s rögzíteni a kivételes percek, megkeresni és kifejezni az élet lényegét, a változó dolgok mögött a forgalom állandóságát, a fájdalomban „a fájdalmat“, az örömben „az örömet“, — a modern regény törekvése és hivatása. Földi Mihály regényéből csak ez a forradalom hiányzik ahhoz, hogy korszakos nagy mű legyen.

Igy nem az, de mindenesetre egyik erőteljes megnyilatkozása annak a szellemnek, amely, ha olykor tétovázva is, az élet látható tényei helyett és mögött a mélyebb és lényegesebb kérdéseket vizsgálja. Hogy a megoldás nem sikerült teljesen, hogy a professzor „végzete“ nem nyugtat meg, hogy végeredményben kielégítetlenül tesszük le a regényt, az a téma roppant nehézségén is múlik. De ilyen témát fölvetni egymagában is „tett“ és „vallomás“. Írói tett és emberi vallomás, nemes szellem tanúsága. A lélek szemünk láttára küzd problémáival, az emberi lét és lélek lényeges kérdéseivel. Fáklyát tart, tüze még sokszor füsttel és korommal ég; de makacsul világítani akar, első-sorban önmagának. És ezért tud világítani másoknak is.

Rónay György.

A SZENTISTVÁNI ÁLLAMESZMÉNEK
KORSZERŰ ÉRTELMEZÉSÉT MUNKÁLJA

AZ ORSZÁG UTJA

HAVI ÁLLAM- ÉS NEMZETPOLITIKAI FOLYOIRAT.
SZERKESZTIK: BARANKOVICS ISTVÁN ES DESSEWFFY GYULA GRÓF.

ELŐFIZETÉSI ÁRA
EGY ÉVRE 5.— PENGŐ
FEL ÉVRE 2:50 PENGŐ
EGYES SZÁM ÁRA 50 F.

SZERKESZTŐSEG ES KIADÓHIVATAL: BUDAPEST, IV. KER. VÁCI-UTCA 46. II. EM. 3
TELEFON 18—22—40. — MUTATVÁNYSZÁMOT KÉSZSÉGGEL KÜLD A KIADÓHIVATAL

Karácsonykor jelennek meg

HORVÁTH BÉLA

ÚJ VERSEI

a 'Vigilia' kiadásában

A nagy költő új műve az iro-
dalom igazi eseménye lesz

A Vigilia előfizetői 5.— P
bolti ár helyett 3 pengőért
rendelhetik meg a lapunk-
hoz csatolt levelezőlapon

Felölös szerkesztő és kiadó: Dr. Possanyi László.

POSSONYI LÁSZLÓ

ÜLDÖZNI
FOGNAK TITEKET

R É V A I K I A D Á S